

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ.
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

БУРДОЛЬ ВАДИМ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ

УДК 343.1

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Галузь знань «08» Право
Спеціальність «081» Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Бурдоль

Науковий керівник **Данильченко Юрій Броніславович**, доктор юридичних наук,
доцент

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Бурдоль В. В. Застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, 2025.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню кримінальних процесуальних питань та правової основи застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

Узагальнено та проаналізовано стан наукових досліджень з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Виявлено основні напрями наукових досліджень і окреслено найбільш актуальні проблеми досліджуваного правового інституту.

Досліджено поняття забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, його сутність та значення в системі кримінальної процесуальної діяльності. Це поняття розглядається як складова частина кримінального провадження забезпечувального характеру. Особливу увагу приділено комплексному характеру забезпечення безпеки, яке включає елементи правового, процесуального, організаційно-технічного характеру. Запропоновано структуру цього елемента кримінального провадження: суб'єктний склад, засоби здійснення, об'єкт забезпечення, діяльнісна (процедурна) і правова складові, а також мета застосування.

Наголошено, що сутність та зміст забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства обумовлені визнанням на рівні Конституції України людини та її безпеки як найвищої соціальної цінності, а також покладенням на державу, органи державної влади та їх посадових осіб обов'язку утверджувати і забезпечувати права та свободи людини, зокрема у частині забезпечення її безпеки у сфері кримінального судочинства.

Проаналізовано систему джерел кримінального процесуального права, що регулюють відносини із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Зазначено, що застосування заходів безпеки під час кримінального провадження відбувається за умови обов'язкового нормативного закріплення нормами кримінального процесуального права. Завдяки цьому забезпечується повнота регулювання цих відносин і чіткість визначення правової поведінки учасників, що сприяє захисту їхніх прав, життя, житла, здоров'я та майна від протиправних посягань. Відзначено, що правова основа застосування заходів безпеки базується на кримінальному процесуальному законодавстві України з імплементацією положень основних міжнародно-правових актів з прав людини. У роботі досліджено об'єкти захисту під час застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Зроблено висновок, що поняття «об'єкт захисту» в правовій науці й нормативних актах має єдине, узгоджене за змістом трактування.

Обґрунтовано, що у межах кримінального процесуального права з урахуванням засад гуманізму та людиноцентризму до об'єктів захисту під час забезпечення безпеки належить широкий спектр явищ, що сприяють охороні прав та законних інтересів учасників провадження. Досліджено систему учасників (суб'єктів) кримінального провадження з точки зору їхніх функцій щодо забезпечення безпеки. Запропоновано класифікацію таких учасників, акцентуючи увагу на необхідності належного визначення їх процесуального статусу в законодавстві.

Проведено порівняльно-правовий аналіз із зарубіжною практикою і законодавством. Розроблено пропозиції щодо внесення змін до українського законодавства з метою його гармонізації з міжнародними стандартами. Проаналізовано процесуальний механізм реалізації норм інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та комплекс заходів безпеки у контексті їх практичного застосування. Виявлено прогалини в законодавстві та окреслено перспективні напрями його адаптації до міжнародних і європейських стандартів.

Ключові слова: *кримінальне процесуальне право, кримінальне провадження, міжнародні стандарти, докази, учасники кримінального провадження, потерпілий, свідок, підозрюваний, експерт, безпека особи, заходи безпеки, права і свободи людини.*

SUMMARY

Burdol V. V. Application of security measures in criminal proceedings. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”. – National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of criminal procedural issues and the legal basis for the application of security measures in criminal proceedings.

The state of scientific research on ensuring the security of participants in criminal proceedings is summarized and analyzed. The main directions of scientific research are identified and the most urgent problems of the studied legal institution are outlined.

The concept of ensuring the security of participants in criminal proceedings, its essence and significance in the system of criminal procedural activity is studied. This concept is considered as an integral part of criminal proceedings of a security nature. Special attention is paid to the complex nature of ensuring security, which includes elements of a legal, procedural, organizational and technical nature. The structure of this element of criminal proceedings is proposed: subject composition, means of implementation, object of security, activity (procedural) and legal components, as well as the purpose of application.

It is emphasized that the essence and content of ensuring the security of participants in criminal proceedings are determined by the recognition at the level of the Constitution of Ukraine of a person and his security as the highest social value, as well as the imposition on the state, state authorities and their officials of the obligation to affirm and ensure human rights and freedoms, in particular in terms of ensuring his security in the field of criminal proceedings.

The system of sources of criminal procedural law that regulate relations on ensuring the security of participants in criminal proceedings is analyzed. It is noted that the application of security measures during criminal proceedings is subject to mandatory regulatory consolidation by the norms of criminal procedural law. This ensures the completeness of regulation of these relations and the clarity of determining the legal

behavior of participants, which contributes to the protection of their rights, life, housing, health and property from unlawful encroachments.

It is noted that the legal basis for the application of security measures is based on the criminal procedural legislation of Ukraine with the implementation of the provisions of the main international legal acts on human rights. The work investigates the objects of protection during the application of security measures against persons participating in criminal proceedings. It is concluded that the concept of "object of protection" in legal science and regulatory acts has a single, consistent interpretation in content.

It is substantiated that within the framework of criminal procedural law, taking into account the principles of humanism and anthropocentrism, objects of protection during security include a wide range of phenomena that contribute to the protection of the rights and legitimate interests of participants in the proceedings.

The system of participants (subjects) of criminal proceedings is investigated from the point of view of their functions in ensuring security. A classification of such participants is proposed, focusing on the need to properly define their procedural status in the legislation.

A comparative legal analysis with foreign practice and legislation is conducted. Proposals for amendments to Ukrainian legislation are developed in order to harmonize it with international standards.

The procedural mechanism for implementing the norms of the institute of ensuring the safety of participants in criminal proceedings and the set of security measures in the context of their practical application are analyzed. Gaps in the legislation are identified and promising directions for its adaptation to international and European standards are outlined.

Keywords: *criminal procedural law, criminal proceedings, international standards, evidence, participants in criminal proceedings, victim, witness, suspect, expert, personal safety, security measures, human rights and freedoms.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бурдоль В. В. Поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2024. № 3. С. 50-59. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.3.05>
2. Бурдоль В. В. Нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2024. № 2. С. 53-64. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.07>
3. Бурдоль В. В. Об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Європейські перспективи. 2024. №4. С. 283-290. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.40>
4. Бурдоль В. В. Поняття та система учасників (суб'єктів) кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Наше право. 2025. № 1. С. 242–249. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.37>
5. Бурдоль В. В. Процесуальний порядок та етапи застосування (скасування) заходів безпеки під час кримінального провадження та шляхи його удосконалення. Право.UA. 2025 р., №1. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.31>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Бурдоль В. В. Щодо співвідношення понять «власність», «майно» та «житло» при формуванні системи охорони прав особи у кримінальному судочинстві. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.), С. 75-77.
2. Бурдоль В. В. Актуальність теми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Період трансформаційних процесів в світовій науці:

задачі та виклики: збірник наукових праць з матеріалами III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, 12 липня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 42-44.

3. Бурдоль В. В. Інститут захисту свідків в кримінальному процесі. Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: збірник наукових праць з матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 19 липня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 61–59.

4. Бурдоль В. В. Правовий режим та особливості правозастосування норм інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 78-81. <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.21>

5. Бурдоль В. В. Шляхи удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Актуальні дослідження правової та історичної науки : тези доп. учасників міжнар. наукової інтернет-конференції (12 березня 2025 р.) URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4111

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	18
1.1. Стан та напрями наукових досліджень проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.	18
1.2. Поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	39
1.3. Нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	53
Висновки до розділу 1	81
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ З ПРИВОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	85
2.1. Об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.....	85
2.2. Суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні	108
2.3. Процесуальна форма та етапи провадження з застосування (скасування) заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні	134
Висновки до розділу 2	160
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	163
3.1. Зарубіжний досвід і міжнародні стандарти забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та можливість застосування їх в Україні (на прикладі програм захисту свідків та потерпілих)	163
3.2. Шляхи удосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	187
Висновки до розділу 3	204
ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	216
ДОДАТКИ.....	254

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ст. 3 проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини визнала головним обов'язком держави. Це положення повною мірою стосується і сфери кримінального судочинства, що покладає на органи досудового розслідування, органи прокуратури та суд, їх посадових осіб завдання з утвердження і забезпечення, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Реалізація цього завдання відбувається завдяки нормативно-правовому регулюванню кримінального провадження, заснованому на положеннях основних міжнародно-правових актів з прав людини, відповідних засадах кримінального провадження, уведених у зміст кримінальної процесуальної діяльності процесуальних гарантій тощо. Все це формує детально врегульований та нормативно визначений процесуальний порядок здійснення такої діяльності, що створює передумови як для реалізації під час цього провадження відповідних його завдань, так і забезпечення реалізації у ньому положень ст. 3 Конституції України.

Одним із прав учасників кримінального провадження, гарантією інших їхніх прав та свобод є здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань. Норми, які регламентують цю діяльність, утворюють інститут кримінального процесуального права – інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Його метою є створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. У цьому контексті науковий інтерес та практичне значення становлять питання змісту, форм та способів, а також особливостей реалізації в кримінальному провадженні уповноваженими державними органами, їх посадовими особами дій із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Дослідження правової основи цього інституту, специфіки регламентованої ним діяльності із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також особливостей застосування відповідних заходів є предметом праць науковців і практиків (М.Ю. Азаров, В.М. Андрущук, О.В. Бардацька, Г.І. Глобенко, І.В. Гловюк, О.В. Гогусь, О.В. Горбачов, О.О. Гриньків, О.І. Дубенко, В.С. Зеленецький, Б.М. Качмар, Н.С. Карпов, В.В. Касько, О.О. Кметь, М.І. Копетюк, Ю.М. Крамаренко, О.Д. Котова, В.Н. Куркін, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.І. Маринів, М.В. Ноздренко, Т.І. Панасюк, А.М. Орлеан, М.Л. Пасечник, С.М. Пашков, Н.В. Пелипенко, І.В. Петрішак, О.О. Подобний, О.І. Ромців, А.В. Свінцицький, П.В. Серебрянський, Ю.П. Степанова, В.К. Шкарупа, М.В. Тимчаль, В.М. Тertiшник, О.Г. Шило та ін.), опрацьовано та видано науково-методичні рекомендації з означеної проблематики (В.І. Бояров, В.В. Бурлака, С.В. Гайду, Г.К. Тетерятник, В.Є. Тарасенко, М.С. Цуцкірідзе та ін.). Однак, як засвідчує проведений аналіз нормативно-правових актів у цій сфері, зокрема міжнародних, а також правозастосовної практики, досліджуваний інститут кримінального процесуального права та регламентована ним діяльність із застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, потребують удосконалення, а нормативна основа — оновлення. Наприклад, існують певні колізії між положеннями Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», що потребують вирішення. Важливо врахувати сучасні напрацювання у галузі кримінального процесу, а також міжнародні стандарти та практики з цього питання. У своїй сукупності наведене свідчить про необхідність подальшої розробки зазначеної наукової проблеми та актуальність обраної теми дисертаційного дослідження..

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження відповідає: Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 року № 119/2021, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 рр., затвердженій Указом Президента України від 11.06.2021 року №231/2021; Основним науковим

напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки, затвердженим постановою Президії Національної академії наук України від 30.01.2019 року (п.п. 3.4.2.2., 3.4.2.7.); Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки затверджено постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21 (п.п. 1.1., 1.2., 1.15).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» протокол № 4 від 24 листопада 2021 року (зі змінами протокол № 5 від 25 грудня 2024 року).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є висвітлення теоретичних і практичних проблем реалізації процесуального порядку забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства і практичних рекомендацій для його застосування в цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі наукові **завдання**:

- здійснити аналіз стану наукових досліджень проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;
- розкрити зміст поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;
- надати характеристику нормативно-правових актів, які регулюють порядок застосовування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства;
- встановити та надати опис об'єктів захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- з'ясувати систему суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- охарактеризувати процесуальна форма та етапи провадження з застосування (скасування) заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- узагальнити зарубіжний досвід і міжнародні стандарти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та можливість застосування їх в Україні;
- опрацювати шляхи удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження виступають кримінальні процесуальні відносини, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із реалізацією уповноваженим державними органами та їх посадовими особами заходів забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є процесуальний порядок застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. *діалектичний* – для формування наукових підходів до вивчення інституту забезпечення безпеки особи, розкриття особливостей його взаємозв'язку з іншими явищами кримінального процесу (розділи 1-3); *історико-правовий* – для висвітлення стану наукових досліджень питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також генезу правової думки з цих питань (підрозділ 1.1.); методи *логіки* (аналіз, синтез, індукція, дедукція) – при дослідженні нормативних актів і статистичних матеріалів, встановлені й систематизації видів заходів забезпечення, суб'єктів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (розділи 1-3); *догматичний* – для дослідження та удосконалення понятійного апарату дослідження, тлумачення змісту окремих норм кримінального процесуального та кримінального законодавства (розділи 1-3); *формально-логічний* – для формулювання та розкриття змісту поняття, правової природи та особливостей реалізації юридичних норм, які визначають питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, формулюванню висновків та пропозицій (розділи 1-3); *системно-структурний* – для визначення складу правової основи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, кола суб'єктів реалізації такого забезпечення та напрямів, етапів і форм їх діяльності (розділи 1-3); *статистичний* – для

узагальнення статистичних даних вивчення та правозастосовної практики (розділи 1-3); *соціологічний* – для відбору емпіричного матеріалу (розділи 2, 3).

Теоретичну базу дисертації становлять наукові праці вчених з теорії держави та права, у галузі кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, а також інших галузей юридичної науки.

Нормативну та інформаційну основу роботи становить Конституція України, Закони України, міжнародні договори, Кримінальний процесуальний кодекс України, інші нормативно-правові акти, рішення національних судів та Європейського суду з прав людини.

Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення слідчої та судової практики, статистичні дані Офісу Генерального прокурора; зведення результатів опитування практичних працівників; аналітичні матеріали та узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі здійснено спробу по-новому навести бачення та запропонувати шляхи вирішення низки теоретичних і практичних проблем реалізації процесуального порядку забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- доведено, що забезпечення безпеки особи слід вважати самостійним завданням кримінального провадження, що є способом реалізації конституційного положення, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

- обґрунтовано, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є окремим інститутом кримінального судочинства забезпечувального характеру, який реалізується під час кримінального провадження у формі процесуальної діяльності, він охоплює: суб'єктний склад, засоби здійснення, об'єкти захисту, процедуру застосування засобів захисту, правову основу та мету реалізації.

- охарактеризовано кримінальну процесуальну діяльність із застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні,

як таку, що має ознаки відносно відокремленого забезпечувального провадження захисної спрямованості, яке повинно отримати процесуальну форму в межах розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України.

удосконалено:

- об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні: життя, здоров'я, житло, майно, честь, гідність та інші особисті немайнові та майнові права та інтереси цих осіб, а також належне здійснення наданих учасникам кримінального провадження прав і виконання покладених на них законом обов'язків;

- поняття суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин із забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, до яких віднесено державні органи, їх посадові особи, фізичні і юридичні особи, процесуальний статус яких визначено законом, що реалізують свої права й обов'язки у здійсненні заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя;

- поняття забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як діяльність уповноважених законом державних органів, спрямована на реалізацію комплексу правових, процесуальних, організаційних, технічних та інших заходів для захисту життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності та інших прав і свобод осіб від протиправних посягань, обумовлених фактом їх участі у кримінальному провадженні, з метою створення необхідних умов для охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя;

- поняття безпеки учасників кримінального провадження, яким є стан фізичної, правової, майнової, соціальної та психологічної захищеності осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, за якого їм не загрожують реальні чи потенційні небезпеки, завдяки своєчасному виявленню, запобіганню та нейтралізації таких загроз з боку уповноважених законом державних органів;

дістали подальшого розвитку:

- система захисту учасників кримінального провадження, що має включати організаційне, інформаційне, фінансове, матеріальне та інші види забезпечення; формування спеціальних підрозділів, покликаних реалізувати заходи безпеки; функціонування соціально-правового механізму захисту учасників кримінального провадження; створення спеціальних фондів для надання допомоги жертвам, підданим протиправному впливу тощо;

- положення, згідно з яким закріплений в ст. 3 Конституції України пріоритет утвердження та забезпечення прав і свобод людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки, передбачає наділення учасника кримінального провадження (свідка, потерпілого, підозрюваного, спеціаліста, експерта тощо) правом на безпеку, реалізується у кримінальному процесі у формі обов'язку держави та забезпечується завдяки діяльності уповноважених державних органів на усіх стадіях та формах кримінального провадження;

- аргументи на користь позиції щодо визнання застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, самостійним різновидом кримінальних процесуальних гарантій прав та свобод особи у кримінальному процесі;

- пропозиції з удосконалення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та норм Кримінального процесуального кодексу України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання та вдосконалення науково-теоретичних питань сутності, змісту та процесуального порядку забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні;

- правотворчій діяльності – при удосконаленні окремих положень чинного кримінального процесуального законодавства, пов'язаних з реалізацією особою права на забезпечення безпеки та процесуального порядку його реалізації при застосуванні заходів забезпечення безпеки осіб;

- правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності суддів, слідчих, прокурорів дізнавачів при вирішенні питань забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні;

- освітньому процесі – при підготовці навчальних, методичних матеріалів, програм з навчальних дисциплін, передбачених освітніми програмами підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право», а також розробки матеріалів для підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, суддів (акт впровадження Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» від 12 березня 2025 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження підготовлено автором самостійно, всі викладені наукові положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. У дисертації наукові ідеї та розробки інших авторів не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки, пропозиції, сформульовані автором в дослідженні, оприлюднено на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття (Харків, 7 черв. 2024 р.); Період трансформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики (м. Хмельницький, 12 липня, 2024 р.); Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень (м. Миколаїв, 19 липня 2024 р.), Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку (Харків, 10 груд. 2024 р.), Актуальні дослідження правової та історичної науки (12 березня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження, його висновки та пропозиції, відображені у п'яти наукових працях, опублікованих у наукових виданнях України, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук, а також п'яти тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації визначені поставленою метою і завданнями дослідження. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, змісту, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків,

списку використаних джерел (246 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінки, з них основний текст — 215 сторінка, список використаних джерел — 38 сторінок, додатки — 4 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Стан та напрями наукових досліджень проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку у ст. 3 Конституції України проголошено найвищою соціальною цінністю. Відповідно до цього положення з метою його всебічної та належної реалізації здійснюється діяльність з утвердження і забезпечення прав і свобод людини, яка визнається головним обов'язком держави. І, як вважаємо, саме цей обов'язок серед інших напрямів її діяльності є одним з пріоритетних завдань держави. До того ж варто вести мову про те, що його виконання виступає однією з умов розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави. У фаховій літературі зауважується, що наше суспільство стане вільним, демократичним, гуманним та моральним тільки тоді, коли буде реально втілено в життя конституційний принцип, зафіксований у ст. 3 Конституції України 1996 р. [133, с. 7], адже реальне забезпечення прав та свобод людини і громадянина є однією з найважливіших ознак правової держави та розвинутої демократії [108, с. 392]. З цими висновками-характеристиками варто погодитися, адже вони визначають зміст та спрямованість діяльності держави та її органів у всіх сферах життя людини, суспільства, держави.

Беручи до уваги таку роль та значення нормативного положення, яке передбачено ст. 3 Конституції України, можна зробити висновок, що воно діє як дороговказ та мета, а необхідність його здійснення покладає на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб відповідні обов'язки. Зокрема вони стосуються вжиття вичерпних заходів з гарантування та охорони людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і, як вказано в Основному Законі, також і безпеки особи. У цьому контексті Д.В. Ковінько звертає

увагу на ту обставину, що на державу покладається обов'язок не тільки визнавати, а й гарантувати і забезпечувати додержання прав людини і громадянина, сприяти їм в реалізації своїх особистих прав, основні з яких закріплені в розділі II Конституції України, що являє собою один з аспектів здійснення правоохоронної функції держави [71, с. 47]. Ці положення певною мірою стосується такої сфери реалізації правоохоронної функції держави, якою виступає кримінальне судочинство. Погодимось з цього приводу з науковцями, які звертають увагу, що до головних правоохоронних функцій органів державної влади необхідно віднести: профілактичну (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права); оперативно-розшукову; розслідування злочинів; судового розгляду справ, де власне, правоохоронна діяльність – це насамперед діяльність держави через спеціально створені нею органи, спрямована на захист правопорядку [84, с. 60-61]. І оперативні підрозділи, органи дізнання, органи досудового слідства, прокуратури та суду як раз і виступають цими спеціально створеними органами, які відповідно до покладених на них завдань виконують правоохоронну функцію у формі кримінальної процесуальної діяльності.

Описана вище мета (визнання людини найвищою соціальною цінністю) та закріплений Основним Законом характер її реалізації (утвердження і забезпечення) знаходить своє відображення в основних завдань кримінального провадження. Так, у ст. 2 КПК України окремо виділено завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників. Щодо терміну «охорона прав», то його визначають як сукупність державних та громадських заходів правового характеру, спрямованих на забезпечення (підтримання стану) безперешкодного здійснення суб'єктами правовідносин своїх прав і свобод через здійснення контролю за їх додержанням, профілактики, попередження та захисту від порушення прав і свобод, а також застосування засобів відповідальності за їх порушення. [52, с. 62]. З наведеним розумінням цього поняття варто погодитися. Тож реалізація завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відбувається у всіх формах його прояву (безперешкодне здійснення, додержання, профілактика та попередження від порушення, захист, застосування

відповідальності) завдяки дії певного механізму забезпечення прав і свобод громадян.

У юридичній науці, такий механізм зокрема характеризують як процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [108, с. 393]. Окрім власне діяльності відповідних органів, як вважаємо, його частиною виступають дії законодавця з імплементації у зміст нормативно-правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності положень основних міжнародно-правових актів з прав людини, відображення цих положень у змісті засад кримінального провадження, а також у відповідних процесуальних інститутах, уведених в кримінальне провадження системи процесуальних гарантій, у тому числі і таких як судовий контроль тощо. Науковці відмічають, що з аналізу змісту завдань кримінального провадження визначених у ст. 2 КПК України можна зробити висновок про гуманістичний характер кримінального процесу України, що також знаходить своє відбиття у засадах кримінального провадження, до числа яких можна віднести такі положення як верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності тощо [29, с. 258]. Все це створює передумови як для реалізації під час кримінального провадження завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників, так і створення умов для всебічного забезпечення здійснення у сфері кримінального судочинства положень ст. 3 Конституції України.

Однією з можливостей учасників кримінального провадження, своєю гарантією їх інших прав та свобод, а також окремим інститутом кримінального процесуального права та частиною кримінальної процесуальної діяльності є здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Тобто забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Зокрема автори монографії «Забезпечення прав людини

правоохоронними органами» С.В. Петков, І.В. Іванов, Ю.В. Делія, аналізуючи погляди науковців на структурні елементи механізму державного управління у сфері захисту прав громадян в діяльності правоохоронних органів, зауважують, що цей механізм спрямований на забезпечення: реалізації прав на безпеку, охорони права на безпеку та захисту права на безпеку [133, с. 168]. Відповідно є всі підстави вести мову про виділення як самостійного елементу статусу особи-учасника кримінального провадження його суб'єктивного права на безпеку. Також, беручи структуру та систему зав'язків у правовідносинах, кореспондуючим цьому праву й обумовленим потребою у його належній реалізації є обов'язок уповноважених правоохоронних органів держави зі здійснення діяльності з забезпечення належної реалізації та гарантування вказаного суб'єктивного права учасника кримінального провадження. Можливість та доцільність їх виділення підтверджується науковцями.

Так, автори підручника «Кримінальний процес» за редакцією В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило звертають увагу на ту обставину, що незаконний вплив на осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, призводить до того, що створюються непереборні труднощі у збиранні доказів, є неефективним кримінальне процесуальне доказування, а злочинці уникають кримінальної відповідальності. Вказане, на їх слушну думку, потребує створення необхідних матеріальних, а також кримінальних процесуальних гарантій забезпечення державного захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також працівників суду і правоохоронних органів [98, с. 28]. У своєму дослідженні Б.М. Качмар звертає увагу, що погляд на проблему формування сучасної теоретичної моделі забезпечення прав та законних інтересів людини і громадянина та її структуру, дає підстави говорити про доцільність запровадження в науковому обігу поняття «механізм забезпечення права особи на особисту безпеку в кримінальному провадженні» [64, с. 14]. Зазначені явища (право особи на безпеку (особисту безпеку), обов'язок його забезпечення, матеріальні та процесуальні їх гарантії, відповідна процесуальна діяльність) і стали предметом уваги науковців, практиків, а також об'єктом правового регулювання як відносно самостійне явище у сфері кримінального процесу та кримінального процесуального права.

Тож у цьому контексті науковий інтерес становлять питання реалізації, у кримінальному провадженні уповноваженими державними органами, їх посадовими особами дій щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. З цього приводу щодо необхідності існування засобів здійснення конституційних прав та свобод, їх захисту, належного забезпечення правопорядку в державі та реалізації її правоохоронної функції відмітимо позицію О.О. Гриньків, А.О. Ляш. Науковці у монографічному дослідженні «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві» обґрунтовано звертають увагу на те, що однією з головних причин латентної злочинності є те, що інформація про вчинені злочини не в повному обсязі надходить до правоохоронних органів. На їх думку, це пояснюється тим, що громадяни, побоюючись розправи з боку осіб, які вчинили злочин, ухиляються від давання показань, оскільки мають сумнів щодо спроможності правоохоронних органів захистити їх від протиправних посягань. І саме тому ефективність здійснення учасниками кримінального процесу покладених на них функцій, належна реалізація ними прав та обов'язків можливі лише за умови відсутності загроз безпеці їх життєдіяльності [32, с. 82]. Ця позиція наочно демонструє актуальність та важливе значення вказаного питання не тільки для захисту прав та обов'язків особи, а й для ефективного здійснення кримінального провадження та взагалі для реалізації правоохоронної функції держави.

Правовому регулюванню цього аспекту кримінального процесу присвячені не тільки зазначена вище ст. 3 Конституції України. Своє закріплення як галузевий інститут він віднаходить в окремих статтях КПК України. Так, чинний КПК України містить положення, спрямовані на унеможливлення впливу на потерпілого чи свідків та інших учасників кримінального судочинства. Наприклад, розділ його 2 містить заходи забезпечення кримінального провадження, які покликані попередити можливий негативний вплив на зазначених осіб, а ст. ст. 56 та 66 відповідно закріплюють права свідка та потерпілого заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [7, с. 43]. Основу ж правового регулювання у цій сфері складає Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Цим законом передбачено здійснення

правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [145]. Включені у систему джерел права вказаного інституту також і низка норм, що передбачена у підзаконних нормативно-правових актах.

Але, як вважаємо, головним у забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження є все ж таки регульована цими актами практична діяльність уповноважених державних органів зі здійснення захисту особи та забезпечення її безпеки саме як учасника кримінального провадження. Адже варто погодитися з думкою, що реалізація конституційних прав та свобод неможлива без забезпечення її організаційно-виконавчою діяльністю державних органів та посадових осіб, діяльність яких є свідомим реальності свободи особистості, необхідним чинником переходу правових можливостей користування благами, закріпленими в Конституції, у практику життєдіяльності кожної особи [133, с. 168]. Бо саме через реалізацію правозастосувачем відповідних норм і забезпечується досягнення мети правової норми, відбувається її правореалізація. Зокрема у досліджуваному нами випадку відбувається реальний захист від протиправних посягань життя, житла, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Проте, зауважимо, що наявний в Україні інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є недостатньо ефективним, аналіз закордонного досвіду та наявних рекомендацій міжнародних організацій, який проведено науковцями [1; 66; 121; 125; 47], дозволяють виявити та вказати на ті прогалини й колізії, що наявні у законодавчому регулюванні забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та практичній реалізації відповідних положень законодавства. І, безумовно, такий аналіз є основою для вжиття заходів щодо опрацювання можливих шляхів їх подолання на національному рівні у сфері кримінального судочинства.

Саме тому питання здійснення заходів з охорони прав учасників кримінального судочинства та забезпечення їх безпеки свого часу актуалізувалося як досить важлива потреба для українського суспільства, правової системи та

правоохоронних органів незалежної України. Так, вказується, що на початку розбудови незалежної Української держави перед усіма органами державної влади постало завдання здійснення невідкладних заходів з метою протидії кримінальному свавіллю у суспільстві. Зокрема необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, була зумовлена реаліями життя і саме розвиток цього інституту уможливив зміни становища осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та створення належних умов для здійснення правосуддя [32, с. 83]. Вважаємо, що цей погляд наочно демонструє як в умовах зміни пріоритетів суспільного життя (людина її, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека як назвища соціальна цінність) за відсутності належно функціонуючих юридичних та практичних механізмів (інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві) виникли істотні проблеми (кримінальне свавілля у суспільстві), які поза усіляким сумнівом перешкоджали розбудові незалежної Української держави. І саме розробка та запровадження вказаного інституту сприяли виправленню ситуації. Це забезпечило у тому числі можливість створення умов для належного відправлення правосуддя шляхом захисту від протиправних посягань життя, житла, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Як вважаємо, рушійною силою цього стала потреба у реалізації зазначеної на початку підрозділу ст. 3 Конституції України, яка як імператив проголошує людину, її життя та здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Також поштовхом для розвитку відповідного механізму охоронної та забезпечувальної спрямованості стало і те, що ця норма робить обов'язковим й необхідним належне та системне забезпечення безпеки свідкам, потерпілим та іншим особам в рамках відповідного правового інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Автором вже було зауважено, що беручи до уваги позиції висловлені науковцями, можна підкреслити, що наразі в Україні відсутня комплексна система забезпечення захисту свідків та потерпілих у кримінальному провадженні [7, с. 43]. Тож, як засвідчує проведений аналіз нормативно-правових актів у цій сфері, у тому числі і міжнародних актів, здійснене узагальнення праць науковців, а також

правозастосовної практики, у тому числі статистичних даних Офісу Генерального прокурора, вивчення практики застосування ст. 380 КК України (Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист), 381 КК України (Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист), досліджуваний інститут кримінального процесуального права, а також регламентована ним діяльність з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, потребують свого удосконалення, а відповідна нормативна його основа свого оновлення.

Я.В. Лазур, досліджуючи питання поняття, сутності та елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні, звертає увагу на те, що сьогодні в Україні у зв'язку зі здійсненням ряду соціально-економічних, політичних, ідеологічних і культурних реформ проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина набуває особливого значення. Її зміст, на його слушну думку, обумовлюється складнощами щодо забезпечення закріплених у Конституції держави прав і свобод людини й громадянина та в низькому рівні їх захисту від правопорушень. І вчений робить висновок, що такі обставини обумовлюють актуальність проведення науково-теоретичних досліджень, спрямованих на детальне дослідження механізму забезпечення прав та свобод громадян, вивчення головних його ознак і пошук шляхів у підвищенні їх ефективності в сучасних умовах [108, с. 392]. Повністю погодимось з думкою Я.В. Лазура, яка дає системне уявлення про загальний характер проблематики належного забезпечення прав і свобод людини у державні, частиною якої виступає питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Тому одним з пріоритетних завдань сучасної юридичної науки є розроблення наукових та практичних рекомендацій щодо визначення сутності, змісту, процесуальних форм та порядку забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та шляхів його удосконалення. Досить актуальним питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є також в контексті опрацювання власне тих заходів, які стосуються її ефективного забезпечення. Це вказує на системність та міжгалузевий характер цього інституту. Приміром, у інших

країнах правовий інститут забезпечення безпеки має комплексний характер та іменується переважно як програма захисту свідків. Так, фахівці відмічають, що Федеральна програма безпеки свідків (WITSEC) трансформована у комплексний міжгалузевий акт, що регулює такі питання. WITSEC стала моделлю для таких програм у всьому світі [47, с. 123]. Отже, казати про остаточне розв'язання питань забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також його належне нормативно-правове врегулювання на національному рівні ще передчасно.

У контексті сказаного варто зауважити, що ця проблематика є актуальною і зараз. Тому одним з пріоритетних завдань сучасної доктрини кримінального процесу є розроблення наукових, методичних та практичних рекомендацій щодо визначення сутності, процесуальних форм та порядку забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та шляхів його удосконалення. На актуальність, практичне значення отриманих внаслідок розробки цієї тематики результатів вказує також відсутність достатньої кількості комплексних монографічних наукових напрацювань, присвячених дослідженню особливостей реалізації заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, які б враховували сучасні напрацювання науки кримінального процесу, а також міжнародні стандарти та практики з означеного питання.

В контексті наведеного також відмітимо, що часом викладені у чинному законодавстві норми не відповідають або відстають від вимог сучасності, адже Україна взяла курс на відповідність європейським стандартам. Наприклад, в частині захисту свідків та потерпілих учасників кримінального провадження, основні та сучасні європейські стандарти містяться в Рекомендаціях Rec(1997)13 та Rec(2005)9 Комітету міністрів Ради Європи. Вони містять принципи, якими необхідно керуватися при захисті свідків та потерпілих. Саме тому належне їх впровадження на національному рівні є гарантією поєднання ефективного та справедливого судочинства з одночасним убезпеченням свідків та потерпілих від незаконного впливу. Однак, у працях науковців, які були підготовлені на ранніх етапах становлення кримінального процесуального права та кримінального провадження

незалежної України, при ухваленні зокрема і Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», ці стандарти не були враховані повною мірою. Це також вказує на необхідність подальшого дослідження та удосконалення теоретичних аспектів та практичної площини питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

У своїй сукупності наведені фактори вказують на недостатній рівень розробленості вказаної наукової проблеми та свідчать про актуальність обраної тематики дослідження. Власне ці міркування і обумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зі свого боку відмітимо, що відправною точкою, основою для визначення напрямів дослідницького пошуку слід вважати аналіз та узагальнення наукових, методичних та науково-практичних праць, у яких знайшли своє відображення теоретичні та практичні аспекти проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. На наш погляд, цей крок забезпечить не тільки з'ясування стану та глибини науково-теоретичної розробки вказаного питання. Такий аналіз та узагальнення допоможуть встановити коло основних питань, у яких знаходять своє відображення зміст інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та врегульована ним кримінальна процесуальна діяльність. Також, що є важливим, то це дозволить виявити ті аспекти, яким приділили увагу вітчизняні науковці-юристи та практики, що сприятиме проявленню основних проблемних моментів правового регулювання та практичного застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, і що, як сподіваємося, дозволить сформулювати бачення перспективних напрямків його удосконалення.

Слід звернути увагу, що дослідженню цієї проблематики присвячені праці науковців та практиків у вигляді наукових монографічних видань, науково-практичних коментарів та науково-практичних рекомендацій, окремих дискусійних публікацій у фаховій науковій літературі. Вказані публікації охоплюють період за часи становлення незалежної України та її юридичної науки і були опрацьовані та видані з означеної проблематики.

Досліджуючи та узагальнюючи масив наукових публікацій з тематики дисертаційної роботи, виділимо ті основні аспекти та напрями дослідження питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства або забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у національній юридичній науці, зокрема і науці кримінального процесу. До речі, те що з цього питання наукові праці опрацьовані фахівцями з адміністративного [132], кримінального [202], кримінального процесуального [57; 32] та кримінально-виконавчого права [179], теорії оперативно-розшукової діяльності [69] та криміналістики [81; 114], характеризує не тільки складність, а й комплексний та міждисциплінарний характер цього явища, частини здійснення правоохоронної діяльності та однойменної функції держави.

Насамперед відмітимо, що вказана проблематика з самого початку становлення кримінального процесу незалежної України стала предметом наукових досліджень. І це тому, що вона мала власне значення для розвитку та формування кримінального судочинства демократичної, соціальної правової держави. Зокрема вже була наведена позиція О.О. Гриньків, А.О. Ляш щодо актуальності цієї тематики та чинників, які обумовили потребу у її дослідженні та розвитку [32, с. 82]. Однак, це не виключає продовження аналізу вказаного питання. Зокрема ці науковці вказують, що дослідження цієї проблеми в Україні на монографічному та дисертаційному рівнях започаткували В.С. Зеленецький та М.В. Куркін [32, с. 9-10]. Тож почнемо дослідження з аналізу їх роботи.

З приводу досліджуваного нами явища, то насамперед звернемо увагу на точку, яка свого часу була висловлена В.С. Зеленецьким, М.В. Куркінін, що з моменту прийняття Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» як особливого законодавчого акту правова наука, юридична практика стали володіти новим самостійним і до того ж вельми необхідним суспільству правовим інститутом, у зв'язку з чим виникла проблема визначення його місця в системі діючого права [58, с. 88]. Тож можна констатувати, що фактично до ухвалення вказаного закону такі відносини регламентувались в адміністративному порядку нормами підзаконних актів та не були частиною

кримінальної процесуальної діяльності. Зокрема КПК України 1960 р. був доповнений ст. ст. 52-1–52-5, які регламентували вказане питання Законом № 1381-XIV від 13.01.2000 року [104; 140], тобто фактично через сім років після ухвалення у 1993 році Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Вважаємо, що відсутність такої взаємної узгодженості між вказаними актами вже з самого початку обумовила окремі недоліки правового регулювання вказаного питання, що і стало приводом для критики з боку науковців підходів до правового регулювання порядку застосування заходів забезпечення безпеки. Так, приміром вказується, що загалом вітчизняну систему забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не можна назвати досконалою, тому слід звернути увагу на міжнародний досвід із зазначеного питання із подальшим його впровадженням у національну практику [172, с. 119]. Це знову таки підкреслює важливість, значущість та актуальність наукових досліджень цієї тематики.

Аналізуючи структуру дослідження В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна «Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу», зазначимо, що основними питаннями досліджуваного інституту, аналізу яких присвятили увагу ці науковці, стали наступні аспекти

Насамперед – це поняття та ознаки, а також встановлення кола суб'єктів кримінального процесу, щодо яких застосовуються відповідні заходи безпеки. З урахуванням чого авторами була запропонована власна їх класифікація. Окрему увагу вчені приділили і такому базовому явищу цього інституту як поняття «безпека» та «забезпечення безпеки» її щодо суб'єктів, які наділені відповідним правом. Тож їх позиція підкреслює обґрунтованість виділення як окремого елементу кримінального процесуального статусу особи її права на безпеку та її забезпечення. Також, з чим варто погодитися, що забезпечення безпеки має бути спрямовано на відповідний об'єкт, який поряд з предметом захисту був доволі змістовно розглянутий авторами. Варто підтримати думку В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна, що забезпечення захисту особи у кримінальному процесі можливо виключно завдяки визначеним у законі заходам забезпечення такої безпеки, які були

проаналізовані та охарактеризовані в монографії. Також вченими у дослідженні було розглянуто поняття та статус уповноважених державних органів, які беруть участь у діяльності з забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу. Науковці безспідставно поділили їх на органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, й органи, які здійснюють заходи безпеки, а також у роботі навели їх змістовну характеристику. Завершує дослідження докладний аналіз методичних і тактичних засад практичного аспекту здійсненню заходів забезпечення безпеки, що утворює відповідний процесуальний порядок застосування цих заходів. Приділили автори також увагу і актуальному питанню системи гарантії реалізації заходів безпеки [57].

Отже, можна дійти висновку, що проблематика забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу вказаним науковцями розглядалася у двох взаємно пов'язаних аспектах.

По-перше, в аспекті структури процесуальних правовідносин, які виникають з приводу забезпечення безпеки відповідних осіб – суб'єктів кримінального процесу, та застосування передбачених законом заходів її забезпечення. Тобто мова йде про суб'єктів правовідносин (до яких застосовують заходи безпеки і тих, хто ці заходи з метою забезпечення безпеки застосовує), об'єкти правовідносин (об'єкт та предмет захисту), зміст правовідносин (право на забезпечення безпеки та обов'язок застосувати відповідні заходи). Вважаємо, що враховуючи те, що ці елементи об'єднуються між собою приписами правової норми, а втілюються у кримінальну процесуальну діяльність, то такий підхід заслуговує на увагу. З цього приводу науковці зауважують, що кримінально-процесуальна діяльність може відбуватися лише у формі кримінально-процесуальних відносин, бо іншого способу реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктами кримінального провадження не передбачено [100, с. 45]. Тож і досліджувана діяльність «може відбуватися лише у формі кримінально-процесуальних відносин». Відповідно до цього зауважимо, що погляд на забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу як на особливі кримінальні процесуальні відносини, який запропонований В.С. Зеленецьким, М.В. Куркіним як підхід до дослідження вказаного явища, є цілком виправданим.

По-друге, слід віддати належне науковцям, які не обмежилися лише теоретичним аналізом цієї проблематики, а провели ґрунтовне дослідження практичного аспекту застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Тож можна зазначити, що окремим аспектом цієї тематики слід вважати процесуальний порядок, умови та підстави здійснення уповноваженими органами дій з застосування заходів забезпечення безпеки, а також ті методичні та тактичні засади, на яких ця діяльність має базуватися. Власне цей процесуальний порядок виступає формою існування та здійснення відповідних правовідносин, він визначає порядок дій їх учасників, їхні права та обов'язки. Також немалозначним є акцент на гарантіях застосування заходів забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу. Ці гарантії безумовно є частиною досліджуваного авторами процесуального порядку. І такий підхід В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна до аналізу практичної площини застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні вказує на можливість погляду на цю діяльність як певну цілісну систему – процесуальне провадження. І цей аспект, який є важливим для аналізу самого процесуального порядку застосування досліджуваних заходів нами буде проаналізовано в роботі окремо.

Як підсумок відмічаємо, що В.С. Зеленецький та М.В. Куркін у науковій праці «Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу» дійсно, як слушно вказано О.О. Гриньків та А.О. Ляш, започаткували дослідження цієї проблеми в Україні [32, с. 9-10]. Вважаємо, що запропонований ними як фундаторами цього напрямку підхід вартий уваги і його доцільно узяти за основу. Але звісно з урахуванням сучасних напрацювань науки кримінального процесу та актуального стану кримінального процесуального законодавства України та актів міжнародного права з означеного питання.

Приміром, зауважимо на той момент, що починаючи з ухвалення у 1996 році Конституції України дедалі істотнішою та незупинною стала трансформація характеру взаємодії між особою та державою. Зокрема ми декілька разів акцентували увагу на змісті та ролі положень ст. 3 Основного Закону як для взагалі реалізації правоохоронної функції держави, здійснення кримінального судочинства,

так і власне досліджуваної діяльності з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Де, на наш погляд, існуюча концепція забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві, лише як засобу створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, не повною мірою відповідає характеру правового припису вказаної статті Конституції України. Однак, свого часу В.С. Зеленецький та М.В. Куркін звертали увагу на ту обставину, що більшість суб'єктів кримінального провадження, виконуючи покладені на них функції, тим чи іншим чином сприяють державі у виконанні завдань, які стоять перед нею та суспільством сфері у боротьбі зі злочинністю, а тому, вони роблять висновок, що інтереси правосуддя й інших державних органів, які забезпечують його відправлення, висуваються на перший план як суспільна цінність, як пріоритетний об'єкт, що підлягає захисту [57, с. 30-31]. Вважаємо, що виходячи з тлумачення та характеру припису ст. 3 Основного Закону, якщо інтереси особи у безпеці та захисті її прав не виступають найвищою цінністю, то принаймні їх варто розглядати як рівнозначні з інтересами правосуддя. Принаймні таке сучасне тлумачення мети цього інституту спробуємо реалізувати у нашому дослідженні. Але, попри дискусійний характер окремих положень дослідження В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна, його наукову, методологічну та практичну цінність не можна не визнати.

У цьому контексті звернемо увагу на цікаву публікацію – рецензію на монографію В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна «Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу», надану знайомим фахівцем у галузі права О.М. Бандуркою. Останній зазначив наступне, що: «Актуальність цієї монографії відчуваєш одразу, ... Видання такої книги є надзвичайно своєчасним і вкрай необхідним як для фахівців наук кримінального циклу, так і для працівників правоохоронних органів і суддів, які ... зобов'язані забезпечувати безпеку суб'єктів, що беруть участь у кримінальному судочинстві, Тому беззаперечно слід погодитись із думкою авторів про те, що оскільки в інформаційному фонді країни відсутні необхідні для успішного вирішення таких задач наукові дані, то виникає соціально обумовлена необхідність здійснити наукове дослідження усього комплексу названої проблеми. Слід відзначити, що автори блискуче вирішили це завдання і ми тепер маємо перше

не тільки в Україні, але й серед країн СНД цілісне монографічне дослідження усієї різноманітності актуальних проблем забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу, в якому, по-перше, висвітлені теоретичні засади її забезпечення і, по-друге, розроблені методичні правила і тактичні прийоми реалізації різних заходів безпеки, визначені підстави і процесуальний порядок прийняття рішень як про їх застосування, так і про припинення цієї діяльності [2]. З ознайомлення з ґрунтовним аналізом роботи, який проведено О.М Бандуркою, відмітимо, що у змісті предмета наукового дослідження В.С. Зеленецького, М.В. Куркіна рецензент виділив декілька важливих аспектів цієї тематики.

Так, насамперед привертає увагу акцентування на сутнісному призначенні вказаного інституту «зобов'язані забезпечувати безпеку суб'єктів, що беруть участь у кримінальному судочинстві». Ця констатація, як вважаємо, визначає вектор дослідження цієї частини кримінального процесу саме як засобу гарантування прав та свобод особи у кримінальному провадженні. Також ця констатація характеризує забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу як систему прав та обов'язків у певному забезпечувальному правовому відношенні, де суб'єкт або учасник процесу має право на безпеку, а працівники правоохоронних органів і судді несуть обов'язок її забезпечити. На нашу думку, це важливий аспект, який має онтологічне значення для формування як правовідносин, так і визначення характеру відповідної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки суб'єктів, що беруть участь у кримінальному судочинстві.

Також ознайомлення з рецензією дає підстави для висновку, що досліджуване у дисертації явищем є комплексним, адже як зауважує О.М Бандурка, воно стосується «усієї різноманітності актуальних проблем забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу». Тобто воно не зводиться виключно до кримінальних процесуальних норм, чи тільки до кримінальної процесуальної діяльності, або виключно до процесуальних прав та обов'язків її учасників, чи до заходів забезпечення їх безпеки. І це визначає необхідність погляду на забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, з використанням системно-структурного методу як на складну, комплексну систему зав'язків та

відносин, яка має власну структуру Така формулювання питання визначає те завдання, яке спробуємо реалізувати в дослідженні.

І ще один висновок з аналізу наведеної вище рецензії. Зокрема погодимося з О.М Бандуркою, що в розрізі існування цього явища його можна характеризувати як «по-перше, висвітлені теоретичні засади її забезпечення і, по-друге, розроблені методичні правила і тактичні прийоми реалізації різних заходів безпеки, визначені підстави і процесуальний порядок прийняття рішень як про їх застосування, так і про припинення цієї діяльності» [2]. Тобто в нашому дослідженні варто виділити умовно кажучи, три взаємно пов'язані блоки. Мова йде про теоретичний блок питань, які стосуються сутності, змісту, ознак та значення забезпечення безпеки суб'єктів, що беруть участь у кримінальному судочинстві. Це також стосується визначення правової основи та характеру правового регулювання відповідних відносин. Також мова йде і про практичний блок, який відображає та надає характеристику об'єктам та суб'єктам відповідних процесуальних правовідносин, процесуальному порядку реалізації різних заходів безпеки. І від себе доповнимо, що варто вести мову про блок питань, які пов'язані як з удосконаленням нормативно-правової основи цього інституту, так і підвищенням ефективності застосування окремих заходів забезпечення безпеки. Останній блок як раз і спрямований на розв'язання того питання у цій сфері, щодо якого науковці вказують, що: «На сьогоднішній день в нашій державі на законодавчому рівні закріплено перелік способів захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, здійснено їх правову регламентацію, проте, загалом вітчизняну систему забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не можна назвати досконалою, тому слід звернути увагу на міжнародний досвід із зазначеного питання із подальшим його впровадженням у національну практику» [172, с. 119]. Тож питання удосконалення національної системи забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу є вкрай важливими, а їх реалізації, у чому варто погодитися з наведеною думкою, має відбуватися з урахуванням наявних міжнародних стандартів у цій сфері.

Вважаємо проведений аналіз однієї з перших праць з досліджуваного питання в цілому забезпечив формування цілісного бачення основних питань та сутнісних

аспектів проблематики забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Однак, для його остаточного завершення здійснимо узагальнений аналіз наявних наукових праць та предмета дослідження означеної тематики, яка віднайшла у них своє відображення.

Так, основний обсяг наукових досліджень питань забезпечення безпеки осіб-учасників кримінального провадження, безумовно, присвячено загальним теоретичним аспектам цієї проблематики. У його межах науковці висвітлювали питання становлення вказаного інституту, характеризували сутність та зміст понять «безпека особи», «забезпечення безпеки особи», роль та призначення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, форми його реалізації під час кримінального провадження, статус учасників відповідних правовідносин забезпечувального характеру, види заходів забезпечення безпеки. Зокрема це праці таких вчених як: В.С. Зеленецький, В.Н. Куркін «Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу» [57], О.О. Гриньків «Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід» [31], Б.М. Качмар «Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект)» [64], Т.І. Панасюк «Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України» [128], аналітичний огляд «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : міжнародний та вітчизняний досвід» автори М.О. Свірін, Л.М. Шестопалова, А.І. Пясецький [46], О.Д. Котова «Поняття та порядок застосування засобів забезпечення безпеки в кримінальному провадженні» [88], В.М. Тertiшник «Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі» [199], О. Шило, В. Маринів «Державний захист суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [242] та низка інших.

Ще одним напрямом наукових досліджень вказаної проблематики стало аналіз питань нормативно-правового (законодавчого) регулювання окремих елементів кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Зокрема воно знайшло своє відображення в працях таких вчених як: В.І. Бояров «Коментар до Закону України «Про забезпечення

безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [5], І.В. Гловюк «Як Закон України "про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" співвідноситься з кримінальним процесуальним кодексом України в контексті СНПК?» [24], Гогусь О. В. «Розвиток законодавства про безпеку суб'єктів кримінального судочинства як один із напрямків судово-правової реформи» [25], Г.В. Коновалова «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України» [79], Н.С. Карпов «Законодавство України у сфері забезпечення безпеки свідків та потерпілих» [63], І. Малютін «Проблеми практичної реалізації Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [113], П.В. Серебрянський «Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі» [185], А.В. Свінцицький «Нормативне підґрунтя забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні в Україні» [181].

Також окремий напрям досліджень становить проблематика практичного аспекту застосування заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: О.В. Бардацька, А.М. Орлеан «Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми» [3], О.О. Гогусь «Окремі питання щодо державного забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства у справах про хабарництво» [27], В.І. Бояров, О. В. Рохненко «Про деякі проблеми захисту окремих учасників кримінального судочинства» [4], Ю. Гуцуляк «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та залучаються до здійснення завдань оперативно-розшукової діяльності» [34], О.В. Усенко «Проблема захисту учасників кримінального процесу» [208], В.В. Котова «Загальні правила застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання» [86], М.Л. Пасечник «Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці» [129], В.Л. Трасковський «Взаємодія спеціальних підрозділів судової міліції «Грифон» з оперативними підрозділами міліції під час убезпечення учасників кримінального судочинства» [204] та ряд інших.

Безумовно, поширеність в інших країнах інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та інших формах правоохоронної діяльності, не залишило осторонь вітчизняних науковців від аналізу міжнародного досвіду забезпечення безпеки таких осіб: М.Ю. Азаров «Досвід роботи Італії та Німеччини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [1], аналітичний огляд «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : міжнародний та вітчизняний досвід» автори М.О. Свірін, Л.М. Шестопалова, А.І. Пясецький [46], Т.П. Кірієнко «Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика» [66], В. Любавіна, А. Чурілова «Міжнародний досвід убезпечення свідків у кримінальному процесі» [111], М.В. Ноздренко «Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист» [121], Є.В. Орищенко «Міжнародний досвід убезпечення учасників кримінального судочинства» [125], А. М. Орлеан «Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів» [126], навчальний посібник «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз» авторів В.К. Шкарупа, М.В. Коваль, В.М. Андрущук [47], та ряд інших [47, 19].

Також як окремий аспект досліджуваної проблематики можна виділити визначення напрямів вдосконалення вказаного інституту як з урахуванням опрацювання національного, та і міжнародного досвіду (О. Гогусь «Перспективи розвитку і шляхи вдосконалення законодавства про державне забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства» [26], Ю.М. Крамаренко «Шляхи вдосконалення процесуального забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» [89], Пелипенко Н. В., Бойков А. Г. «!Убезпечення учасників кримінального судочинства в Україні : тенденції та перспективи» [131], Т. Семків «Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» [183]).

Не обійшла увагою цю частину кримінальної процесуальної діяльності і судова гілка влади, надавши узагальнення та провівши аналіз судової практики з

означеного питання [147], [138], [164], [6]. Основний акцент у відповідних актах тлумачення стосувався змісту норм кримінального процесуального законодавства, яким регламентовано застосування заходи безпеки в кримінальному провадженні та підходів до їх правильної реалізації:

Окремо можна відмітити дослідження цього питання в інших галузях права, зокрема кримінальному (Ю. П. Степанова «Кримінально-правовий захист військовослужбовців та працівників ДПСУ від протиправних посягань, вчинених у зв'язку з їх службовою діяльністю» [193], М.В. Тимчаль «Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист» [202]), адміністративному (О.І. Дубенко «Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи» [39], І.В. Петрішак «Адміністративно-правовий механізм державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів» [132], С.М. Пашков, О.П. Шем'яков «Адміністративно-правові аспекти провадження щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [130]), кримінально-виконавчому праві (М.В. Романов «Право засудженого на особисту безпеку» [196; 179]), науці оперативно-розшукової діяльності (Кметь О. О. Стан наукових досліджень соціального та правового захисту осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі [69, 69]).

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що проблематика забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є важливим напрямом досліджень у науці кримінального процесу, який і досі не втратив свою актуальність. Саме з урахуванням виділеного вище узагальнення основних питань тематики наукових публікацій щодо вказаного аспекту кримінального процесуального права України та врегульованої ним процесуальної діяльності, ми і розглянемо у наступних частинах дисертаційного дослідження основні з них. Як вважаємо, їх аналіз та змістовний розгляд сприятимуть комплексному та глибокому висвітленню теми роботи «Застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні». Безумовно, результатом дослідження також мають відповідні пропозиції та рекомендації до чинного кримінального процесуального законодавства, яким регламентована досліджувана у роботі кримінальна процесуальна діяльність.

1.2. Поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Кримінальне провадження є різноплановою за змістом та спрямованістю діяльністю, яку здійснюють або в якій беруть участь різні за статусом та своїми функціями суб'єкти. Однією з його складових є процесуальна діяльність, пов'язана з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та застосуванням відповідних заходів безпеки. Згідно КПК України та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» ця діяльність реалізується у межах передбаченої цими актами процедури. Однак зміна характеру та форм кримінальної процесуальної діяльності, розширення кола осіб, які беруть у ній участь, потреба врахування найкращих світових практик захисту особи у кримінальному судочинстві – все це обумовлює необхідність нового погляду на роль, місце та процедури застосування заходів безпеки у кримінальному провадженні, як і на перелік відповідних заходів безпеки, який потребує свого удосконалення. Відправною точкою для кроків по оновленню інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є аналіз базового явища, яке лежить в його основі, а саме поняття «безпека учасників кримінального судочинства» та «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства». Саме тому актуальним завданням науки кримінального процесу є подальше вивчення цієї частини кримінального провадження.

Аналізуючи фахові джерела зазначимо, що тематика забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, зокрема в аспекті права на безпеку та застосування відповідних заходів її забезпечення досліджували такі українські вчені як: В.В. Бурлака, С.В. Гайду, І. В. Гловюк, О. В. Ільченко, Б. М. Качмар, В.В. Корецька, О.П. Корецький, П.С. Михайлов, А.М. Орлеан, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, А.В. Свінцицький, П.В. Серебрянський, В.Є. Тарасенко, Г.К. Тетерятник, Л. Д. Удалова, С.С. Чернявський та інші. Разом з тим, і на це ми вказали за результатами дослідження питання стану наукових досліджень забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, наявні дослідження процесуально-

правових аспектів базового поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» потребує певного перегляду з урахуванням зміни підходів та способів здійснення кримінальної процесуальної діяльності, зокрема з огляду на подальшу гуманізацію національного кримінального провадження відповідно до вимог міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства. Саме тому метою цього підрозділу дисертаційного дослідження нами обрано встановлення змісту поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», з'ясування його сутності та значення як самостійного явища, окремого інституту кримінального процесуального права та напрямку кримінальної процесуальної діяльності.

Так, аналізуючи інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, варто зазначити, що для розкриття змісту, з'ясування сутності відповідного поняття, яке лежить в його основі, насамперед слід встановити значення таких його компонентів як поняття «безпека учасника» та «забезпечення безпеки» стосовно сфери кримінального судочинства. Вважаємо, що їх розкриття та виявлення ознак дозволить більш повно та системно проаналізувати наведені поняття.

У тлумачному словнику поняття «безпека» розкривається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [18, с. 69], де поняття «стан», своєю чергою, означає обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами або сукупністю ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін. [18, с. 1383]. Тобто безпека є результатом створення таких обставин, умов, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує, які обумовлюють виключення або істотне зниження ризику шкоди кому-, чому-небудь від певної загрози. З наведеного можна визначити, що це поняття характеризується як результат певної діяльності, метою якої виступає створення умов та станів безпечного існування або функціонування суб'єктів або об'єктів. Тому наукових працях можна зустріти думку, що безпека особистості розглядається в межах забезпечення безпечних умов життєдіяльності і добробуту її громадян [237, с. 43].

Науковці зауважують, що поняття «безпека» наразі поширене в усьому світі: національна безпека, економічна безпека, екологічна безпека, енергетична безпека, ядерна безпека, пожежна безпека тощо – кожне з цих понять охоплює певну сферу суспільної діяльності [32, с. 103]. Використовується воно зокрема в сферах суспільних відносин. Так, приміром В.І. Франчук безпеку соціальної системи визначає як стан системи в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам чи небезпеці з метою захисту інтересів, збереження цілісності системи та сприяння її розвитку [233, с. 13]. З аналізу цього визначення зауважимо, що поняття «безпека» цим автором тлумачиться через характеристику як певного стану, який забезпечується для існування певної системи та характеризується відповідними «граничними значеннями», де вказаний стан формується з метою «захисту інтересів, збереження цілісності системи». Відмітимо, що вказаний автор додає елемент мети забезпечення безпеки. І дійсно, саме як стан та його забезпечення тлумачать це поняття у науковій літературі. Приміром, Б.М. Цимбал зазначає, що безпека особистості розглядається в межах забезпечення безпечних умов життєдіяльності і добробуту її громадян [237, с. 43].

Інший приклад вжиття терміну «безпека», який наведемо, стосується сфери охорони праці, де у ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» термін «виробнича безпека» визначено як захищеність життя, здоров'я працівників й інших осіб і/або майна від впливу шкідливих і небезпечних виробничих чинників [38]. І як у попередньому прикладі досліджуване поняття розвивається через вказівку на досягнення певного стану (захищеність), виділення певних негативних факторів (впливу шкідливих і небезпечних виробничих чинників). Цікавим для нашого дослідження, є виділення об'єкта захисту (життя, здоров'я працівників й інших осіб, майно).

У юридичній науці питання безпеки та безпеки особи також були предметом наукових досліджень. Приміром, О.І. Дубенко аналізуючи проблематику адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи дійшов висновку, що особиста безпека – це врегульований адміністративно-правовими нормами стан захищеності прав, свобод і законних інтересів особи від чинників і умов, що

виникають у результаті вчинення адміністративних правопорушень внаслідок шкідливих природних, техногенних і соціальних явищ дійсності [39, с. 9].

З наведеного визначення можна зробити висновок, що і вчені-юристи так само використовують загальне розуміння значення поняття «безпека», а саме як стан захищеності від «загроз невизначеному колу осіб, їх життю і здоров'ю, правам і свободам» [39, с. 8] або «стан захищеності людини від факторів небезпеки на рівні її особистих інтересів та потреб» [66, с. 30]. Поряд з цим зауважимо, що О.І. Дубенко слушно звертає увагу на той факт, що у сфері права проста потреба та необхідність захисту особи трансформується у її право – право на безпеку. Зокрема ним підкреслено, що право на безпеку є базовим, фундаментальним для всієї системи особистих прав, будучи основою цієї системи. Звернута увага на той факт, що у теоретичних дослідженнях і законодавстві закріплене право на безпеку не має свого реального належного відображення та знаходиться на значно нижчому рівні забезпечення, ніж інші права та свободи людини та громадянина [39, с. 9].

Стосовно застосування поняття «безпека» до сфери кримінального судочинства, то звернемо увагу, що вона виступає як соціально організована система відносин, врегульованих нормами кримінального процесуального права, тобто є системою міжособистісних відносин людина – людина. Відповідно поняття «безпека» має стосуватися саме особи, людини. В цьому контексті звернемо увагу на позицію Т.П. Кірієнко, яка під безпекою особистості пропонує розуміти стан захищеності людини від факторів небезпеки на рівні її особистих інтересів та потреб; у зв'язку із цим концепція безпеки зосереджує увагу на ситуаціях небезпеки, що виникають через насильства та злидні й інші загрози і обставини [66, с. 29]. Кримінальне провадження як окремий особливий випадок буття особи також може бути пов'язано з ситуаціями небезпеки, а тому в загальному вигляді «безпека особистості у кримінальному провадженні» буде базуватися на ознаках та сутності наведеного визначення.

Зазначимо, що до числа основних завдань кримінального провадження віднесено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Це додатково виділяє людину-учасника кримінального провадження як основного суб'єкта щодо якого забезпечується стан безпеки, а також підкреслює зміст тих явищ, які є об'єктом забезпечення такої безпеки (права, свободи та законні інтереси). Такий підхід до безпеки особи взагалі та у кримінальному провадженні зокрема, де людина перебуває в центрі системи кримінальних процесуальних відносин, як вважаємо, є не випадковим.

У цьому контексті видається цікавою думка Н.Г. Клименка, який зауважує, що еволюція змісту концепту «безпеки» з ХХ ст. стосується як особи, так і суспільства та держави, при цьому на державу покладається захист прав і свобод, життя і здоров'я людини, демократичних цінностей суспільства, охорона навколишнього природного середовища, забезпечення добробуту сталого розвитку, а також захист конституційного ладу держави, її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [68, с. 7]. І цей підхід віднайшов своє відображення в нормах національного законодавства. Це дало можливість Б.М. Цимбалу констатувати той факт, що до основних принципів безпеки особистості, що повинна ґрунтуватися на стабільному розвитку держави, правових відносинах та ефективній економіці, зокрема відноситься пріоритет заходів і засобів попередження перед запобіжними заходами та відображення загроз безпеці громадян, відповідність цих заходів змісту, характеру та масштабу прогнозованих або реальних збитків [238, с. 73].

Так, ці позиції узгоджуються та відповідає положенням ст. 3 Конституції України, яка закріпила положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [80]. У певній частині про це йдеться у ст. 8 КПК України. На наш погляд, ці норми визначають безпеку людини як найвищий пріоритет забезпечення у кримінальному судочинстві взагалі, такі й при застосуванні відповідних заходів безпеки зокрема. І має рацію В.П. Тихий, коли констатує, що безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобода людина перебуває в безпеці, коли вона, її права і свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані), інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку [203, с. 36-37].

Тому погодимося з думкою, що зі ст. 3 Конституції України витікає, що безпека учасників кримінального судочинства є одним із пріоритетів державної політики [48, с. 9]. Більш того, науковці зауважують, що сьогодні «безпека особистості» – це новий вектор парадигмального розвитку системи безпеки, що є відповіддю на традиційне право національностей і держав захищати себе (гл. VII Статуту ООН), де, приміром, Цільовий фонд ООН з безпеки людини визнав пріоритет безпеки людей – окремо взятих особистостей та спільнот [237, с. 41].

У науці кримінального процесу вчені-юристи наводять схожі до загально вживаного поняття за змістом визначення поняття «безпека». Так, В.С. Зеленецьким, М.В. Куркіним свого часу було зауважено, що безпека означає відсутність у даний момент реальної загрози об'єктам, що охороняються, цінностям або особам тієї конкретної шкоди, настання якої раніше побоювались [58, с. 85]. Тобто науковці характеризують положення або стан особи в конкретний момент. Але, погоджуючись з ними щодо самої сутності безпеки (відсутність загрози), вважаємо, що більш доцільно вести мову про стан захищеності як від реальних, так і потенційних загроз. Зокрема П.С. Михайлов слушно зауважує, що безпека учасників кримінального провадження – це стан правової захищеності, за якого учасникам кримінального провадження не загрожує небезпека через несвоєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз [116, с. 411]. В цілому наведене визначення співвідноситься зі змістом загальновживаного поняття «безпека» з акцентуванням уваги на сутності (стан правової захищеності) та причині та підставі його забезпечення (загрози) та їх характері (реальні та потенційні).

З наведеного, враховуючи положення Основного закону та узагальнюючи позиції науковців, можемо констатувати, що поняття «безпека» у кримінальному судочинстві може розумітися як стан захищеності людини-учасника кримінального провадження від реальних або потенційних загроз чи небезпеки з метою створення умов для її участі у кримінальному провадженні та належної реалізації її прав і свобод та законних інтересів, а також виконання процесуальних обов'язків.

З'ясувавши зміст поняття «безпека учасників кримінального судочинства», наведемо його бачення в контексті розширення цього визначення шляхом

включення у його зміст процесуальної діяльності з забезпечення безпеки вказаних осіб.

Так, у тлумачному словнику української мови слово «забезпечення» (дія за знач. забезпечити) має наступне значення: 1. Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. 2. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. 3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [18, с. 375]. Тобто вказана діяльність має своїм змістом дії з задоволення певних потреб суб'єкта або об'єкта, її метою виступає формування відповідних умов для захисту суб'єкта або об'єкта від небезпеки, а сутність проявляється в існуванні певних механізмів гарантування та захисту. Наведемо бачення значення поняття «забезпечення» у його поєднанні зі змістом терміну «безпека». Так, можемо зазначити, що «забезпечення безпеки» можна характеризувати як певну діяльність з задоволення потреб суб'єкта або об'єкта у формуванні стану захищеності від реальних або потенційних загроз чи небезпеки з метою створення умов для їх безпечного існування або функціонування. Зокрема науковців звертають увагу, що зміст поняття «забезпечення безпеки» може тлумачитися як заснований на законі процес підтримання такого стану захищеності учасника кримінального судочинства, який дає змогу вільно та в повному обсязі реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки [180, с. 511]. З такою думкою варто погодитися, адже вона розкриває основні змістовні ознаки цього поняття.

Схожі за змістом визначення стосовно сфери кримінального судочинства наводяться науковцями. Зокрема В. С. Зеленецький, М. В. Куркін під забезпеченням безпеки пропонували розуміти прийняття компетентними органами сукупності спеціальних заходів, реалізація (здійснення) яких призвела, а значить «забезпечила» усунення (ліквідацію) загрози, що існувала тобто можливості завдання шкоди об'єктам, що охороняються, особам або іншим цінностям, настання якої раніше побоювались [58, с. 86]. Як бачимо, автори, роблять акцент на відверненні (усунення (ліквідацію)) загрози завдяки сукупності спеціальних заходів. При цьому застосування вказаних заходів, на їх думку, потрібно задля усунення можливості завдання шкоди. Але при цьому вони залишили поза увагою як потенційну

небезпеку (ризик її настання), так і мету застосування вказаних заходів в контексті завдань кримінального судочинства – створення умов для належного відправлення правосуддя.

О. Шило та В. Мариніва під інститутом державного захисту суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному, пропонують розуміти сукупність правових норм, які регулюють підстави, умови та порядок прийняття компетентними державними органами рішень про застосування заходів безпеки до конкретної особи і виконання цього рішення уповноваженими на те правоохоронними органами шляхом здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, які спрямовані на захист життя, здоров'я, житла та майна особи, що взята під захист, від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [242, с. 160]. В цілому це визначення розкриває основні ознаки вказаного інституту як правового утворення (сукупність норм), як процесуальну діяльність (порядок прийняття рішень про застосування заходів безпеки), як система заходів (порядок прийняття компетентними державними органами рішень про застосування заходів безпеки), як елемент забезпечення кримінального провадження (мета – умова належного відправлення правосуддя).

В.М. Тертишник у своїх працях використовує наступне визначення досліджуваного поняття: «забезпечення безпеки учасників кримінального процесу – це здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя» [201, с. 211]. Його аналіз вказує, що в основу формулювання, яке навів В.М. Тертишник, покладено визначальні риси, наведені у тексті ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», але з акцентом на комплексний характер застосування вказаних заходів.

О.О. Гриньків, А.О. Ляш у монографії «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві» під забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства розуміють виконання уповноваженими законом (компетентними)

органами комплексу необхідних дій (заходів), спрямованих на недопущення можливості завдати шкоди учасникам кримінального судочинства, з метою належного здійснення правосуддя [32, с. 108]. За змістом воно як і у визначенні наведеним В.М. Тертишником, базується на положеннях чинного спеціального закону його ст. 1, але з акцентом не на реальний, а на можливий характер шкоди.

Б. М. Качмар в результаті проведеного дослідження наступну дефініцію поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» зокрема шляхом її нормативного закріплення у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Так, під поняттям забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, вказаний автор пропонує розуміти здійснення правоохоронними органами, слідчим суддею, судом правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, майна, законних інтересів цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [65, с. 248].

М.В. Тимчаль пропонує наступне визначення поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» як діяльності уповноважених законом органів, спрямованої на здійснення комплексу (або системи) необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, тілесній недоторканості, майну, честі та гідності осіб у зв'язку з їх участю в кримінальному процесі та з метою належного здійснення правосуддя (виявлення, запобігання, протидії, розкриття та розслідування злочинів, а також розгляду кримінальних проваджень) [202, с. 194]. В цьому визначенні також можна виділити загальне для понять «забезпечення» та «безпека» змістовне наповнення, яке було проаналізовано вище. М.В. Тимчаль окремо відмічає, що заходи безпеки можуть бути здійснено не як поодинокі, а як комплекс заходів. Вважаємо, що це слушне доповнення.

О.Д. Котова забезпечення безпеки також, як і М.В. Тимчаль, характеризує як виконання уповноваженими законом (компетентними) органами комплексу необхідних дій (заходів), спрямованих на недопущення можливості завдати шкоди

суб'єктам кримінального провадження, з метою належного здійснення правосуддя [88, с. 12]. Але, на відміну від М.В. Тимчаль, яка наголошує на наявності загрози як підставі застосування заходів безпеки, О.Д. Котова такою підставою розглядає потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам кримінального провадження. В роботі вже було відлічено, що безпека розуміється як стан захищеності як від реальних, так і потенційних загроз. Тому такий погляд у більшому ступені спрямований на пріоритетний захист учасників кримінального провадження.

О.П. Корецький, В.В. Корецька в контексті Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», наводять таку дефініцію поняття «забезпечення безпеки осіб» – здійснення правоохоронними органами всебічних заходів, які спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна осіб від злочинів, з метою створення потрібних умов для правосуддя та визначенні, попередженні, закінченні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, і також у судовому розгляді кримінальних проваджень [82, с. 77]. З наведеного ознаками вказаного поняття виступають: заходи безпеки, діяльність по їх застосуванню, досягнення певного результату у вигляді стану безпеки. Тому варто погодитися з В. В. Гевко, що законодавча конструкція вказаного закону передбачає забезпечення як процедуру, діяльність з досягнення певної мети. І кінцевою метою її є безпека, або іншими словами стан захищеності. Така діяльність буде мати свій сенс тільки тоді, коли відносно до безпеки будуть з'являтися певні загрози [22, с. 173].

П.С. Михайлов забезпечення безпеки учасників кримінального провадження визначає як діяльність правоохоронних органів, спрямовану на здійснення необхідних заходів (правових, організаційних, технічних та інших) за наявності загрози життю, здоров'ю, власності, честі, гідності та репутації осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень [116, с. 411]. Вчений виділяє як суб'єктів забезпечення безпеки, такі тих, кому така безпека забезпечується, вказує на умови застосування заходів (участь у судовому розгляді) та підстав їх застосування (наявність загрози). В цілому такий погляд варто підтримати.

У результаті проведеного дослідження О. Ромців пропонує наступне визначення поняття «забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження», під яким пропонує розуміти передбачений відповідними нормативно-правовими актами процес впровадження комплексу різноманітних процесуальних та не процесуальних, організаційних, правових та інших заходів, спрямованих на підтримання такого стану захищеності життя, здоров'я, житла та майна від протиправних посягань учасника кримінального судочинства, який дає змогу вільно та в повному обсязі реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки з метою здійснення належного судочинства [180, с. 511]. Тобто забезпеченням безпеки автор характеризує як певну діяльність (процес впровадження), під час якої застосовуються особливі явища (процесуальні та не процесуальні, організаційні, правові та інші заходи), що спрямовано на створення певного стану (стану захищеності) задля досягнення відповідної мети (належне здійснення судочинства). Вважаємо, що такий погляд варто підтримати.

З наведеного, узагальнюючи позиції науковців, можемо констатувати, що поняття «забезпечення безпеки» в науці кримінального процесу переважним чином характеризується як той чи інший варіант наведеного у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» значення цього поняття.

Зокрема можемо виділити такі його змістовні елементи як: діяльність уповноважених на те органів та їх посадових осіб; застосування певного комплексу спеціальних заходів; спрямованість заходів на усунення факторів та чинників небезпеки (реальної або потенційної); завданням захисту учасників кримінального провадження є відвернення шкоди відповідним цінним та значущим для них об'єктам (життя, житла, здоров'я та майна); метою є створення умов для їх участі у кримінальному провадженні в частині створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Але відмітимо, що в більшості наведених визначень, як і у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» залишається поза увагою аспект охорони прав, свобод та законних інтересів власне

учасників кримінального провадження як самостійний об'єкт захисту. Тобто здійснення захисту стосується життя, житла, здоров'я та майна цих осіб, але, виходячи з наведеного та змісту ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», це робиться виключно заради належного відправлення правосуддя. Хоча звісно саме участь цих осіб у цьому процесі і обумовлює таку потребу.

Однак, враховуючи висловлені вище міркування щодо розуміння поняття «безпека учасника кримінального судочинства», вважаємо, що захист прав і свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження має здійснюватися поряд з інтересами правосуддя як самодостатніх благ, того об'єкта, який Конституцією України визнаний найвищою соціальною цінністю. Як вбачається, цей момент має бути врахований при формулюванні відповідного визначення.

Узагальнюючи наведене у підрозділі, можемо навести наступні висновки. Відмічаємо, що поняття «безпека учасників кримінального судочинства» та «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» характеризують окрему складову кримінального провадження забезпечувального характеру.

Як правовий інститут кримінального процесуального права та відповідна діяльність «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» має комплексний характер, який містить елементи правового, процесуального, організаційно-технічного характеру.

У результаті проведеного дослідження пропонуються наступні визначення понять:

1) «безпека учасників кримінального судочинства» – це стан фізичної, правової, майнової, соціальної та психологічної захищеності осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, за якого їм не загрожують реальні чи потенційні небезпеки, пов'язані з фактом їх участі у конкретному кримінальному провадженні, завдяки своєчасному виявленню, запобіганню та нейтралізації таких загроз з боку уповноважених законом державних органів;

2) «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» – це діяльність уповноважених законом державних органів, спрямована на реалізацію

комплексу правових, процесуальних, організаційних, технічних та інших заходів для захисту життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності та інших прав і свобод осіб від протиправних посягань, обумовлених фактом їх участі у кримінальному провадженні, з метою створення необхідних умов для охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Щодо сутності забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, то як явище сфери кримінального процесу воно існує у формі діяльності з реалізації відповідних заходів безпеки, яка носить виключно правову природу та має процесуальний характер, адже здійснюється в межах певної процедури, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством. З цього приводу варто погодитися з Ю.О. Гурджі, що в концепції механізму формування режиму правової захищеності особи або, іншими словами, режиму реальності системи гарантій прав і законних інтересів особи важливе методологічне значення належить таким правовим феноменам і відповідним теоретико-правовим концепціям, як державно-юридичний захист особи, правозабезпечувальна діяльність, правоохоронна діяльність, юридична безпека [33]. Ця думка характеризує досліджуваний інститут та діяльність як частину та прояв механізму формування режиму правової захищеності особи у сфері кримінального судочинства.

Відповідно детальна регламентація умов, підстав та порядку застосування заходів, передбачених у КПК України та вказаних у ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є способом виконання таких завдань кримінального провадження як охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Подальша розробка правової основи цього інституту кримінального процесуального права виступає основним чинником його удосконалення.

Також зауважимо, що «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» як явище, яке реалізується під час кримінального провадження у формі процесуальної діяльності, з погляду системно-структурного підходу

характеризується: суб'єктивним складом (уповноважені органи та їх посадові особи, які забезпечують безпеку, та учасників кримінального провадження, щодо яких така безпека забезпечується); засобами здійснення (комплекс правових, організаційних, технічних та інших заходів); об'єкт забезпечення (життя, здоров'я, житло, майно, честь, гідність та інші права і свободи осіб); процедурою застосування засобів захисту (умови, підстави та порядок); правовою основою (яка визначає статус суб'єктів та правила правової процедури застосування відповідних заходів безпеки); метою реалізації (забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та забезпечення умов для належного відправлення правосуддя).

Вважаємо, що такий підхід дає більш змістовне уявлення вказаному поняттю та закладає основу для його подальшого удосконалення.

Значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, як свідчать результати аналізу фахової літератури та відповідних понять («безпека учасників кримінального судочинства» та «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства»), а також врахування приписів ст. 3 Конституції України, має пов'язуватися насамперед з виконанням державою її головного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Саме тому визнання безпеки особи пріоритетним об'єктом захисту у всіх її проявах та забезпечення гарантування безпеки особи у кримінальному провадженні дає підстави вести мову про виділення як елементу статусу особи у кримінальному судочинстві права на безпеку поряд з іншими процесуальними правами, у тому числі і тісно пов'язаним з ним правом на забезпечення безпеки. Тому варто підтримати думку Б.М. Качмар, який у своєму дослідженні звертає увагу на те, що погляд на проблему формування сучасної теоретичної моделі забезпечення прав та законних інтересів людини і громадянина та її структуру, дає підстави говорити про доцільність запровадження в науковому обігу поняття «механізм забезпечення права особи на особисту безпеку в кримінальному провадженні» [64, с. 14].

Безумовно, невіддільна частиною мети застосування відповідних заходів безпеки, але аж ні як не головною, варто вважати створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. В цьому контексті забезпечення безпеки

учасників кримінального судочинства слід розглядати як окремий різновид кримінальних процесуальних гарантій. Зокрема слушно вказується, що забезпечення безпеки можна розглядати як конституційну гарантію держави, що тісно пов'язана з окремими принципами кримінального процесу [48, с. 9].

І тому належне відображення у змісті засад кримінального провадження цієї гарантії розглядається як елемент подальшого удосконалення вказаного інституту. Зокрема, свого час, досліджуючи питання гарантій істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі В. М. Тertiшник, відштовхуючись від теоретичного уявлення про принципи кримінального процесу, які створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини, вважає необхідним доповнити теоретичну модель системи галузевих принципів кримінального процесу принципом забезпечення безпеки учасників кримінального процесу [199, с. 26]. З цією точкою зору варто погодитися.

Відповідно, до наведеного з на що автором вже було вказано [12], актуальним завданням науки кримінального процесу стосовно інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства слід вважати удосконалення його нормативно-правової основи, процесуального порядку застосування заходів безпеки та процесуального статусу учасників відповідної діяльності з застосування таких заходів.

1.3. Нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

У попередньому підрозділі дисертації при аналізі сутності забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства був відмічений той факт, що реалізація вказаних заходів носить виключно правову природу та має процесуальний характер, адже здійснюється в межах певної процедури. Це означає, що відповідні суспільні відносини між уповноваженими державними органами та їх посадовими особам, які застосовують відповідні заходи забезпечення безпеки, а також

учасниками кримінального провадження, до яких такі заходи застосовуються, носять саме юридично визначений та нормативно врегульований характер. При цьому ці відносини відбуваються у сфері кримінального процесу та існують у формі кримінальних процесуальних відносин. Як зауважують науковці, суспільні відносини, що виникають між державними органами та особами, які залучаються до сфери кримінального провадження у різному процесуальному статусі, є предметом кримінального процесуального права [101, с. 37]. У юриспруденції кримінальне процесуальне право визначають як самостійну галузь національного права, якою регулюються суспільні відносини у сфері правосуддя [100, с. 54; 200, с. 12]. Саме норми цієї галузі і регламентують застосування вказаних заходів.

У навчальних та наукових джерелах кримінальне процесуальне право характеризують наступними ознаками: це галузь права, яку утворює сукупність правових норм, що регламентують кримінальну процесуальну діяльність та регулюють порядок діяльності у кримінальному провадженні та відповідні правові відносини, що виникають між державними органами та посадовими особами з одного боку, з іншого – іншими суб'єктами, які залучаються до сфери кримінального провадження у різному процесуальному статусі і які характеризується можливістю владного впливу державних органів і посадових осіб на інших суб'єктів кримінального судочинства [92, с. 38; 100, с. 54; 98, с. 28; 200, с. 9-10; 109, с. 12; 94, с. 52; 106, с. 29; 95, с. 22]. Тому з аналізу узагальненої характеристики кримінального процесуального права відзначаємо важливе значення нормативно-правової регламентації для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, яке є частиною кримінальної процесуальної діяльності як і процесуальні відносини, які виникають у зв'язку зі застосуванням відповідних заходів. Саме завдяки кримінальному процесуальному праву забезпечується упорядкування цієї особливої системи кримінальних процесуальних відносин. Тут знаходить своє відображення функціональне призначення права, де до основних його функцій відносять регулятивну (встановлення позитивних правил поведінки задля належної організації суспільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків) та охоронну (охорона суспільно значущих відносин у різних сферах

суспільного життя) функції [50, с. 155]. І ці функції стосовно досліджуваного питання цілком закономірно проявляють себе через дію кримінального процесуального права. Щодо останнього, то воно відіграє важливу роль, здійснюючи охорону суспільних відносин, захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави завдяки тому, що воно сприяє реалізації норм матеріального права, забезпечують більшу визначеність матеріальних норм, їх захист та охорону [51, с. 139-140; 45, с. 47].

Підтвердженням цієї констатації є позиція, яка характеризує значення кримінального процесуального права як складової системи права України. Так, звертається увага, що ця галузь встановлює ефективний порядок кримінального провадження, забезпечуючи оптимальні умови для виконання завдань кримінального судочинства, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями, а також створює умови й гарантії, які забезпечують особам, що залучаються до кримінального провадження, захист їх прав, свобод і законних інтересів [100, с. 56]. Тобто правова основа процесуальної діяльності по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства не тільки упорядковує цю діяльність, визначаючи зокрема статус її суб'єктів, а що є не менш значущим, — це створює гарантії охорони прав, свобод учасників кримінального провадження та гарантії їх безпеки.

Відповідно, вказана діяльність отримує своє нормативне впорядкування, тобто правову визначеність ситуації застосування заходів безпеки, а обумовлені нею відносини стають правовими, а точніше кримінальними процесуальними відносинами. Науковці зауважують, що кримінальне процесуальне право регулює суспільні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку з досудовим розслідуванням та судовим провадженням, де ці суспільні відносини, будучи врегульовані законом, являють собою кримінальні процесуальні правовідносини [98, с. 28]. Таким чином, відповідна діяльність по застосуванню заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, отримує своє правове опосередкування, що сприяє досягненню мети кримінального провадження. Погодимося з думкою, що кримінальне процесуальне право організує цю діяльність

таким чином, що створюються умови для досягнення завдань кримінального провадження [98, с. 28; 100, с. 54].

З'ясувавши роль та окресливши значення правового регулювання з приводу діяльності по застосуванню заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, наведемо бачення нормативно-правової основи або іншим словами складу цього аспекту кримінального провадження.

Так, виходячи з буквального тлумачення ч. 1 ст. 1 КПК України, яка визначає, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України [102], з аналізу ч. 2 ст. 1 КПК України можна отримати відповідь на питання, якими актами регламентується кримінальне провадження взагалі та досліджувана у роботі діяльність зокрема. Ця норма дає на нього таку відповідь: «кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України» [102]. Відображена у цій нормі КПК України позиція законодавця щодо складу кримінального процесуального законодавства знаходить свою підтримку і серед науковців [101, с. 41-42; 98, с. 51-52; 100, с. 57-58; 95, с. 22; 99, с. 16].

Відповідно до цього застосовування заходів безпеки як частина кримінального провадження регламентується, а умови, підстави, порядок, форми застосування та види заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, визначають у тому чи іншому ступені вказаними актами кримінального процесуального законодавства України. Схожий підхід до визначення правової основи реалізовано у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 4) [145] та Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (ст. 4) [141]. Відмітимо, що за своєю юридичною природою всі ці перелічені у КПК України та названих законах України акти є актами законодавства.

В літературі щодо цієї категорії джерел права вказано, що закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку

парламентом або безпосередньо народом, який визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин [50, с. 282]. Таку його роль можна пояснити тим, що відображаючи найбільш істотні «засади правового регулювання суспільних відносин», закон забезпечує досягнення мети кримінального провадження. Погодимося, що кримінальне процесуальне законодавство – це законодавчі положення, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність і забезпечують виконання завдань кримінального провадження [99, с. 15]. Це вказує на важливість кримінальних процесуальних відносин, що і обумовлює такий високий рівень засобів їх правового врегулювання як закон.

Зокрема щодо джерел кримінального процесуального права, які включені в систему регулювання кримінального провадження вказується, що джерелом кримінально-процесуального права є виключно закони України, а законодавець задекларував підхід, згідно з яким кримінальна процесуальна діяльність та відносини регулюються нормами права, які виражені, закріплені в кримінальному процесуальному законі, а тому кримінальне провадження врегульовано виключно законодавчими актами, де кримінальний процесуальний закон є формою вираження кримінального процесуального права [106, с. 29; 98, с. 37; 98, с. 52; 100, с. 55]. Така позиція вчених окрім положень ст. 1 КПК України базується і на нормах окремих пунктів ст. 92 Конституції України, яка прямо закріплює вимогу, що низка суспільно значущих питань, у тому числі і для сфери кримінального судочинства, визначаються виключно законами України [80]. З приводу визначення у ст. 92 Основного Закону кола відносин, у тому числі які мають місце у сфері кримінального судочинства, фахівці відмічають, що закон регулює найбільш важливі суспільні відносини, де закріплення у ст. 92 Конституції переліку питань, які визначаються виключно законами України, є позитивом, адже закон, порівняно з іншими нормативними актами має особливі можливості для забезпечення інтересів суспільства загалом, створює передумови для відображення в нормах закону обґрунтованих і найбільш ефективних засобів захисту суспільних інтересів [167, с. 110, 114].

Поряд з таким, умовно кажучи, «вузьким» розумінням поняття «законодавство», яким КПК України окреслив склад кримінального процесуального законодавства, звернемо увагу на тлумачення терміну «законодавство», яке має у юридичній практиці. Це стосується позиції Конституційного суду України з означеного питання, особливо, враховуючи статус цього рішень чи висновків, які згідно ст. 88 Закону України «Про Конституційний Суд України» є остаточними і не можуть бути оскаржені [157].

Так, щодо змісту терміну «законодавство», який вживається у ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 09.07.1998 № 12-рп/98 вказав, що ним «охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України» [176]. Тобто до змісту поняття «законодавство» Конституційний Суд України включив як нормативно-правові акти законодавчого органу – Верховної Ради України, так і акти таких органів влади України (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України), які носять характер підзаконних нормативно-правових актів. І це тлумачення в певній частині створює колізію у розумінні єдиних для усієї правової системи України термінів (понять). І хоча у остаточному рішенні Конституційний Суд України висловив, умовно кажучи, «розширену» точку зору щодо розумінням поняття «законодавство», однак, у мотивувальній частині цього рішення ним вказується, що «виходячи з необхідності посилення правових засобів захисту прав громадян ..., унеможливлення їх ущемлення ... Конституційний Суд України визнає за доцільне в подальшому обмежити визначення сфери застосування контракту лише законами, що є прерогативою Верховної Ради України» [176].

Виходячи з існування двох позицій щодо розуміння змісту терміну «законодавство» («вузького» та «розширеного»), беручи до уваги наведені вище позиції науковців, аналізуючи зміст відповідного рішення Конституційного суду України, а також враховуючи приписи ст. 92 Конституції України, доходимо до

висновку, що питання кримінального провадження, які стосуються застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в частині визначення їх видів, кола осіб, до яких такі заходи застосовуються, умов та підстав їх застосування та скасування тощо, мають бути визначені виключно нормами кримінального процесуального законодавства. Щодо останнього, як вже було вказано, його склад визначається відповідно до ч. 2 ст. 2 КПК України. Тому підтримаємо думку О.М. Дроздова, відповідно до якої єдиним джерелом кримінально-процесуального права може бути лише закон, що стало своєрідною аксіомою кримінально-процесуальної науки [37, с. 2].

Поряд з цим звернемо увагу на ту обставину, що правове регулювання у досліджуваній сфері не обмежується лише використанням нормативно-правових актів законодавства, тобто виключно законів України. Хоча, як це було вище продемонстровано, це не тільки основне, а й єдине джерело норм кримінального процесуального права, якими визначена кримінальна процесуальна діяльність в частині застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Так, вказується, що правове регулювання – це здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування [50, с. 207-208], а до юридичних засобів такого регулювання вчені відносять взагалі правові (нормативно-правові) акти [50, с. 220; ⁵¹, с. 95-98; 197, с. 137]. Останні характеризують як – комплекс загальнообов'язкових актів правотворчості, виданих органами законодавчої і виконавчої влади у спеціально визначеному порядку за певними процедурами, що містять правила поведінки загального характеру [20, с. 122].

Таким чином, не заперечуючи визначальної ролі актів законодавства як джерел кримінального процесуального права, допускаємо, що регулювання досліджуваних кримінальних процесуальних відносин здійснюється за допомогою нормативно-правових актів, які характеризуються як підзаконні. О.М. Дроздов відмічає, що у кримінально-процесуальній діяльності формуються і розвиваються не тільки кримінально-процесуальні відносини, але й організаційно-процесуальні

відносини, що регулюються відомчими нормативними актами, і які у сфері кримінального судочинства повинні бути обумовлені, з одного боку, колом повноважень, наданих законом конкретному міністерству або відомству, з другого боку, повинні бути спрямовані на організацію виконання норм кримінально-процесуального законодавства України [37, с. 9]. Така точка зору заслуговує на увагу.

Так, якщо проаналізувати саме поняття «забезпечення безпеки», яке наведено у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», то можна відмітити, що за своїм змістом це не тільки здійснення правоохоронними органами системи правових заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, а також система організаційно-технічних та інших заходів. Ця теза підтверджується також змістом ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», якою передбачено перелік заходів забезпечення безпеки. І як можна зробити висновок з їх аналізу, частина з цих заходів не має ані процесуального характеру, ані процесуальної форми реалізації, ані є процесуально-правовим заходом безпеки, а носять характер організаційно-технічних та інших заходів. Відповідно, якщо загальні підстави застосування вказаних заходів і передбачені законом, то порядок та умови будуть визначатися підзаконними актами, які врегулюють організаційні або організаційно-процесуальні відносини.

Зокрема щодо значення підзаконних нормативно-правових актів у правовому регулюванні кримінальної процесуальної діяльності відмічено, що керівні роз'яснення Верховного Суду України, накази Генерального прокурора України, інструкції МВС України та Міністерства юстиції України відносяться до числа нормативних актів, що встановлюють порядок застосування тих чи інших норм кримінально-процесуального права [200, с. 14]. І цю думку можна підтримати. Також погодимося з О.М. Дроздовим, що підзаконні акти, що містять організаційно-процесуальні норми, спрямовані на організацію кримінально-процесуальної діяльності та не можуть встановлювати процесуальні обов'язки для осіб, які беруть участь в сфері кримінального судочинства [37, с. 19], але при цьому відомчі

нормативні акти встановлюють механізм організації виконання норм кримінально-процесуального закону; деталізують порядок та послідовність виконання загальних приписів закону [37, с. 20]. Цей підхід заслуговує на підтримку з урахуванням наведених вище міркувань, але за умови, як вказує І.В. Процюк, що закони повинні відповідати Конституції, а підзаконні нормативно-правові акти – законам, в чому і проявляє свою дію принцип верховенства закону [167, с. 111]. З цим варто погодитися.

Певною підставою для віднесення до засобів регулювання кримінального провадження підзаконних нормативно-правових актів, як вважаємо, є положення ч. 3 ст. 9 КПК України, у якій прямо вказано, що *закони та інші нормативно-правові акти* України (виділ. авт.), положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу [102]. Тобто законодавець розрізняє закони та інші нормативно-правові акти, які однаково стосуються кримінального провадження. Як приклад реалізації цього підходу до схожого предмета правового регулювання наведемо ст. 2 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» містить положення, згідно якого, правову основу державної охорони становлять Конституція України, міжнародні договори України, цей та інші закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, а також *відомчі та міжвідомчі нормативно-правові акти* (виділ. авт.), що регулюють відносини у сфері державної охорони [142]. Відповідно зазначимо, що до складової правової основи регулювання кримінальних процесуальних відносин щодо забезпечення безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, відносяться як акти кримінального процесуального законодавства, так і інші нормативно-правові акти України, зокрема підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, накази Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, ДБР, НАБУ, Державної судової адміністрації тощо), які у тому чи іншому аспекті стосуються кримінального провадження та врегулювання окремих питань застосування норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Враховуючи наведене щодо системи нормативно-правових актів, які регламентують застосування досліджуваних заходів, проаналізуємо роль окремих з актів у впорядкуванні відповідних правовідносин.

Основоположним нормативно-правовим актом системи кримінального процесуального законодавства України, його юридичною основою, як відмічають науковці, є Основний Закон України (ст. 8) [106, с. 29]. Нагадаємо, ця стаття визначає, що Конституція України має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [80]. Як відмічається, верховенство Конституції полягає у тому, що її норми використовуються в різних судових інстанціях як норми прямої дії у процесі вирішення справ чим забезпечується найвища юридична сила Конституції і пріоритетне застосування її в ієрархії нормативно-правових актів [137, с. 40]. Вказана норма визначає основоположний характер цього акта, який, як вказує М.І. Козюбра, закріплює та забезпечує вищі цілі суспільства, де такими цілями й одночасно обов'язком держави є, відповідно до ст. 3 Основного закону, утвердження і забезпечення прав і свобод людини як найвищої цінності, де саме вони та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, її органів та посадових осіб – головних суб'єктів правозастосування [74, с. 7]. Вважаємо, що ця думка відображує «дух» правового регулювання зокрема і в сфері кримінального судочинства, у тому числі щодо теми дисертації. Це обумовлює те, що органи досудового розслідування, прокуратури та суд мають реалізовувати «букву» закону, враховувати його «дух», орієнтуючись на ту вищу ціль, що закріплена нормами Конституції України. І варто підтримати позицію В.П. Тихого, що саме положення Конституції України є основою законів та інших нормативно-правових актів і у сфері безпеки людини [203, с. 41].

Аналіз Основного закону засвідчує, що в контексті досліджуваного нами питання цей акт безпосередньо визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [80]. Ці явища і є об'єктом забезпечення під час застосування відповідних заходів (ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

судочинства»). Саме тому звертається увага, що, виходячи з цих положень Конституції України, безпека учасників кримінального судочинства є одним із пріоритетів державної політики. Забезпечення безпеки можна розглядати як конституційну гарантію держави, що тісно пов'язана з окремими принципами кримінального процесу [48, с. 9]. Причому, ч. 3 ст. 3 Основного Закону містить припис, що забезпечення зміст прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [80]. Тому погодимося з думкою, що керуючись вищевказаними нормами Основного Закону можна сказати, що право на безпеку учасників кримінального провадження слід розглядати як одне із найважливіших конституційних прав людини [116, с. 409].

Враховуючи те, що безпека особи вченими розуміється як стан захищеності людини від факторів небезпеки на рівні її особистих інтересів та потреб [66, с. 29], то своє продовження нормативне закріплення основних елементів статусу (прав та свобод) особи у тому числі тих, що утворюють сферу її особистої безпеки, знаходить у статтях розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Щодо змісту останніх, то вказується, що «безспірним здобутком Конституції є детальне розроблення розділу про права, свободи та обов'язки людини і громадянина з урахуванням вимог міжнародних правових актів з прав людини ... у Конституції закріплено правові засоби їх захисту, більшість з яких може розглядатися як процесуальні гарантії прав учасників кримінального процесу» [94, с. 61]. Тому можна зробити висновок, що в статтях Основного Закону віднаходять своє закріплення норми, якими визначається безпековий статус особи як взагалі, так і у сфері кримінального судочинства. Н.В. Камінська відмічає, що закріплення на конституційному рівні в Україні ключових правових цінностей, які становлять загально цивілізаційні ідеали, демократичні стандарти, видається вкрай необхідним і важливим [61, с. 86]. З цією думкою варто погодитися.

Окремо відмітимо наступне положення, що згідно з Конституцією України «держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [80]. Це положення можна віднести щодо умов забезпечення та гарантування безпеки

людини у будь-яких сферах, у тому числі і сфері кримінального судочинства. А як відомо, реалізація завдань, функцій, обов'язків держави здійснюється завдяки діяльності механізму держави, який вчені визначають як сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інститутів, за посередництвом яких практично здійснюються завдання і функції держави [50, с. 124]. Тому доходимо висновку, що закріплений в Конституції України пріоритет утвердження та забезпечення прав і свобод людини, її життя і здоров'я, честь і гідності, недоторканності і безпеки, який реалізується у формі обов'язку держави, має бути юридично, організаційно, технічно тощо забезпечений завдяки діяльності уповноважених державних органів та їх посадових осіб. З цього приводу погодимось з думкою, що Конституція України, норми якої є нормами прямої дії, встановлює концептуальні положення кримінального провадження, закріплює його засади, окреслює пріоритетні групи суспільних відносин, що підлягають правовому захисту та охороні з боку держави [98, с. 52].

Таким чином, щодо Конституції України як джерело кримінального процесуального права, яке є основою правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства відмічаємо наступне: на вищому рівні визначає, людину, її права та свободи особи, а також її безпеку як найвищу соціальну цінність, що обумовлює утвердження та забезпечення цих явищ з боку уповноважених органів; в цьому акті утвердження та забезпечення безпеки особи визнається поряд із іншими складовим, вказаним у ст. 3 Основного Закону, головним обов'язком держави, її органів та їх посадових осіб у сфері кримінального судочинства, що має віднайти своє відповідне нормативне закріплення; вказаний акт є юридичною основою кримінального процесуального законодавства, що робить доцільним потребу відобразити на рівні засад кримінального провадження визнання обов'язку держави забезпечити безпеку особи як учасника кримінального провадження; в цьому акті відображено «дух» людиноцентричної моделі кримінального провадження, що визначає спрямованість дій уповноважених державних органів та їх посадових осіб по забезпеченню безпеки учасників

кримінального судочинства та обумовлює їх відповідальність за вжиття заходів щодо забезпечення безпеки відповідних осіб.

Наступним елементом кримінального процесуального законодавства, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України, є міжнародні договори України. Їх статус в ієрархії нормативно-правових актів національного законодавства визначається ст. 9 Конституції України [80] та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [159], а у кримінальному процесуальному законодавстві відповідно до ч. 2 ст. 1, ч. 4 ст. 9 КПК України [102]. Важливість норм міжнародних договорів як джерел кримінального процесуального права пов'язана насамперед з тим, що, як вказують науковці, ці акти права відіграють провідну роль в досягненні завдань кримінального провадження завдяки тому, що значний масив норм міжнародного права присвячений саме утвердженню та захисту природних прав людини [241, с. 89-98]. Це підтверджує пріоритет прав і свобод людини як об'єкта гарантування та охорони, як взагалі, так і у сфері кримінального судочинства. О.І. Коровайко щодо значення цих актів зауважує, що стандарти у сфері кримінального судочинства забезпечують формування концепцій справедливого судочинства, ідеї забезпечення прав особи у кримінальному провадженні, сприяють реформуванню судочинства [85, с. 114]. Вважаємо, що це і визначає роль міжнародних договорів саме як гарантій прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та реалізації застосування до них відповідних заходів, зокрема і щодо досліджуваного питання.

Стосовно цих актів, то вказується, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, включають систему багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів з питань міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, згода на обов'язковість яких надана ВР України [98, с. 52-53]. Підтримаємо думку науковців, які поділяють їх систему на такі групи: міжнародні конвенції, що визначають правове становище особи у сфері кримінального провадження, та вимоги, які ставляться до кримінальних процесуальних механізмів, що забезпечують охорону прав і свобод особи у кримінальному судочинстві; двосторонні договори України про надання правової допомоги з кримінальних справ, ратифіковані Верховною Радою; міжнародні

договори, стосовно яких Україна виступає правонаступником [100, с. 60]. Вважаємо, що ця класифікація є обґрунтованою та відображає предмет правового регулювання відповідних актів. Але, як свідчить ознайомлення з відповідними актів, зокрема другої та третьої групи [117], переважна більшість норм, які стосуються забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, міститься саме у міжнародних актах першої групи. Виходячи з цього, а також проаналізувавши відповідні міжнародні договори України, які тим чи іншим чином стосуються питання забезпечення прав і свобод особи у сфері кримінального судочинства, у тому числі права на безпеку, наведемо їх перелік. Як вважаємо, до них зокрема відносяться такі акти як: Загальна декларація прав людини [49]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [118]; Кодекс поведінки службовців органів правопорядку [72]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [77]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [76]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [75]; Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду [173]; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [78]; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [35] та ряд інших.

З аналізу цих актів можна зауважити, що не всі вони безпосередньо стосуються питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Однак, щодо їх ролі врахуємо наступні моменти. По-перше, висновки отримані у попередньому підрозділі стосовно сутності цього інституту як засобу забезпечення прав та свобод, безпеки особи у кримінальному провадженні. По-друге, візьмемо до уваги відмічені вище положення ст. 3 Конституції України та їх значення як обов'язку держави, її органів та їх посадових осіб забезпечити безпеку особи у кримінальному провадженні. Так, досліджуючи систему міжнародних актів, О.М. Дроздов стосовно їх ролі відмічає, що договори України у сфері боротьби зі злочинністю мають важливе значення не тільки в тому, що вони створюють правову основу для надання правової допомоги по кримінальних справах, підвищуючи тим самим ефективність протидії злочинності, але й певною мірою уніфікують чинне кримінально-процесуальне законодавство з точки зору загальновизнаних принципів та вимог, що

ставляться міжнародним співтовариством до цього виду державної діяльності [37, с. 12]. Погоджуючись з такою думкою відмітимо, що це акцентує увагу на необхідності подальшої імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство та впровадження у практику уповноважених державних органів відповідних «загальновизнаних принципів та вимог, що ставляться міжнародним співтовариством до цього виду державної діяльності по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства.

Прикладом характеристики вказаних актів саме як визначальних, базових для цієї сфери є позиція Б.М. Качмара. Він у процесі дослідження міжнародно-правових актів у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження виокремив загальновизнані на європейському просторі засади цієї діяльності, зокрема: обов'язкове нормативне забезпечення (законодавче закріплення відповідних заходів), універсальність (застосування заходів безпеки щодо всіх суб'єктів кримінального процесу), конфіденційність (обмеження розповсюдження відомостей відносно відповідної особи), публічність (обов'язок компетентних органів самостійно вживати відповідні заходи за наявності підстав), диспозитивність (необмежений на законодавчому рівні спектр дій у рамках застосування заходів забезпечення безпеки), індивідуалізація (окремий підхід до визначення комплексу заходів безпеки), спеціалізація (існування в рамках кримінального процесу спеціальних суб'єктів застосування заходів безпеки), координація (узгодження, упорядкування діяльності уповноважених органів), міжнародне співробітництво (співпраця держав у питанні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні) [64, с. 10, 15]. Вважаємо, що ці риси характеризують основні вимоги до формування досліджуваного інституту. Саме з їх урахуванням доцільно здійснити аналіз національного інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Звісно, що ч. 2 ст. 1 КПК України як складові кримінального процесуального законодавства України веде мову виключно про міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але окремим аспектом питання міжнародно-правових актів у сфері кримінального судочинства є питання

ролі та місця актів рекомендаційного характеру. Зокрема до їх числа у досліджуваній сфері можна віднести такі акти як: Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу [168], Рекомендація № R (97) 13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту [169], Рекомендація Res (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям [170], Res (2006) 8 Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів [246], Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року [36], тощо. У науковій літературі щодо правової природи таких актів вказується, що це інституційні, рекомендаційні норми, які містяться у відповідних джерелах – в документах міжнародних міжурядових організацій, а їх призначення – поступово заповнювати прогалини у законодавстві та приводити уже існуючі норми права у відповідність до висунутих міжнародними органами та організаціями вимогами та стандартами [240, с. 55-56]. Така їх роль та значення дали підставу О.М. Дроздову дійти висновку, що такі акти як, наприклад, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про статус потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу (R(85)11); по залякуванню свідків та правам захисту (R(97)13); про роль прокуратури у сфері кримінальної юстиції (R(2000)19); по посередництву в кримінальній сфері (R(99)19), мають рекомендаційний характер та їх положення повинні бути реалізовані в національному кримінально-процесуальному законодавстві [37, с. 13]. Тому відмітимо, що доцільним є як аналіз та узагальнення положень таких рекомендаційних актів, так і опрацювання відповідних пропозицій щодо удосконалення з їх урахуванням відповідних положень національного законодавства. І погодимося з точкою зору О. Шило та В. Мариніва, що ці міжнародні документи носять рекомендаційний характер, але це аж ніяк не принижує їх значення орієнтира в законотворчій діяльності, створенні дійових національних правових механізмів забезпечення безпеки осіб, що

здійснюють провадження у кримінальній справі і беруть участь у ній. [242, с. 159]. Тож це актуалізує питання вивчення зарубіжного досвіду забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, у тому числі і з позиції врахування у практиці кримінального судочинства окремих країн положень тих чи інших рекомендаційних актів міжнародних організацій.

Але щодо питання застосування міжнародно-правових актів рекомендаційного характеру у сфері кримінального судочинства вказано, що міжурядові і міжвідомчі міжнародні договори мають підзаконний характер, тому що вони, не повинні суперечити міждержавним міжнародним договорам та законам, якими визначено компетенцією відповідних урядів, міністерств і відомств, а також не повинні встановлювати права і обов'язки громадян, у тому числі і у сфері кримінального судочинства [37, с. 12-13]. Вважаємо, що це важливий момент, який не тільки визначає ієрархію системи міжнародно-правових актів, а встановлює межі в яких можуть регулювати суспільні відносини акти рекомендаційного характеру.

Наступним елементом кримінального процесуального законодавства, який визначає питання безпеки учасників кримінального судочинства, є КПК України. Науковці вказують, що КПК України є єдиним, базовим нормативним актом, що комплексно регулює кримінально-процесуальні відносини, адже у ньому знайшли відображення закріплені як конституційні засади кримінального провадження, так і засади міжнародно-правових актів, завдяки чому він забезпечує оптимальні умови для виконання завдань кримінального провадження, а також створює відповідні умови і гарантії захисту прав, свобод і законних інтересів особам, залученим до кримінального провадження [37, с. 8-9; 100, с. 61]. А його базовий характер, як відмічає О.М. Дроздов, полягає у тому, що кримінально-процесуальні відносини регламентуються не лише КПК України, а й іншими законами, але базовими в регулюванні кримінально-процесуальної діяльності є положення КПК України, бо у разі виявлення протиріччя норм вище перелічених законів нормам КПК України – застосовуються норми КПК України [37, с. 5]. Ці ознаки і визначають його роль та місце цього у врегулюванні питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Норми, які регламентують досліджувані відносини, враховуючи їх однорідність та відокремленість, можна вважати окремим інститутом кримінального процесуального права. Так, вчені зауважують, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є важливим елементом системи кримінального процесу України [60, с. 335]. І це так. Але з урахуванням наведеної вище характеристики КПК України як базового акта варто очікувати відповідне врегулювання питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства саме у ньому у відповідних його статтях. Принаймні основних питань цього інституту. Зокрема це мало місце у КПК України 1960 р., який у ст. ст. 52-1–52-5 регламентував вказане питання [104]. До речі, КПК України 1960 р. цими статтями був доповнений Законом № 1381-XIV від 13.01.2000 року [140], тобто після ухвалення у 1993 році Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Щодо сучасного стану правового регулювання питання забезпечення безпеки особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, то І. Гловюк зауважує, що специфічною рисою КПК України 2012 року стала бланкетна регламентація застосування заходів забезпечення безпеки. Як вона вказує, що КПК України загалом передбачає окремі питання (ст. 27; ст. 232, 336; ст. 352 тощо). Інші питання, включаючи перелік заходів, більш широкий перелік суб'єктів права на забезпечення безпеки, порядок прийняття рішення та застосування цих заходів, регламентовані Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [24, с. 2]. Тобто законодавець у КПК України передбачив лише окремі процесуальні аспекти застосування вказаного інституту. Зокрема це має місце у форматі наділення правом відповідних учасників на забезпечення безпеки або як елемент певної процесуальної процедури, а регламентацію основних питань порядку його реалізації здійснює за рахунок норм базового закону. Але зауважимо, що Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» був прийнятий у 1993 році. Аналіз змін та доповнень до нього свідчить, що вони істотно не вплинули на сам підхід до правового регулювання вказаного питання, не включили нові зокрема такі, що

визначені міжнародними стандартами у цій сфері форми та методи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. При цьому чинний КПК України був ухвалений на новому ідеологічному підґрунті. Це свідчить про можливість існування на концептуальному рівні колізій між КПК України та вказаним законом. Науковці дають різні оцінки стану правової регламентації досліджуваного питання у кримінальному процесуальному законодавстві.

Приміром, А.М. Орлеан вказує, що чинний КПК України не повторює, як це було у КПК 1960 р., положення Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а навпаки – доповнює та розширює систему заходів безпеки, передбачає інші процесуальні можливості для захисту учасників кримінального провадження від протиправного впливу. Положення, які стосуються заходів безпеки в кримінальному провадженні, передбачено в нормах, які містяться в главах 1, 2, 3, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 43 КПК України [126, с. 88]. Ця точка зору характеризує КПК України як додатковий, але самостійний засіб регулювання вказаної діяльності, беручи до увагу, що ті чи інші питання цього інституту, як вказує А.М. Орлеан, знаходять свій прояв фактично у більшості глав цього нормативно-правового акта. І хоча А.М. Орлеан зазначає, що КПК України «розширює систему заходів безпеки», але це дещо не узгоджується з характеристикою цього акта як базового відносно Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відповідно постає питання про потребу врегулювання на рівні КПК України базових питань досліджуваного інституту.

Тому поряд з наведеною позитивною оцінкою ролі КПК України у цій сфері, окремі науковці зауважують, що цей акт має недоліки у врегулюванні досліджуваного питання. Приміром, А.В. Свінцицький звертає увагу, що чинний КПК України майже не містить норм, які б визначали суб'єктів та процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [181, с. 241], що, на його думку, пояснюється тим фактом, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, регулюється кількома нормативно-правовими актами [181, с. 241]. І така позиція висловлюється й іншими

вченими. Так, П.В. Серебрянський констатує, що аналіз норм КПК України свідчить, що питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі залишаються не повністю врегульованими, що викликано перш за все відсутністю у КПК 2012 року спеціальних норм стосовно інституту забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, на відміну від попереднього КПК 1960 року [184, с. 579]. Б.М. Качмар прямо зауважує, що хоча національне законодавство містить значний масив джерел, які регламентують правовідносини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, проте, він є неузгодженим, містить колізії, прогалини нормативного регулювання [64, с. 9]. Наведена ситуація неоднозначності або навіть неповноти правового врегулювання вказаного питання з урахуванням дії ч. 3 ст. 9 КПК України не могла не бути поміченою науковцями. Зокрема це обумовило висновок О.В. Ільченка, Ю.В. Анісімової, що внесення до КПК України окремого розділу «Забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству» посприє створенню чіткого алгоритму забезпечення безпеки особам, які її потребують, доповнить та конкретизує вже існуючий Закон України [60, с. 335]. Своєю чергою А.В. Свінцицький додає, що доцільно також передбачити процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, у чинному КПК України [181, с. 241]. Нарешті як приклад, М.Л. Пасечник вказує, що питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження мають бути імплементовані до КПК у вигляді окремого розділу [129, с. 182]. І ці пропозиції заслуговують на увагу.

Але, як вважаємо, кожна з груп науковців має рацію. Так, звісно КПК України як базовий акт у цій сфері має визначати загальні питання інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Це може мати місце на рівні завдань та засад кримінального провадження, окремих елементів процесуального статусу учасників цього провадження (їх прав та обов'язків з приводу забезпечення безпеки), окремих процесуальних інститутів (наприклад, заходів забезпечення кримінального провадження). Приміром О.П. Корецький, В.В. Корецька позитивно оцінюючи той факт, що законодавець у 2000 р. вніс у КПК

України (1960 р.) відповідні зміни, чим реалізовував підхід до вдосконалення кримінального процесуального закону, окремо вказують, що убачається вірним підхід законодавця щодо систематизації з включення вказаних норм саме до кодифікованого процесуального закону [82, с. 77].

Тому автор згоден з наведеним висновком вчених, який до того ж підтверджується аналізом відповідних статей КПК України, в тій частині, що цей акт належним чином не закріплює правові засади реалізації учасниками кримінального провадження права на забезпечення безпеки, статус суб'єктів їх реалізації, зміст, форми, порядок застосування відповідних заходів, механізми контролю та оскарження, обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень до КПК України. З урахуванням отриманих у цьому та попередніх підрозділах результатів пропонується визначити у КПК України відповідні положення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства на рівні завдань (ст. 2), як складова засад кримінального провадження (ст. 8), окремих елементів процесуального статусу учасників цього провадження (їх прав та обов'язків з приводу забезпечення безпеки відповідних осіб (ст. ст. 36, 40, 40-1, 41), окремих процесуальних інститутів (Розділ II). Відповідні пропозиції наведено у додатку А. Вважаємо, що це сприятиме врахуванню ієрархічності актів кримінального процесуального законодавства та забезпеченню правової визначеності при регулюванні відносин з приводу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Щодо правової визначеності, то на думку суддів Конституційного Суду України, юридична визначеність як чіткість, зрозумілість, однозначність норм права та право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права, що забезпечує впевненість суб'єкта правозастосування у своєму правовому становищі [175]. І такий правовий стан та саме такі чітко та повно визначені правила юридичної процедури забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства мають бути визначені у чинному КПК України.

Ще однією складовою кримінального процесуального законодавства є інші закони України. Так, серед них особливе місце займає Закон України «Про

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який визначає порядок здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [145]. Науковці визначають його як спеціальний закон, який регулює цей інститут кримінального провадження, але, зазначають при цьому, що він є застарілим і не відповідає вимогам сучасної кримінальної процесуальної діяльності та європейським стандартам [181, с. 241], а деякі його положення характеризуються невідповідністю новому КПК України та не враховують рішення Європейського суду з прав людини [64, с. 4]. Вище вже на це була звернута увага.

Однак, зараз, як слушно зазначила І. Гловюк, специфічною рисою КПК України 2012 року стала бланкетна регламентація застосування заходів забезпечення безпеки, де питання переліку заходів та суб'єктів права на забезпечення безпеки, порядок прийняття рішення та застосування цих заходів, регламентовані Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [24, с. 2]. Тому він на цей час до його приведення у відповідність з чинним КПК України та іншими джерелами кримінального процесуального законодавства продовжує виконувати важливу функцію регламентації правовідносин, які виникають з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. В інших підрозділах дослідження проаналізуємо процесуально-правовий порядок застосування досліджуваних заходів з урахуванням їх регламентації у нормах як цього закону, так і інших актів кримінального процесуального законодавства.

Зараз відмітимо, що аналіз вказаного закону свідчить, що у ньому визначено наступні складові досліджуваного інституту, а саме: 1) перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки та органів, які забезпечують безпеку; 2) права і обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки, та органів, які її забезпечують; 3) види заходів забезпечення безпеки; 4) підстави і приводи застосування та скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист; 5)

відповідальність за невиконання обов'язків, установлених цим законом; б) фінансування і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки. Однак, наприклад, як зауважує В.В. Котова, у ст. 2 цього Закону України, де визначено осіб, які мають право на забезпечення безпеки, до цього переліку не внесено ані осіб, що співпрацюють на конфіденційній основі з оперативними підрозділами, ані особу, яка виконує спеціальне завдання для викриття організованої групи [87]. Тобто не враховано суб'єктів кримінального провадження, участь яких регламентована ст. ст. 273, 275 КПК України. Це додатково вказує на певну неузгодженість норм КПК України як базового акта та норм Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який би мав відповідати цьому кодексу.

До числа інших законів, які у тому чи іншому аспекті регламентують правові відносини та містять в собі норми інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто віднести такі акти, які відіграють наступне значення: 1) Закон України «Про попереднє ув'язнення» створює умови для забезпечення безпеки осіб, узятих під варту, яких розміщують у камерах з додержанням відповідних вимог ізоляції [162]; 2) Кримінально-виконавчий кодекс України у ст. 10 визначає право засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб [103]; 3) Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 185-11 встановлює адміністративну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, узятої під захист [73], але як свідчить аналіз звітності судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за період 2020-2023 роки [53; 54; 55; 56], проваджень у справах за ст. 185-11 цього кодексу не було; 4) Кримінальний кодекс України у ст. 380 встановлює кримінальну відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист [93], але як свідчить аналіз звітності Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення за період 2020-2024 роки [123; 40; 41; 42; 43; 44], кримінальних проваджень за цією статтею всього було

відкрито: 1 у 2020 р. та 2 у 2021 р.; 6) Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок та підстави обмеження доступу до інформації [144]; 7) Закон України «Про державну таємницю» в частині віднесення до державної таємниці інформації про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства та Звід відомостей, що становлять державну таємницю [143], останній відносить відомості про проведення заходів безпеки стосовно особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві і взята під захист згідно з чинним законодавством України до категорії відомостей, що становлять державну таємницю з ступінь секретності цілком таємно [148]. Наведені акти містять окремі елементи системи гарантій та механізмів належної реалізації забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Досліджуючи нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства звернемо увагу ще на два аспекти, які характеризують особливості застосування кримінального процесуального законодавства щодо досліджуваного випадку, а також визначають спосіб та характер врегулювання відповідних кримінальних процесуальних відносин.

Перший – правовий режим, завдяки якому впорядковується поведінка учасників та визначаються її особливості. Правовий режим визначають як певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання [50, с. 217], а правові режими запроваджуються, як правило, на законодавчому рівні з метою створення певного клімату, необхідного рівня інтенсивності регулювання [197, с. 143-144]. Це питання важливе для визначення характеру дій як уповноважених державних органів та їх посадових осіб, так і осіб, щодо яких застосовуються заходи безпеки. Завдяки правовому режиму, який притаманний кримінальному процесуальному праву воно упорядковує відповідні процесуальні правовідносини, забезпечує ефективність правового регулювання у цій сфері, зокрема у досліджуваному в роботі випадку.

Так, щодо правового режиму у сфері кримінального судочинства, то для кримінального процесуального права, як галузі публічного права, характерним є

спеціально дозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» [96, с. 14]. Тому з огляду на специфіку кримінальних процесуальних правовідносин, вони здебільшого регулюються завдяки імперативному методу, де діяльність суб'єктів кримінального провадження має здійснюватися у визначеному законом порядку, з виконанням передбачених процедур і приписів [99, с. 14]. Однак, це не виключає і застосування іншого – загально дозвільного типу правового регулювання, який, як вказують науковці, сприяє або принаймні не заважає прояву ініціативи, активності суб'єктів правовідносин [20, с. 106]. Нормативним вираженням спеціально дозвільного типу правового регулювання у сфері кримінального судочинства є приписи ч. 2 ст. 19 Конституції України і він переважно стосується діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Відповідно здійснення ними кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної із застосуванням заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має чітко та неухильно відповідати вимога кримінального процесуального законодавства, яка регулює це питання. Зокрема на це вказує і вимога ст. 9 КПК України. З цього приводу Т.О. Лоскутов зауважує, що діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, судді регулюється за спеціально-дозвільним типом правового регулювання, а тому зазначені суб'єкти, реалізуючи повноваження щодо протидії злочинності, можуть здійснювати процесуальну діяльність лише так, як прямо прописано в нормах кримінального процесуального законодавства [110, с. 138]. Це гарантія законності застосування заходів забезпечення безпеки, а також є умова належного забезпечення прав осіб, до яких ці заходи застосовуються.

З іншого боку відмітимо, що для учасників кримінального провадження, щодо яких вжиті заходи забезпечення безпеки, цей тип правового регулювання також застосовується. При цьому це не позбавляє їх можливості діяти на власний розсуд вимагаючи застосування або скасування таких заходів, вчинення уповноваженими державними органами та їх посадовими особами інших дій в цій частині. Така відмінність у правовому регулюванні поведінки представників держави та інших учасників кримінального провадження дала підстави Т.О. Лоскутову зауважити, що

діяльність учасників кримінального провадження (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, свідок тощо) регулюється за загально дозвільним типом правового регулювання, а тому ці особи, реалізуючи власні права й законні інтереси, можуть діяти в будь-який спосіб, окрім прямо забороненого в нормах законодавства [110, с. 138].

Тож констатуємо наявність відмінностей у правовому режимі регулювання питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Ці відмінності стосуються специфіки регламентації дій державних органів та їх посадових осіб (переважно спеціально дозвільний тип правового регулювання), а також специфіки визначення дій учасників, які залучаються до кримінального провадження (переважно загально дозвільний тип правового регулювання). Це має важливе як методологічне значення (при формулювання норм кримінального процесуального законодавства, а також визначенні змісту діяльності відповідного суб'єкта), так і практичне (при визначенні характеру та способу поведінки в межах процесуальних відносин, які виникають з приводу застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві). Вказані відмінності повинні обов'язково віднайти своє нормативне закріплення у завданнях та засадах кримінального провадження, а також належним чином відобразитися в практичній діяльності під час кримінального провадження. Приміром, О.О. Подобний зауважує, що безпека учасників кримінального судочинства є одним з основних завдань та одночасно складовою комплексного поняття «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» [136, с. 67].

Також для цього дослідження важливим є аспект, який характеризує особливості застосування (реалізації) кримінального процесуального законодавства (норм кримінального процесуального права). Особливо це стосується стадії безпосереднього реалізації правової норми у конкретній, встановленій на основі фактичних даних ситуації. Цей етап правозастосування характеризують як стадія юридичної кваліфікації або стадія вибору і аналізу правової норми, що включає в себе дії з відшукування юридичної норми, яка підлягає застосуванню і коли виникає необхідність в роз'ясненні, тлумаченні змісту правової норми [20, с. 169; 50, с. 412].

Він дає можливість визначити дійсний «дух» та «букву» закону, що є важливим для забезпечення досягнення мети існування інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вказується, що «дух» закону має відповідати життєвим ситуаціям, які виникають в ході правозастосування, а «буква» закону – мати можливість використати нормативний акт відповідно до закладеної в норму мети, тим самим досягти блага від використання норми права норми [105, с. 32]. Отже, така відповідність між «духом» та «буквою» закону в процесі правозастосування забезпечує досягнення мети регламентації досліджуваних правових відносин.

В цьому контексті для правильного розуміння норм інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві важливою є думка М.І. Козюбри, що недопустиме ігнорування духу нормативного тексту, коли словесні формулювання його окремих положень спотворюють саму мету нормативного акта, а для того щоб досягнути цей дух, необхідно дослідити ідеологію правового інституту, а якщо і цього недостатньо, то й ідеологію правової системи в цілому, котра залежать від вищих цілей суспільства, гарантувати досягнення яких покликане право [74, с. 7]. Тобто його думка акцентує увагу на безумовному дотримання «букви» інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, але при неодмінному врахуванні при застосуванні його норм державними органами та їх посадовими особами «духу» досліджуваного інституту як засобу захисту життя, житла, здоров'я та майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як найвищої соціальної цінності держави. І саме це є метою ухвалення відповідних норм, які регламентують діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб цієї сфері і що визначено як мета у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Певним засобом поєднання «букви» та «духу» кримінального процесуального закону при його реалізації, на погляд автора, є положення ч. 5 ст. 9 КПК України яка містить вимогу, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [102]. Це положення узгоджується з ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яка передбачає, що суди

застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права визначено у [139].

Відмітимо, що кримінальне процесуальне законодавство України містить вичерпний перелік актів, які його утворюють (ч. 2 ст. 1 КПК України), але не включає до нього рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). При цьому саме вказана стаття (ч. 5 ст. 9 КПК України) певним чином розширює його склад та уводить у сферу правозастосування результати суддівського тлумачення положень окремих норм, які як взагалі стосуються кримінального судочинства, так і зокрема відносяться до досліджуваного нами випадку. Зокрема мова йде про такі рішення ЄСПЛ як: «Шагін проти України» [239], «Корнєв і Карпенко проти України» [83], «Суслов та Батікян проти України» [195], «Van Colle проти Сполученого Королівства» [244], «Boshkoski проти Північної Македонії» [243] та низка інших.

Тож можна констатувати, що беручи до уваги, що судовий прецедент розглядається як самостійне джерело правих норм [120, с. 52], а щодо практики ЄСПЛ на це є пряма вказівка в законодавстві (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), то є всі підстави для низки висновків. По-перше, висновки загального плану: до складових актів кримінального процесуального законодавства варто віднести практику ЄСПЛ, а відповідні доповнення включити до ч. 2 ст. 1 КПК України. Висновки стосовно досліджуваного питання: практика ЄСПЛ сприяє правильній, такій, що відповідає меті (духу закону) гарантування та захисту прав і свобод людини, забезпеченню її безпеки у кримінальному судочинстві при реалізації норм кримінального процесуального права (буква закону), визначаючи зміст та спрямованість дій державних органів та їх посадових осіб, на яких покладено обов'язок забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Розглянувши питання нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, відмітимо наступне: 1) визнання на рівні Конституції України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності,

недоторканності і безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю передбачає в силу дії ст. 8 Основного закону належне відображення цих положень у галузевому, зокрема кримінальному процесуальному законодавстві; 2) враховуючи, що безпека особи є одним з конституційно визначених об'єктів утвердження та забезпечення, беручи до уваги відмічену неповноту нормативно-правового регулювання кримінальних процесуальних відносин в цій частині, вбачається доцільним приведення у відповідність базового Закону, який зараз регламентує ці питання, до змісту і форми КПК України, а також більш системне відображення в останньому інституту забезпечення безпеки його учасників; 3) визнання в Конституції України безпеки людини як найвищої соціальної цінності обумовлює утвердження та забезпечення її у сфері кримінального судочинства у формі обов'язку уповноважених органів держави та їх посадових осіб, що має віднайти своє відповідне нормативне закріплення на рівні завдань та засад кримінального провадження; 4) відмічається важлива роль підзаконних та міжнародних актів рекомендаційного характеру у підвищенні ефективності та дієвості форм та способів регулювання відповідних правових відносин, де такі акти слугують певними нормативними засобами впровадження відповідних законодавчих стандартів та практик у правозастосовну діяльність, зокрема з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [9].

Відповідно, подальшим завданням науки кримінального процесу слід вважати змістовний аналіз та удосконалення аспекту процесуального порядку забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Висновки до розділу 1

Оцінюючи стан наукових досліджень проблематики забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, варто зазначити, що у науці кримінального процесу відповідним її питанням приділена значна увага. Це вказує, що питання охорони, захисту та забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є окремим напрямом, самостійною частиною загальної тематики наукових досліджень

що у науці кримінального процесу. Проблематика забезпечення безпеки у кримінальному провадженні завжди перебувала у фокусі увагу науковців та практиків, які не тільки забезпечили змістовний аналіз теоретичної основи цього явища, а й заклали фундамент для його належного нормативно-правового опосередкування. Поряд з цим, продовження наукової дискусії з окремих питань проблематика забезпечення безпеки особи у кримінальному провадженні свідчить про потребу продовження наукових досліджень означеного питання та їх актуальність. Одним з актуальних завдань у цій сфері є подальше удосконалення правового та процесуального аспектів існування інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, у тому числі на ґрунті міжнародних та європейських стандартів у цій сфері.

Відмічено, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, виступає частиною загального механізму забезпечення прав і свобод людини, а також проявом реалізації державою її правоохоронної функції. Звернута увага, що ця проблематика є актуальною і зараз. Тому одним з пріоритетних завдань сучасної доктрини кримінального процесу є розроблення наукових, методичних та практичних рекомендацій щодо визначення сутності, змісту, процесуальних форм, порядку застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та шляхів його удосконалення.

Під поняттям «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» пропонується розуміти діяльність уповноважених законом державних органів, спрямована на реалізацію комплексу правових, процесуальних, організаційних, технічних та інших заходів для захисту життя, здоров'я, житла, майна, честі, гідності та інших прав і свобод осіб від протиправних посягань, обумовлених фактом їх участі у кримінальному провадженні, з метою створення необхідних умов для охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Доведено, що сутність забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, то як явище сфери кримінального процесу воно існує у формі кримінальної процесуальної діяльності з реалізації відповідних заходів безпеки, яка

носить виключно правову природу та має процесуальний характер, адже здійснюється в межах певної процедури, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством. Значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає у тому, що цей інститут та врегульована ним діяльність є частиною та проявом механізму правової захищеності особи у сфері кримінального судочинства. В цьому контексті забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства слід розглядати як окремий різновид кримінальних процесуальних гарантій, де метою його реалізації є створення передумов для належного виконання державою її головного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Своє правове опосередкування діяльність по застосуванню заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в частині визначення їх видів, кола осіб, до яких такі заходи застосовуються, умов та підстав їх застосування та скасування тощо, враховуючи приписи ст. 92 Конституції України, має отримати виключно у нормах кримінального законодавства (ст. 1 КПК України), що сприяє врегулюванню відповідних правовідносин та забезпечує досягнення мети кримінального провадження. Поряд з цим окремі заходи безпеки носять характер організаційно-технічних та інших заходів. І якщо загальні підстави та порядок застосування цих заходів мають бути передбачені законом, то спосіб та форми визначаються підзаконними актами зокрема і рекомендаційного характеру, які врегулюють організаційні, організаційно-процесуальні відносини, визначають оптимальні форми їх здійснення.

Незважаючи на те, що інститут застосування заходів безпеки стосується кримінального судочинства, його правове регулювання здійснюється нормами конституційного, кримінального процесуального, кримінального, адміністративного права. Таким чином, констатуємо комплексний правовий характер досліджуваного інституту. Однак, оскільки метою застосування відповідних заходів є створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, то за його місцем у системі кримінальної процесуальної діяльності цей інститут у структурі кримінального провадження варто віднести до заходів його забезпечення та

передбачити відповідну регламентацію в межах глави Розділ II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ З ПРИВОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні

Важливим аспектом питання застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є проблематика встановлення певних явищ, на які відбувається посягання і які виступають безпосередніми об'єктами захисту під час застосування відповідних заходів безпеки. Їх всебічне виявлення, а також нормативно-правове опосередкування у статтях актів кримінального процесуального законодавства відіграє важливу роль у створенні передумов для ефективного виконання завдань кримінального провадження взагалі та належної реалізації мети цього інституту кримінального процесуального права забезпечення безпеки забезпечувального характеру зокрема. По-перше, це є додатковою гарантією належної охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема в частині забезпечення права на безпеку в максимально широкому вигляді. По-друге, всебічне виявлення та опис об'єктів, які підлягають охороні та захисту, їх нормативне закріплення та встановлення таких засобів захисту, що корелюють їхній сутності, – все це є частиною належної правової процедури та умовою забезпечення стану правової визначеності у сфері кримінального судочинства.

Отже, можна відмітити факт, що наукова дискусія та дослідження питання об'єктів захисту є актуальною для подальшого удосконалення цього інституту та умовою підвищення ефективності діяльності з застосування заходів безпеки учасників кримінального провадження у конкретних ситуаціях.

На початку дослідження означеного питання відмітимо, що поняття «об'єкт» в одному з його значень тлумачиться як «явище, предмет, особа, на які спрямована

певна діяльність, увага і т. ін.» [18, с. 635]. Відповідно, беручи до уваги значення слова «захист» (захист, у, ч. 1. дія за знач. захищати – 1. Обороняти, охороняти когось, щось-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій. 2. Пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього [18, с. 339]), можна навести значення поняття «об'єкт захисту». Тому, враховуючи наведене, попередньо охарактеризуємо його як: явища, предмети, особи, нормальному існуванню яких створюється загроза від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних дій, і тому вони є предметом пильної уваги та щодо них здійснюється певна діяльність по їх охороні (захисту) задля забезпечення їх недоторканності та нормального існування (буття). Така увага та захист здійснюються та обумовлюються, на наш погляд, у тому числі через те, що ці об'єкти мають певну цінність та значення.

Наприклад, А.А. Кістол, досліджуючи питання соціальної системи як об'єкта безпеки, зауважує, що об'єктом соціальної політики є соціальна сфера та соціальні відносини, що розвиваються на основі взаємодії особистісного і групового соціального статусу, міжособистісних і групових зв'язків, обумовлених змістом і диференційованим характером трудової діяльності, майнового стану, матеріального добробуту, спрямованістю політичних орієнтацій та іншими факторами [67, с. 78]. Як можна зауважити з аналізу цієї характеристики, поняття об'єкт, на погляд А.А. Кістол, характеризується як певні явища (соціальна сфера та соціальні відносини), а безпека їх, на її думку, з якою варто погодитися, полягає у тому, що з метою збереження їх стійкості і стабільності потрібно виявити внутрішні та зовнішні загрози й звести їх вплив на цю систему до мінімуму [67, с. 78]. Тобто через об'єкт забезпечення безпеки, якщо не усунути загрозу, можна вплинути на певні явища та процеси, приміром, на соціальну сферу та соціальні відносини. Це і підкреслює його значущість та необхідність захисту та охорони.

У юридичній науці при використанні поняття «об'єкт» насамперед мова йде про об'єкти правових відносин. Зокрема в джерелах з теорії держави та права вказується, що об'єктом правовідносин є матеріальне або нематеріальне благо, на використання, одержання, передавання або охорону якого спрямовані суб'єктивні

права та юридичні обов'язки учасників правових відносин і заради або щодо яких вони вступають у правовідносини [20, с. 160; 197 с. 237]. Отже, це певне явище соціальної дійсності (матеріальне або нематеріальне благо), яке через важливе значення (використання, одержання, передавання) для учасників суспільних відносин охороняється державою, у тому числі через наділення їх суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які дають можливість доступу у різних формах до цього блага. Зокрема до числа об'єктів правовідносин науковці відносять: предмети матеріального світу та природні об'єкти; речі і цінності, у тому числі гроші та цінні папери, інше рухоме і нерухоме майно; особисті немайнові блага; послуги як результат певної поведінки, у тому числі послуг і результати робіт; продукти духовної творчості [197 с. 237-238; 50, с. 343-344].

Своєю чергою поняття «об'єкт» доволі змістовно досліджено у науці кримінального права як один з центральних елементів поняття «склад злочину». Зокрема науковці об'єкт злочину визначають як суспільні відносини, на які посягає злочин, яким у результаті вчинення злочину спричинюється істотна шкода або створюється загроза її спричинення, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [90, с. 88; 91, с. 97]. З цієї характеристики можна звернути увагу на такі ознаки об'єкта злочину як, по-перше, це певні суспільні відносини, по-друге, існує реальна чи потенційна загроза спричинення шкоди, по-третє, важливість та значущість цих відносин обумовлює потребу в їх захисті та вжитті певних дій, по-четверте, для охорони та захисту цих відносин використовуються спеціальні засоби – засоби кримінального права.

Щодо прикладу використання поняття «об'єкт» у нормативно-правових актах, то, приміром, у Законі України «Про критичну інфраструктуру» під об'єктом критичної інфраструктури розуміються об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [158]. З наведеної дефініції можна вивести такі ознаки досліджуваного поняття як: фізичне виділення об'єкта (об'єкти інфраструктури), визнання його значущості (важливі для економіки, національної безпеки та

оборони), існує можливість посягання на них (порушення функціонування) та завдання в наслідок цього шкоди пов'язаним із ними явищам (національним інтересам).

Ще один схожий за метою правового регулювання нормативний акт (визначає механізм захисту прав споживачів та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів), але дещо відмінний за сферою (права споживачів) є Закон України «Про захист прав споживачів». У цьому нормативно-правовому документі об'єктами захисту визнані життя, здоров'я, майно споживача і навколишнє природне середовища [155]. Як бачимо, певним чином положення цього акту, які стосуються людини, теж визнають важливі та значущі для людини явища (життя, здоров'я, майно), де неналежне використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції може створити ризик небезпеки для них.

Нарешті ще прикладом використання поняття «об'єкт» у нормативно-правових актах є норми Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», де під об'єктами захисту в такій системі законодавець розуміє інформацію, що обробляється в ній, та програмне забезпечення, яке призначено для обробки цієї інформації [154]. Знову можна відмітити, що об'єктами захисту є важлива та навіть невід'ємна частина (складова) інформаційно-комунікаційних систем, де шкода інформації та програмному забезпеченню призведе до неможливості збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації, приймання, отримання, передавання інформації. Саме через це вказані у наведеному акті об'єкти підлягають захисту.

Тобто можемо зробити висновок, що досліджуване поняття «об'єкт» у фахових джерелах, правовій науці та нормативних актах віднаходить в цілому єдине за змістом сприйняття, яке засновано на загально вживаному значенні цього слова. Відповідно поняття «об'єкт захисту» і може бути використано у такому значенні. Тобто попередньо характеризуємо поняття «об'єкт захисту» у його застосуванні до тематики цього дослідження, як певна сукупність явищ, певні предмети, сама особа, яка бере участь у кримінальному судочинстві, чи інша особа, яким через участь у

кримінальному провадженні загрожує небезпека від протиправних посягань і через це вони підлягають захисту завдяки вжиттю відповідних заходів.

З'ясувавши зміст поняття «об'єкт захисту» стосовно сфери кримінального провадження, проведемо аналіз всебічності відображення відповідних об'єктів захисту у нормативно-правових актах та положеннях правової доктрини, у тому числі і тих, що стосуються провадження по застосуванню заходів безпеки учасників кримінального судочинства.

У ст. 1 спеціального Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» законодавець як об'єкти захисту від протиправних посягань визначає життя, житло, здоров'я та майно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [145]. Звісно, кожний об'єкт є важливим і цінним для особи, а вплив на нього завдає особі шкоди, часом непоправної. І з першого погляду цей нормативно-правовий акт містить опис істотних та цінних явищ та об'єктів, вплив на які може перешкодити належному відправленню правосуддя.

Але наскільки цей перелік узгоджується зі змістом поняття «об'єкт захисту» та іншими приладами нормативно-правового визначення кола об'єктів захисту, наприклад тією ж Конституцією України, КПК України тощо? Наскільки він забезпечує повноту охоплення дійсно важливих для особи-учасника кримінального судочинства цінностей та благ? І чи не створюється ситуація, коли існують певні об'єкти захисту, які не охоплені цим законом та захист яких не забезпечується, але вплив на які може унеможливити створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Так, як приклад, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у ст. 1 до числа об'єктів захисту віднесено: виконання обов'язків і здійснення наданих прав, життя, здоров'я, житло і майно суддів Конституційного Суду України, суддів та працівників апаратів судів, працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів [141]. Порівнюючи вказані закони, можна побачити, що між схожими за предметом (забезпечення безпеки осіб та державний захист працівників) та сферами (зокрема сфера кримінального

судочинства) правового регулювання нормативно-правовими актами існують певні відмінності. Насамперед вони стосуються віднесення у Законі від 23 грудня 1993 року № 3781-XII до об'єктів захисту таких явищ як виконання обов'язків і здійснення прав. В певній частині такий підхід має рацію, адже здійснення покладених на працівників суду і правоохоронних органів функцій як раз і відбувається завдяки належній реалізації ними відповідних прав та обов'язків. Останні є способом здійснення службової діяльності цих осіб. Зокрема науковці зауважують, що адміністративні повноваження суб'єкта публічної адміністрації – сукупність прав та обов'язків, що їх такий суб'єкт має можливість використовувати (права) та мусить дотримуватися (обов'язки), здійснюючи свої функції [115, с. 182]. Також у законі від 23 грудня 1993 року № 3781-XII, що аналізуємо, здійснено розмежування як окремих об'єктів захисту житла і майна. У Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року № 3782-XII ці явища охоплені одним поняттям «майно».

У судовій практиці, пов'язаній з реалізацією норм вказаних вище законів, також сформувалося бачення змісту відповідних правових приписів. Так, у п. 1 постанови Пленуму Верховного суду України від 26 червня 1992 року № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» мова йшла про те, що об'єктами захисту засобами кримінального права від протиправних посягань суддів і працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та військовослужбовців пропонується вважати життя, здоров'я, гідність та власність [147], прийманні саме про них йшла мова.

У наступній постанові Пленуму Верховного суду України від 18 червня 1999 року № 10 «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві» також як об'єкти захисту, які зазнають погроз, посягань, виступають життя, здоров'я, честь, гідність, житло, майно вказаних осіб [146]. Відмітимо, що певна різниця між цими актами судової влади полягає у посиланні у постанові від 26

червня 1992 року № 8 на власність як об'єкт захисту, у той час, як у постанові від 18 червня 1999 року № 10 мова йде про житло та майно, але обидва акти включають як окреме явище честь та гідність особи. Але про останні мови не йде ні у Законі України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ, ні у Законі України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. Тож що це: приклад розширеного тлумачення актів законодавства чи констатація судом фату існування більш широкого кола об'єктів захисту у цій сфері?

В узагальненні практики застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві, від 24 листопада 1999 року вказується, що поняття забезпечення безпеки включає в себе виконання правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я і майна осіб, взятих під державний захист, від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [138]. Тобто як і у попередніх актах судового тлумачення в узагальненні практики вища судова інстанція об'єктами захисту розглядає життя, здоров'я і майно відповідних осіб, але вже не вказує на такі явища як честь та гідність особи.

Нарешті у п. 11 постанови Пленуму Верховного суду України від 02 липня 2004 року № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» вказується, що втручання у діяльність представника потерпілого, погроза, насильство, посягання на його здоров'я та життя, а також умисне знищення або пошкодження його майна тягнуть кримінальну відповідальність [164]. Отже, як можна зробити висновок з аналізу цього документа, об'єктами захисту виступає вже традиційне коло явищ, а саме: життя, здоров'я та майно. Хоча, як вважаємо, враховуючи самостійний об'єкт складу кримінального правопорушення ст. 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи» КК України, то цілком обґрунтовано можна розглядати «втручання у діяльність представника потерпілого» як окремий об'єкт захисту.

Також при аналізі досліджуваного питання використаємо результати узагальнення судової практики застосування окремих аспектів досліджуваного

інституту [209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 226; 227; 228; 229; 230; 231; 232].

Узагальнюючи акти судового тлумачення, можна констатувати, що у судовій практиці відсутня узгоджена позиція стосовно бачення змісту об'єктів захисту щодо особи у кримінальному провадженні. Зміст цієї позиції переважно базується та відповідає положенням чинного законодавства, присвяченим питанням заходів безпеки щодо особи у кримінальному провадженні. Хоча це не виключає певних спроб розширення переліку об'єктів захисту особи у сфері кримінального судочинства шляхом віднесення до їх числа таких явищ як честь та гідність особи, а також нормального здійснення процесуальної діяльності учасником кримінального провадження (реалізації прав та виконання обов'язків). В цілому, на наш погляд, такий підхід заслуговує на підтримку. Вважаємо, що такий підхід забезпечує більш широке охоплення важливих для особи та кримінального провадження благ та цінностей, а тому сприяє кращій охороні прав, свобод та законних інтересів особи, а також дієвості кримінального провадження та створення умов для належного відправлення правосуддя.

Саме тому вважаємо за доцільне розглянути не тільки нормативний та аспект судового тлумачення питання об'єктів захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а й бачення можливих варіантів розв'язання цього питання, що пропонуються у юридичній науці.

Щодо позиції науковців, то, приміром, О. Шило та В. Маринів вважають об'єктами захисту від тиску, погроз та посягань, які перешкоджають виконанню учасниками кримінального провадження своїх обов'язків, їх життя, здоров'я, житло чи майно [242, с. 158, 160, 163]. Тобто автори презентують позицію, засновану на нормах чинного законодавства у цій сфері, зокрема мова йде про Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Схожа позиція висловлена О.О. Гриньків, А.О. Ляш у монографічному дослідженні «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві», автори об'єктами захисту вважають життя, здоров'я, житло та інше майно відповідної категорії осіб [32, с. 114]. І.В. Петрішаком, який досліджуючи питання

адміністративно-правового механізму державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів, до числа об'єктів захисту відносить життя, здоров'я, житло й майно зазначених осіб і їхніх близьких родичів [132, с. 95]. Так само О.Д. Котова у своїй роботі «Поняття та порядок застосування засобів забезпечення безпеки в кримінальному провадженні» до числа об'єктів захисту відносить життя, здоров'я, житло і майно працівників суду і правоохоронних органів до об'єктів захисту [88, с. 8].

Таким чином, можна звернути увагу, що частина науковців дотримується закріпленого у законодавстві бачення системи тих об'єктів, які підлягають захисту щодо особи у сфері кримінального судочинства. І при цьому представник цієї точки зору не вбачають підстав для розширення переліку таких об'єктів, які підлягають захисту у разі виникнення загрози учасникам кримінального провадження. Це можна пояснити як певною усталеністю такого підходу у юридичній науці, так і закріпленням у нормативному вигляді у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який, нагадаємо, був ухвалений ще у 1993 році, що не могло не вплинути на формування бачення науковців з досліджуваного питання.

Однак у працях вчених-юристів та практиків також зустрічаються спроби якщо не безпосередньо висловити пропозицію щодо розширення переліку об'єктів, які підлягають захисту щодо особи у сфері кримінального судочинства, то принаймні започаткувати відповідну дискусію з цього приводу.

Так, В.М. Тертишник, надаючи визначення поняттю «забезпечення безпеки учасників кримінального процесу», характеризує його як здійснення, з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя, правових, організаційно-технічних та інших заходів захисту від протиправних посягань учасників кримінального процесу, а об'єктом захисту цих осіб вважає життя, здоров'я, житло, майно, честь та гідність [199, с. 332]. З аналізу наведеної позиції зауважимо, що до числа «традиційних» об'єктів захисту (життя, здоров'я, житло, майно) В.М. Тертишник додає такі явища як «честь» та «гідність». Вважаємо, що таке доповнення має право на існування, адже ці аспекти буття людини мають для

кожного неабияке значення. Зокрема ці явища у ст. 3 Конституції України визнані поряд з людиною найвищою соціальною цінністю. Так, Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [174]. Це вказує на можливість видалення цих явищ як самостійних об'єктів захисту особи у сфері кримінального судочинства.

І подібна думка щодо доповнення об'єктів захисту такими поняттями як «честь» та «гідність» отримує свою підтримку у науковій літературі. Зокрема М.В. Тимчаль, аналізуючи законодавчі визначення поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, пропонує об'єктами захисту від протиправних посягань вважати життя, здоров'я, житло, майно, честь, гідність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та членів їх сім'ї [202, с. 44]. Вважаємо, що така пропозиція заслуговує на увагу та опрацювання як законодавча ініціатива щодо внесення змін та доповнень до ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та відповідної статті Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». До того ж окрім конституційної бази для такої пропозиції варто звернути увагу і на положення ст. 11 КПК України, яка визначає, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи, а кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження [102]. І такими засобами, що не заборонені законом, цілком можна вважати заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Звісно за умови здатності цих засобів забезпечити відповідний захист цих специфічних об'єктів, якими є честь, гідність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та членів їх сім'ї.

Підтримує таку позицію і П.С. Михайлов. Зокрема вчений, узагальнивши зміст відповідних нормативно-правових актів, а також позиції інших науковців, робить

висновок, що реалізація необхідних заходів безпеки здійснюється за наявності загрози життю, здоров'ю, власності (майна), честі, гідності та репутації осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень [116, с. 410, 411]. Тобто вказаний автор до традиційного переліку об'єктів захисту особи у кримінальному судочинстві, визначеного чинним кримінальним процесуальним законодавством, не тільки додає такі явища як честь та гідність, а й і таку властивість особи як її репутація, яка підлягає захисту. Також в позиції П.С. Михайлова на наш погляд, цілком доречно міститься посилання на те, що поняття «майно» та «житло» він охоплює поняттям «власність».

З продемонстрованих вище позицій науковців, віднесення репутації особи до числа об'єктів захисту у сфері кримінального судочинства поряд з умовно кажучи «традиційними» об'єктами, наприклад, можна зустріти в роботі М. Іванця, який досліджуючи питання особистої безпеки в органах прокуратури, не тільки визначає її як стан захищеності працівників прокуратури та їх близьких, за якої гарантується незалежність професійно-службової діяльності та нормальне функціонування життєдіяльності працівників прокуратури, а також вказує на ті об'єкти, охорона та захист яких і створює такий стан захищеності, а саме: особисте життя, здоров'я, майно, ділова репутація [59, с. 94]. І зауважимо, що усталений список об'єктів захисту особи у сфері кримінального судочинства цей автор також доповнює таким явищем як особисте життя працівників прокуратури.

Зокрема стосовно позиції вказаних вчених (П.С. Михайлова, М. Іванця) з приводу віднесення до об'єктів захисту особи у кримінальному судочинстві її репутації та особистого життя зауважимо наступне. Насамперед звернемо увагу, що у ст. 34 Конституції України, яка передбачає право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, одночасно зазначається, що здійснення цих прав може бути обмежене законом для захисту репутації або прав інших людей [80]. Тобто репутація людини може розглядатися як самостійний об'єкт захисту взагалі у праві та у сфері кримінального судочинства зокрема.

Також, що стосується особистого життя особи як життєво важливої частини її буття, то, поза усіляким сумнівом, воно підлягає захисту. На це зокрема вказує ще

одна норма Основного Закону нашої країни. Так, ст. 32 Конституції України закріплює положення, відповідно до якого ніхто може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [80]. Право на приватне та сімейне життя, як вказано у рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012, є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [177]. Відповідно вважаємо, що є всі підстави і особисте життя вважати самостійним об'єктом захисту у сфері кримінального судочинства. Знову таки відмітимо, що приватне (особисте і сімейне) життя відповідно до ст. 15 КПК України є гарантованим правом особи та відповідно об'єктом захисту під час кримінального провадження. Принаймні вважаємо, що завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, визначене у ст. 2 КПК, повною мірою стосується цього права особи.

Іншим прикладом позиції щодо розширення кола об'єктів захисту під час застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто назвати думку Б.М. Качмар. Формулюючи дефініцію поняття «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», автор до об'єктів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, пропонує відносити життя, здоров'я, майно, законні інтереси цих осіб від протиправних посягань [65, с. 248]. Порівняно з наведеними вище позиціями Б.М. Качмар відносить до об'єктів захисту окрім традиційних та нормативно визначених явищ (життя, здоров'я, майно) таке явище як законні інтереси. Таким чином, також в цій позиції наявна спроба розширити коло явищ, які цілком обґрунтовано можуть бути об'єктом протиправного посягання, а отже виступати об'єктом захисту.

З приводу вказаного явища, то свого часу у рішенні Конституційного Суду України 01 грудня 2004 року № 18-рп/2004 «охоронюваний законом інтерес» як поняття, що вживається в законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», було визначено як прагнення до користування конкретним матеріальним

та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [178]. Тобто законний інтерес це не тільки самостійне і тісно пов'язане з поняттям права особи явище, пов'язане для особи з матеріальним та/або нематеріальним благом. А що для нас є найбільш важливим, то це той факт, що Конституційний Суд України визнає його самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони. Відмітимо, що в межах завдань кримінального провадження, вказаних у ст. 2 КПК України, мова йде саме про охорону законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому цілком обґрунтованим є припущення тих авторів, які вказуючи на права та свободи учасників кримінального провадження, як об'єкт охорони та захисту доповнюють його і посиланням на поняття «законний інтерес».

У частині віднесення законних інтересів до об'єктів захисту з боку держави можна навести приклади таких механізмів захисту як необхідна оборона та крайня необхідність. Зокрема необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою *захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи* (виділено авт.), яка захищається, або іншої особи від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, своєю чергою, крайня необхідність полягає в діях по усуненню небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи *охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави* (виділено авт.), якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності [93]. Тобто з аналізу цієї норми можна вказати на те, що охоронювані законом інтереси особи, суспільства чи держави є об'єктом захисту завдяки вказаним механізмам їх захисту.

Також хотіли б звернути увагу на той момент, що до числа об'єктів захисту як у законодавстві, судовій практиці та правовій доктрині доволі часто зустрічаються такі поняття як «власність», «майно» та «житло». Так, у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» законодавець використовує, але при цьому розмежовує поняття «житло» та «майно» осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Своєю чергою у КПК України можемо спостерігати використання таких понять як «власність» (ст. 16 Недоторканність права власності), «майно» (ст. 170 Накладення арешту на майно), так і поняття «житло» та «житлове приміщення» (ч. 12 ст. 170 Накладення арешту на майно, ст. 181 Домашній арешт, ст. 233 Проникнення до житла чи іншого володіння особи). У той час як окремі науковці, приміром, П.С. Михайлов, робить висновок, що об'єктом захисту є власність (майно) осіб у зв'язку з їх участю у судовому розгляді кримінальних проваджень [116, с. 410, 411]. На наш погляд, П.С. Михайлов поняття «майно» та «житло», які містяться у відповідному законі, охоплює поняттям «власність». Тож постає питання: чи це окремі, чи взаємно пов'язані між собою об'єкти захисту?

Вважаємо, що для розв'язання цього питання варто звернутися до цивільного права. Так, насамперед Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) у ст. 1 визначає, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини, а у ст. 177 цього кодексу визначений перелік об'єктів цивільних прав, якими є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага [236]. Як вказують фахівці, вважається, що об'єкти цивільних прав та об'єкти цивільних правовідносин – це тотожні поняття [112, с. 69]. Тобто можна зробити висновок, що це доволі широке коло об'єктів, яким через участь особи у кримінальному провадженні може бути завдана шкода з метою вплинути на таку особу. Своєю чергою ст. 179 ЦК України передбачає, що річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки, а ст. 190 цього кодексу уточнює, що майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [236].

Однак поряд з поняттям «річ» та «майно» у ЦК України та інших нормативно-правових актах використовується поняття «власність». Щодо останньої, то вказується, що власність як науковий термін вживається у двох аспектах: в економічному (це присвоєння матеріальних благ) і юридичному (це суспільні відносини власності) [112, с. 127]. При цьому уточняється, що об'єктами права, зокрема приватної власності, може бути будь-яке майно, що задовольняє потреби фізичних або юридичних осіб, за винятком тих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати [235, с. 207]. Отже, можна сказати, що у цьому сенсі поняття «власність» пов'язано з поняттям «річ» та стосується поняття «майно». У контексті наведеного, звернемо увагу на позицію А.С. Сліпченка, який відмічає, що аналіз практики ЄСПЛ дає можливість стверджувати, що термін «власність» у ст. 1 Протоколу 1 використовується у значенні саме економічного блага, яке може бути предметом як матеріального, так і нематеріального світу. Таким чином, робить він висновок, термін «власність» у ст. 1 Протоколу 1 використано як синонім слова «майно», причому у досить широкому його розумінні [192, с. 124].

Щодо співвідношення понять «майно» та «житло», то насамперед врахуємо положення ст. 379 ЦК України, яка вказує, що житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жилає приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них [236], а ст. ст. 380-382 визначають їх як об'єкти права власності. Тобто в економічному сенсі житло характеризується як власність, зокрема особи. У цьому контексті О.О. Гриньків, А.О. Ляш слушно зауважують, що оскільки поняття житла та майна тісно взаємопов'язані (житло – це теж майно, яке належить особі за правом), їх слід поєднувати при зазначенні у Законі, де потрібно вказати не майно, а інше майно [32, с. 121]. Зокрема звернемо увагу, що ст. 378 «Заходи піклування про неповнолітніх, непрацездатних і збереження майна обвинуваченого» КПК України до складу майна обвинуваченого відносить житло чи інше майно. Отже, робимо висновок, що житло є різновидом майна особи, і відноситься до такого його різновиду як нерухомі речі (нерухоме майно, нерухомість) [235, с. 114-115]. Вважаємо, що підстави для розмежування в актах кримінального процесуального законодавства цих понять як об'єктів захисту

відсутні, а поняття «власність (майно)» охоплює поняття «житло». Вказівка на поняття «житло» доцільна при формулювання процесуальних норм, які предметом регулювання мають саме певні заходи (ст. 181 КПК України) чи дії (ст. 233 КПК України), об'єктом яких власне і виступає житло як окремий об'єкт.

Тож, підсумовуючи огляд питання щодо співвіднесення понять «власність, «майно» та «житло» як об'єктів захисту під час застосування заходів безпеки осіб у кримінальному провадженні, відмітимо, що це споріднені поняття, які співвідносяться між собою за зав'язком роду та виду. Щодо визначення найбільш доцільного терміну, то враховуємо наступне. По-перше, ст. 41 Конституції України поголосила, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [80]. І вважаємо, що ця норма використовує поняття «власність» саме в контексті розуміння його змісту як економічної категорії. Також такий підхід, як вже було вказано вище, має місце й у такому міжнародному договорі як Європейська конвенція з прав людини та Протоколі № 1 до неї, де поняття «власність» у його ст.1 є синонімом поняття «майно» [166]. Своєю чергою ст. 386 ЦК України закріплює норму, згідно до якої держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності [236], а відповідно і об'єктів права власності, якими можуть бути речі, майно та житло особи. У КПК України у ст. 16 мова йде саме про недоторканність права власності особи і як складова прав особи відповідно до ст. 2 КПК України воно підлягає охороні та захисту. Нарешті, КК України, захищаючи відповідні права особи зокрема містить припис, що «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності», а окремим його розділом є Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності» [93]. Тож, на наш погляд, з метою забезпечення максимального захисту немайнових та майнових прав учасників кримінального провадження, щодо яких через їх участь у кримінальному провадженні виникла реальна або потенційна загроза цим правам, доцільно використовувати поняття «власність». А вже окремі заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, слід застосовувати до конкретних об'єктів, якими можуть бути як речі, майно так і житло вказаних осіб.

Вважаємо, це у більшому ступені сприятиме правовій визначеності кола об'єктів захисту. Відповідні зміни в цій частині варто відобразити у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [16].

У контексті розширеного тлумачення об'єктів захисту під час застосування заходів безпеки під час кримінального провадження звернемо увагу на позицію Ю.П. Степанової. Вчена, досліджуючи проблематику кримінально-правового захисту військовослужбовців та працівників ДПСУ від протиправних посягань, вчинених у зв'язку з їх службовою діяльністю, вказує на широке коло явищ, які захищаються нормами кримінального права. Так, вона зазначає, що відповідні спеціальні норми включені до КК України насамперед для охорони відносин, що виникають у зв'язку з виконанням органами державної влади своїх функцій. При цьому, як вона звертає увагу, безпосереднім додатковим обов'язковим об'єктом, що охороняється відповідними нормами КК України, є суспільні відносини, що виникають з приводу охорони життя, здоров'я, психічної недоторканості, власності військовослужбовців та працівників ДПСУ, а додатковим факультативним об'єктом таких правопорушень може бути честь та гідність особового складу ДПС [194, с. 193]. Зокрема вчена наводить такі приклади, які свідчать, що залежно від змісту додаткового об'єкта можна виокремити кримінальні правопорушення: проти життя (ч. 1 ст. 345, 348, ч. 3 ст. 365, ч. 5 ст. 404, ч. 3 ст. 406, ч. 3 ст. 426-1, ч. 1 ст. 435-1, ч. 2 ст. 438 КК України); проти здоров'я (ст. 345, 348, 349, 365, 404, 405, 406, 426-1, ч. 2, 3 ст. 431, ч. 1 ст. 435-1, ст. 438 КК України); проти психічної недоторканості особи (ст. 342, 343, 345, 348, 349, 365, 368, 404, 405, 406, 426-1, ч. 2, 3 ст. 431, ч. 1 ст. 435-1, ст. 438 КК України); проти власності (ч. 1 ст. 345, ст. 347, ст. 432, ч. 1 ст. 435-1 КК України); проти честі та гідності особи (у ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 406, ч. 1 ст. 435-1 КК України честь і гідність є додатковим обов'язковим об'єктом, у інших складах кримінальних правопорушень цієї категорії – додатковим факультативним) [194, с. 194]. Тобто, застосовуючи наведене Ю.П. Степановою, підтримуючи її думку, можна вказати, що об'єктом захисту та метою застосування заходів безпеки під час кримінального провадження може бути захист: прав, обов'язків суб'єктів кримінального провадження як його

учасників та їх належна реалізації або виконання, їх життя, здоров'я, честь та гідність, психічна недоторканість та власність. І, вважаємо, що ця позиція заслуговує на підтримку.

З приводу явищ, які варто визнавати або доцільно відносити до об'єктів захисту під час застосування заходів безпеки, доволі конструктивну думку висловив В.В. Гевко. Він зауважує, що практика формується таким чином, що предмет захисту, передусім, розуміють тільки як життя, здоров'я людини або майно, яким вона володіє [22, с. 163]. І цей факт нами відмічений вище, у тому числі й у вигляді посилення на позиції окремих науковців. Але як обґрунтовано додає В.В. Гевко, з яким ми згодні, саме в цьому криється значна помилка, яка і визначає хибну стратегію і тактику діяльності держави в особі її спеціальних органів із забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства, бо для кожної конкретної людини це можуть бути свої цінності, об'єкти, які вона боїться втратити понад усе [22, с. 174]. Вважаємо, що ця позиція є не тільки обґрунтованою з правової точки зору, оскільки виступає як відображення реалізації у кримінальному процесуальному праві як його ідеологічної основи засади гуманізму, але й з позиції людиноцентризму в праві.

Щодо змісту останнього як певної основи для формування правових конструкцій, процедур та механізмів, то у юридичній літературі зокрема вказується, що людиноцентризм у системі публічного управління є ключовим аспектом, що визначає акцент на потребах та інтересах громадян у процесі прийняття рішень та виконання державних функцій [17, с. 31]. Саме тому людина, її права, свободи та законні інтереси, потреби та блага, які належать їй або якими користується людина, у самому широкому плані мають бути об'єктом захисту з боку держави. І, як вбачається, сфера кримінального судочинства не повинна бути виключенням з цього розуміння характеру та обсягу виконання державою її правоохоронної функції. Відповідно, беручи до уваги зміст положень ст. 3 Конституції України в частині, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком [80], доходимо до висновку, що під час кримінального провадження держава несе відповідальність за охорону та захист людини, її прав, свобод та законних інтересів, потреб та благ. У тому числі завдяки

застосуванню заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

У цьому контексті погодимося з Ю.О. Гурджі, яка розкриваючи питання використання антропологічного підходу в методології вивчення правового захисту особи в кримінальному процесі, зауважує, що мова йде, передусім про висунення на передній план досліджень, орієнтованих на проблеми правового захисту конкретної людини, на правозахисний інструментарій сучасних правових систем [33, с. 32-33]. І в такому ракурсі саме цінності та блага конкретної особи, які вона боїться втратити понад усе, і мають визнаватися об'єктами захисту у кримінальному провадженні поза того чи вказано на них у якомусь нормативно-правовому акті чи ні. Хоча звісно в умовах регулювання кримінального провадження виключно актами кримінального процесуального законодавства таке закріплення відіграє доволі істотну роль. Адже саме правова визначеність поведінки учасників правових відносин та забезпечення державою виконання вимог правових норм і визначає обов'язок органів державної влади та їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [80].

Зокрема науковці звертають увагу на те, що постійним об'єктом соціальної безпеки в загальному вигляді є особистість, її життєво важливі права і свободи в соціальній сфері життєдіяльності суспільства: право на життя, на працю, її оплату; право на безкоштовне лікування та освіту; доступний відпочинок; гарантований соціальний захист з боку держави [67, с. 76]. Тобто сферу безпеки особи становлять не тільки її життя та здоров'я, житло і майно як передбачено зокрема у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Сферу безпеки особи становить дещо ширше коло явищ. До речі, таких явищ, які є усталеними об'єктами правових відносин, а отже забезпечуються, охороняються та захищаються державою, органами державної влади та їх посадовими особами, у тому числі у сфері кримінального судочинства.

Так, у науці теорії держави та права в цілому склалася єдність думок щодо кола явищ, які виступають об'єктами правових відносин. Приміром, до об'єктів

правовідносин науковці включають: 1) предмети матеріального світу: частини матеріальної природи, природні ресурси, земля, надра, ліс тощо; 2) речі і цінності: засоби виробництва і споживання, будівлі, цінні папери, гроші та ін; 3) особисті немайнові блага: життя, безпека, честь, гідність, відпочинок, освіта, здоров'я, свобода, право на ім'я, недоторканність житла та ін. [50, с. 343-344]. В іншому джерелі можемо зустріти наступний перелік можливих видів об'єктів правовідносин поділяють на такі: засоби виробництва – об'єкти, за допомогою яких створюється новий продукт; предмети споживання – предмети, призначення яких полягає в задоволенні життєвих потреб людей (продукти харчування, одяг, житло тощо); продукти духовної (інтелектуальної) творчості людини – твори літератури, образотворчого мистецтва, наукові твори; особисті немайнові блага людини – здоров'я, ім'я, життя, честь, гідність; поведінка певних суб'єктів та результати поведінки суб'єктів; гроші та цінні; стан природних об'єктів тощо [198, с. 204]. Тобто всі ці об'єкти мають цінність та значення для особи, а відповідно підлягають захисту державою.

Таким чином, можна виділити насамперед найважливіші для особи немайнові блага та цінності (життя, здоров'я, честь, гідність), майнові блага та цінності (предмети матеріального світу, речі і цінності), права інтелектуальної власності, поведінка певних суб'єктів та її результати. І кожному з цих об'єктів правовідносин, до яких дотичні суб'єкти (учасники) кримінальних процесуальних відносин, може загрожувати небезпека через участь таких осіб у кримінальному судочинстві, тобто участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень. Відповідно, на державу та її органи, їх посадових осіб покладається обов'язок забезпечити охорону та захист цих благ, які належить або гарантуються учасникам кримінального провадження.

Додатковими аргументами на обґрунтування доцільності саме розширеного погляду на об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто навести положення базового нормативно-

правового акту, який визначає характер, форми, зміст та сутність відносин між особою та державою – Конституції України.

Так, цей акт у його ст. 3 визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [80]. Тобто базовими та основоположними цінностями, які держава зобов'язується утверджувати та забезпечувати, за діяльність по створенню умов для належного існування та реалізації яких вона відповідає перед людиною, і якими є власне людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Тому саме вони мають розглядатися як основні явища при розв'язанні питання щодо віднесення того чи іншого явища до числа об'єктів захисту під час застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Приміром вказується, що забезпечення особистої безпеки спрямовано на захист життя, здоров'я, недоторканності та свободи конкретної людини від внутрішніх і зовнішніх загроз [39, с. 10].

Додатковим аргументом на користь такого погляду вважаємо положення ч. 1 ст. 68 Конституції України. Нагадаємо, що ця норма Основного Закону передбачає вимогу у формі обов'язку, а саме, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [80]. Іншими словами, беручи до уваги положення ст. 3 Основного Закону, у сфері кримінального судочинства щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, так і стосовно працівників суду і правоохоронних органів, то ні хто не може посягати на їх права і свободи, честь і гідність. В разі наявності загрози такого посягання ці блага мають визнаватися об'єктами захисту у таких ситуаціях, які створюють реальну або потенційну небезпеку вказаним особам, їх честі і гідності мають застосовуватися заходи безпеки. Відповідно честь і гідність, недоторканність і безпека, як і життя та здоров'я, мають охоплюватися поняттям об'єкта забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві.

Звернемо у контексті розгляду цього питання увагу на міжнародні акти рекомендаційного характеру у досліджуваній сфері. Так, у Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб,

які співпрацюють з правосуддям у п. 20 йдеться про те, що рішення про надання анонімності слід ухвалювати якщо існує серйозна *загроза життю або свободі* (виділено авт.) відповідної особи або її близьких, а у п. 22 додано, що головна мета цих програм має полягати в забезпеченні *життя й особистої безпеки свідків* (виділено авт.) або осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких, зокрема в наданні їм фізичного, психологічного, соціального й фінансового захисту й підтримки [171]. Тобто вказаний акт розглядає поряд із таким об'єктом захисту як власне людина, її життя також як рівноцінні такі явища як свобода та особиста безпеки особи. Вважаємо, що такий підхід заслуговує на схвалення та підтримку.

Зокрема О.О. Гриньків, А.О. Ляш у монографічному дослідженні «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві» слушно звернули увагу не те, що інститут недоторканності особи має включати як фізичну недоторканність (життя та здоров'я людини), так і духовно-моральну недоторканність (честь і гідність особи) [32, с. 117]. І з урахуванням бачення системи об'єктів захисту та як загальна теза їх дослідження автори небезпідставно зауважують, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а тому забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є конституційною гарантією здійснення правосуддя та одним із важливих принципів кримінального процесу в Україні [32, с. 9]. Ця думка узгоджується з окремими міркуваннями, наведених вище, у тому числі стосовно можливого розширення нормативного переліку об'єктів захисту під час застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження.

Погодимося з наступною констатацією, що забезпечення безпеки можна розглядати як конституційну гарантію держави, що тісно пов'язана з окремими принципами кримінального процесу, де у відповідних статтях Основного закону держави відтворено ряд конституційних норм, які пов'язані з захистом життя, здоров'я, прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, а саме: усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24); кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27); кожен має право на повагу його гідності (ст. 28); кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29); кожному гарантується недоторканність житла (ст. 30) тощо

[48, с. 9]. Ця думка характеризує той підхід, який має бути реалізований в змісті норм досліджуваного інституту кримінального процесуального права.

Саме тому, враховуючи наведену вище думку та результати попереднього розділу дисертаційного дослідження, ми ведемо мову про те, що забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства насамперед виступає як процесуальна гарантія прав особи та гарантія створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Відповідно задля виконання такої ролі об'єктами захисту цього інституту та регламентованої ним діяльності завдяки застосуванню уповноваженими особами відповідних заходів безпеки мають бути ті явища, які виступають базовими, основоположними цінностями для людини і які знаходять своє закріплення у конституційних принципах статусу людини та засадах кримінального провадження. З цього приводу доречно вказується, що виходячи із принципу верховенства права та гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ. При цьому слід мати на увазі, що згідно зі ст. 22 Конституції закріплені в ній права і свободи людини й громадянина не є вичерпними [98, с. 28]. І з цією думкою, яка цілком узгоджується з наведеною вище позицією В.В. Гевка, який вказує, що для кожної конкретної людини це можуть бути свої цінності, об'єкти, які вона боїться втратити понад усе, а саме: життя, здоров'я і майно; сфера діяльності та особистих інтересів суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності (робота, бізнес, хобі тощо); сфера особистісних та інтимних сторін життя [22, с. 163, 175]. З таким підходом ми згодні.

Узагальнюючи наведене у підрозділі стосовно об'єктів захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, можемо відмітити, що до числа таких об'єктів захисту варто віднести: життя, здоров'я, власність, інші особисті немайнові та майнові права та інтереси цих осіб, а також належне здійснення наданих їм прав і виконання покладених на них законом обов'язків.

Враховуючи наведене стосовно об'єктів захисту та їх системи, актуальними питаннями для дослідження та пошуку шляхів удосконалення інституту забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві є наступні питання: уточнення системи заходів забезпечення безпеки в частині відповідності їх змісту того чи іншого захищеному благу, а також здатність забезпечити шляхом їх застосування належний його захист; структура суб'єктного складу учасників суспільних відносин, які виникають у зв'язку з потребою об'єктів забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві, а також питання повноти врегулювання їх кримінального процесуального статусу; проблематика процесуального порядку застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вважаємо, що їх всебічне вирішення, а також належне нормативно-правове опосередкування у статтях актів кримінального процесуального законодавства є основою створення передумов для ефективного виконання завдань кримінального провадження взагалі та належної реалізації мети інституту забезпечення безпеки кримінального процесуального забезпечувального характеру зокрема.

2.2. Суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні

Дослідження питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, дає підстави відмітити, що це явище можна розглядати у декількох взаємно пов'язаних аспектах. І кожний з них має свою специфіку існування та відображення, а також може бути самостійним об'єктом дослідження, але разом вони формують та дають спроможність вказаному засобу функціонувати як дієвій гарантії безпеки учасників кримінального провадження та засобу створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Зокрема таким тісно пов'язаними, але такими що мають власні особливості вважаємо наступні аспекти досліджуваного нами прояву кримінальної процесуальної діяльності.

По-перше, це явище можна характеризувати як певну сукупність кримінальних процесуальних норм, або, як вказують науковці, інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, який передбачає ряд заходів, що спрямовані на захист життя, житла, здоров'я та майна таких осіб від протиправних посягань [60, с. 333]. У такій якості його дослідження було проведено у межах першого розділу, в результаті чого нами було зазначено його комплексний правовий характер, адже його норми одночасно регламентують здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів. Виходячи з того, що норми кримінального процесуального права – це закріплені державою та формально-визначені в законі загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, виконання яких забезпечується державною владою [92, с. 48], то основним призначенням цього інституту є регулювання поведінки відповідних учасників кримінального провадження.

Тобто відбувається реалізація норм права, яку науковці визначають як забезпечене державою втілення положень правових норм у фактичній правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин [20, с. 163]. У досліджуваному нами випадку реалізація вказаного інституту є втіленням норм кримінального процесуального права у фактичній правомірній поведінці суб'єктів відносин, які виникли з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Отже, своє кінцеве втілення цей інститут кримінального процесуального права віднаходить у актах поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, яка фактично і є об'єктом регулювання нормами цього інституту.

По-друге, досліджуване вище явище можна розглядати як частину кримінального провадження – відповідну процесуальну діяльність, пов'язану з застосуванням, зміною, скасуванням заходів безпеки, оскарженням прийнятих рішень тощо. І в роботі таку діяльність характеризуємо як окреме процесуальне провадження по застосуванню заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Наприклад, В. Трофименко, досліджуючи систему

кримінального процесу та поняття «процесуальне провадження», навів наступну його дефініцію як цілісної відносно автономної полістадійної частини кримінального процесу, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які будучи спрямованими на вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату здійснюються уповноваженими суб'єктами з приводу процесуальних відносин, що відрізняються предметною характеристикою, в особливому процесуальному порядку та результати яких формалізуються у відповідних процесуальних рішеннях [206, с. 48].

Тож, відмітимо, що застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, спрямовано на «вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату» у вигляді створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, воно пов'язано з конкретно визначеною предметною характеристикою діяльності (застосування заходів безпеки), яке здійснюється в особливому процесуальному порядку (Розділ IV Застосування і скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») та фіксується у відповідних процесуальних рішеннях (рішення про застосування і скасування заходів безпеки). Але об'єднуючим та таким, що відображує сутнісну особливість цього явища саме як «процесуального провадження», що є його рушійною силою та виступає основним елементом – це процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу (їх дії та рішення).

Нарешті, можна зауважити, що через наявність підстав до застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в результаті дій пов'язаних з застосуванням відповідних заходів безпеки, зміною, скасуванням цих заходів, оскарженням прийнятих рішень тощо виникають, розвиваються та припиняють своє існування відповідні кримінальні процесуальні правовідносини. Приміром, при характеристиці кримінального процесу вказується, що це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що відбувається

через правовідносини, які виникають у зв'язку з цією діяльністю між органами і особами, котрі беруть в ній участь [101, с. 7]. Останні у фаховій літературі визначають як це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження [100, с. 45] або як зв'язок між державними органами та посадовими особами з одного боку та іншими суб'єктами, які залучаються у сферу кримінального провадження, можна визначити як кримінальними процесуальними правовідносинами [101, с. 7-8]. Тобто застосування заходів забезпечення безпеки під час кримінального провадження відбувається у формі кримінальних процесуальних правовідносин.

І саме через ці відносини у формі певного правового зв'язку, в якому реалізуються суб'єктивні та юридичні обов'язки учасників цього відношення (право на безпеку, обов'язок її забезпечення), і відбувається рух кримінального провадження зокрема в частині застосування заходів забезпечення безпеки. Під час цих відносин остаточно уточнюються та реалізуються вимоги норм кримінального процесуального права, вчиняються відповідні дії та досягається певний юридично значущий результат у формі створення умов для виконання завдань кримінального провадження. Але, як можна зауважити з наведеного, обов'язковим елементом таких відносин, їх ініціаторами виникнення, припинення або зміни є учасники цього зв'язку, тобто особи або суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин. Зокрема звертається увага на те, що обов'язковою умовою виникнення кримінально-процесуальних правовідносин є наявність у них їх учасників і при цьому якщо учасники однієї із сторін цих правовідносин реалізують свої процесуальні права, то, відповідно, в учасників протилежної сторони цих відносин виникають, кореспондуються відповідні процесуальні обов'язки [106, с. 24].

Отже, з наведених прикладів, які характеризують різні аспекти такої складової кримінального провадження як забезпечення безпеки його учасників, можна зробити висновок щодо явища, яке об'єднує або проявляється і є однаково важливим для усіх трьох проявів існування забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (інститут кримінального процесуального права,

окремого процесуального провадження, системи кримінальних процесуальних відносин).

Так, окремий інститут, як і вказане вище провадження по застосуванню заходів забезпечення безпеки, а також процесуальні відносини по їх реалізації існують та стосуються, а також тісно пов'язані з учасниками або суб'єктами кримінального провадження. Саме щодо забезпечення їх безпеки здійснюються відповідні дії та ухвалюються певні рішення, виключно уповноважені державні органи та їх посадові особи вживають за наявності підстав для застосування відповідні заходи безпеки, саме вказані особи є учасниками правовідносин з приводу застосування, зміни, скасування цих заходів, оскарженням прийнятих рішень, нарешті заради осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, і визначаються заходи безпеки, регламентується та відбувається відповідна діяльність.

І тому, як вбачається з вище наведеного, питання суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є одними з центральних для формування змістовного бачення особливостей досліджуваного інституту та специфіки процесуального порядку застосування заходи забезпечення безпеки, оцінки їх ефективності та дієвості, а також пошуку шляхів їх удосконалення.

З приводу характеристики осіб, які беруть участь у тій чи іншій якості у кримінальному провадженні як специфічній діяльності, які вступають при цьому у відповідні правовідносини, реалізуючи норми кримінального процесуального права, то це питання має нормативну та теоретичну площину.

Так, ст. 3 КПК України містить цілу низку понять: близькі родичі та члени сім'ї (п. 1); дізнавач (п. 4-1); керівник органу дізнання (п. 7-1); керівник органу досудового розслідування (п. 8); керівник органу прокуратури (п. 9); малолітня особа та неповнолітня особа (п. п. 11, 12); прокурор (п. 15); інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування учасники (п. 16-1); викривач (п. 16-2); слідчий (п. 17); слідчий суддя (п. 18); сторони кримінального провадження (п. 19); суд апеляційної інстанції (п. 20); суд касаційної інстанції (п. 21); суд першої інстанції (п. 21); суддя (п. 23); учасники кримінального

провадження (п. 25); учасники судового провадження (п. 26); особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого (п. 28). При аналізі цього питання використаємо результати узагальнення судової практики застосування окремих аспектів досліджуваного інституту [209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 226; 227; 228; 229; 230; 231; 232].

З аналізу цього переліку можна зробити висновок, що це доволі різні за правовою природою, процесуальним статусом та повноваженнями, роллю та функціями учасники кримінального провадження. Але, як вже було вказано, їх об'єднує те, що вони у тому чи іншому ступені беруть участь у кримінальних процесуальних правовідносинах, здійснюють кримінальну процесуальну діяльність та реалізують норми кримінального процесуального права, у тому числі в межах інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. І попередньо їх усіх можна поділити на дві великі групи, а саме, осіб, до яких можуть за наявності підстав застосовуватися заходи забезпечення безпеки, а також осіб (у тому числі органи), до повноважень яких віднесено застосування заходів забезпечення безпеки. Принаймні такий висновок, можна зробити якщо до результатів узагальнення ст. 3 КПК України додатково засотувати положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Зокрема останній у ст. 2 виділяє осіб, які мають право на забезпечення безпеки, а у ст. 3 вказується на органи, які забезпечують безпеку.

Але чи це повне групування таких осіб, щоб змістовно проаналізувати їх роль, статус та процесуальні особливості участі у діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві? У фаховій літературі звертається увага, що характер здійснюваних учасниками кримінального провадження процесуальних функцій, їх роль та призначення обумовлює необхідність їх поділу на певні класифікаційні групи, де при такій класифікації треба враховувати спрямованість і характер їх діяльності у кримінальному процесі, а також цілі, які вони переслідують, та завдання, які вирішують [98, с. 112]. Так, наприклад, можна вказати, що учасники кримінального провадження відрізняються за характером

правової природи своєї участі та виконуваною роллю, тобто одні залучаються до такої діяльності (потерпілий, підозрюваний, свідок тощо), інші виконують правозастосовні функції щодо руху кримінального провадження (дізнавач, слідчий, прокурор), ще одна група представників судової гілки влади здійснює судовий контроль у кримінальному провадженні або відправляє у ньому правосуддя. Тобто для досягнення мети дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати і теоретичний аспект питання «учасник (суб'єкт) кримінального провадження», завдяки чому розкрити особливості та специфіку участі осіб у досліджуваних.

Щодо змісту відповідного загального поняття, то як зазначають фахівці, термін «учасники кримінального провадження» охоплює як сторони кримінального провадження, так і інших осіб, хоча у науковій літературі також зустрічається термін «суб'єкти кримінального провадження», коло яких традиційно становлять державні органи та посадові особи, які ведуть процес [127, с. 40]. У нашому дослідженні поняття «суб'єкти» або «учасники» кримінального провадження будемо використовувати як синоніми. Такої ж позиції зокрема у своїй роботі дотримуються О.О. Гриньків, А.О. Ляш, які вказують, що поняття «суб'єкти кримінального процесу» повністю збігається з поняттям «учасники кримінального процесу» [32, с. 161].

З приводу їх змісту та сутінних ознак, то науковці наводять наступні визначення. Приміром, ще у 2003 році В.М. Тertiшником суб'єкти кримінального процесу визначалися як особи, які вступають у кримінально-процесуальні правовідносини у зв'язку з подією злочину, чиї права, повноваження та обов'язки регламентуються чинним законодавством [200, с. 94]. Однак, як вважаємо, це дещо вузьке визначення. Бо воно певним чином обмежує коло осіб, які дійсно беруть участь у кримінальному провадженні, адже поза цього кола залишаються особи, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, також чи не обмежене це визначення через не включення до його змісту, тих осіб, що виконують певні допоміжні та представницькі функції. Тому вважаємо, що наведене В.М. Тertiшником уточнення, що всі особи, які вступають в процесуальні правовідносини, незалежно від підстав обсягу їх прав, повноважень чи обов'язків, стадії кримінального процесу

в котрій вони приймають участь, чи тривалості їх участі в процесі є суб'єктами (учасниками) кримінального процесу [200, с. 94], на наш погляд, у більшому ступені відповідає сучасним уявленням про підстави та умови визнання особою суб'єктом (учасником) кримінального провадження.

У сучасних виданнях це поняття розкривається хоча і схожим чином, але вже більш широко. Наприклад, у навчальному посібнику «Кримінальний процес» за редакцією Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуши поняття «суб'єкти кримінального провадження» визначається як державні органи, їх посадові особи, фізичні та юридичні особи, які наділені законом відповідною компетенцією або процесуальними правами й обов'язками для реалізації завдань і функцій, що покладені на них у кримінальному провадженні, і які реалізують їх здійснюючи кримінально-процесуальну діяльність або приймаючи в ній участь [94, с. 118]. Ця дефініція характеризує суб'єктів кримінального провадження через введення ознак можливості їх участі у кримінальній процесуальній діяльності для реалізації завдань і функцій цього провадження.

В іншому джерелі – підручнику «Кримінальний процес» за загальною редакцією Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського можна зустріти таке визначення поняття «учасники кримінального провадження» – це державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальний процес, або особи, що залучаються до нього, вступають між собою у процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки [100, с. 109]. Саме як учасники кримінальної процесуальної діяльності такі особи характеризуються авторами через те, що виступають як носії процесуальних прав і обов'язків, які власне ними і реалізуються під час процесуальних правовідносин. Звернемо увагу на те, що, за слушною вказівкою науковців, процесуальні відносини виступають формою існування кримінальної процесуальної діяльності, де перші та друге, як вже зазначалося, і об'єднує поняття «учасники (суб'єкт) кримінального провадження»

Ще один варіант прикладу визначення поняття «учасники кримінального провадження» наведено у підручнику «Кримінальний процес» за загальною

редакцією А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Ці автори визначають їх як всі державні органи, службові та приватні особи, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність або залучаються до неї, вступають між собою в процесуальні правовідносини, набуваючи процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки [97, с. 146]. Наведене визначення включає у себе ознаки двох попередніх. Так, це і віднесення певних осіб до суб'єктів через надання їм процесуальних прав і обов'язків і їх участь у кримінальній процесуальній діяльності, в результаті якої вони вступають між собою в процесуальні правовідносини, в межах яких власне і реалізують права і обов'язки.

Нарешті, останній приклад поняття «учасники кримінального провадження» сформульовано у підручнику «Кримінальний процес» за загальною редакцією В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шилю, його викладено наступним чином: це державні органи, їх посадові і службові особи, фізичні юридичні особи, які наділені законом процесуальними правами і процесуальними обов'язками, реалізуючи які вони вступають з іншими суб'єктами у процесуальні правовідносини і тим самим здійснюють кримінальну процесуальну діяльність або беруть участь у ній для досягнення покладених на них законом завдань або для захисту охоронюваних законом інтересів особи, суспільства й держави [98, с. 112]. Вважаємо, що це визначення є найбільш повним, адже до ознак участі у кримінальній процесуальній діяльності та відповідних процесуальних правовідносинах учасників кримінального провадження, наділення їх для цього відповідними процесуальними правами і процесуальними обов'язками, автори цього наукового видання цілком доречно відносять і таку ознаку як підстава або мета участі. Так, як і у визначенні, наведеному у навчальному посібнику «Кримінальний процес» за редакцією Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуши, ці автори також акцентують увагу на тому, що учасники кримінального провадження здійснюють його або залучаються до нього та наділяються відповідними правами і несуть певні обов'язки не просто так, а через необхідність досягнення покладених на них законом завдань або для захисту охоронюваних законом інтересів особи. Тобто можна вказати, що саме об'єкт кримінальних процесуальних правовідносин або мета процесуальної

діяльності чи процесуальний інтерес і основною підставою для надання особі (органу) статусу учасника (суб'єкта) вказаних діяльності або відносин, вважаємо, що саме ці явища визначають виконувану учасником роль, що відповідно до неї і передбачає наділення особі (органу) відповідними процесуальними правами та покладання на неї певних процесуальних обов'язків.

Відповідно до досліджуваного нами випадку саме потреба чи необхідність у забезпеченні безпеки особи, яка тим чи іншим чином бере участь у кримінальному провадженні, або обов'язок для окремих суб'єктів таку безпеку осіб забезпечити і виступатиме підставою визнання її учасником (суб'єктом) кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. І вже відповідно до характеру потреби чи обов'язку відповідна особа (орган) отримує той чи інший процесуальний статус – процесуальні права та обов'язки. А вже реалізуючи їх особа (орган), бере участь у кримінальних процесуальних правовідносинах з приводу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Вважаємо, що це методологічний висновок, який може бути покладений в основу дослідження та вирішення питання кола та процесуального статусу учасників (суб'єктів) досліджуваних нами кримінальних процесуальних правовідносин.

Поряд з цим задля формулювання визначення поняття «учасників (суб'єктів) кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» здійснимо аналіз та узагальнення наведених вище визначень базового поняття «учасники (суб'єкти) кримінального провадження». Метою цього є виділення найбільш значущих для цього поняття та явища ознак, що притаманні та знаходять своє відображення у наведених дефініціях і які сприятимуть можливості навести змістовну характеристику вказаного поняття, яке є предметом дослідження у цьому підрозділі.

Так, проаналізувавши наведені нормативні визначення відповідних понять (ст. 3 КПК України) та теоретичні конструкції у формі дефініції «учасники (суб'єкти) кримінального провадження», виокремимо наступні спільні ознаки, які знаходять свій прояв у них. До їх числа варто віднести такі ознаки та риси:

1. Різноманітність статусів суб'єктів кримінального провадження, адже учасниками відповідних кримінальних процесуальних правовідносин можуть бути як державні органи та їх посадові чи службові особи, так і фізичні та юридичні особи. Зокрема звертається увага, що суб'єктами кримінальних процесуальних відносин є юридичні та фізичні особи-учасники кримінального провадження, де кожний із цих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин має передбачені законом обов'язки, яким відповідають конкретні права іншого суб'єкта цих правовідносин [98, с. 19-20]. Різноманітність суб'єктів кримінального провадження базується на їх функціональному призначенні, де різні учасники кримінального провадження виконують різні функції. Саме тому в теорії кримінального процесу, як свідчать наведені вище приклади визначень поняття «учасники (суб'єкти) кримінального провадження», при формулюванні відповідного варіанта такого визначення, вказується на дві основні групи суб'єктів, а саме: безпосередні виконавці кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, слідчі, прокурори), а також особи, які залучаються до провадження (наприклад, підозрювані, обвинувачені, захисники).

2. Наділення процесуальними правами та процесуальними обов'язками учасників кримінального провадження, які чітко визначені кримінальним процесуальним законодавством. Процесуальні права та обов'язки виступають ключовою умовою участі особи у відповідній діяльності, а також основним способом здійснення її з боку того чи іншого суб'єкта у кримінальному провадженні. Саме шляхом реалізації процесуальних прав і обов'язків учасники кримінального провадження забезпечують як реалізацію свого функціонального призначення, так і виконання покладених на них завдань або задоволення наявних їх потреб, зокрема у безпеці. З іншого боку, зміст процесуальних прав та процесуальних обов'язків визначається з урахуванням їх здатності або можливості забезпечити виконання відповідних завдань або задоволення наявних у суб'єкта кримінального провадження потреб. Саме тому невід'ємною ознакою учасника кримінального провадження слід вважати наділення його відповідними процесуальними правами та покладання відповідних обов'язків, які і забезпечують йому можливість повноцінної

участі у відповідних правовідносинах. З цього природу вказується, що кримінальні процесуальні гарантії у вузькому значенні є гарантіями, які мають забезпечувати захист особи від кримінальних правопорушень, охороняти права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження й іменуються гарантіями прав особи у кримінальному провадженні, де основу цих гарантій становлять права і свободи людини, які встановлені та забезпечені Конституцією України [98, с. 22].

3. Здійснення учасниками кримінального провадження процесуальної діяльності, яка виступає як спосіб відображення виконуваних учасником кримінального провадження функцій та як зовнішня форма реалізації наданих суб'єктові процесуальних прав чи покладених на нього процесуальних обов'язків. Так, у навчальній літературі вказується, що насамперед кримінальний процес (кримінальне провадження) – це діяльність спеціальних уповноважених державних органів та посадових осіб, яка є видом державної діяльності, що полягає у розслідуванні кримінальних правопорушень, їх судовому провадженні, а також перевірки законності й обґрунтованості винесених судових рішень [101, с. 7]. Аналізуючи наведені вище визначення, можна зауважити, що учасники кримінального провадження стосовно такої діяльності або здійснюють її або залучаються до неї, що відображує процесуальну природу характеру участі того чи іншого суб'єкта у кримінальному провадженні. Саме через дії або завдяки діяльності, яка спрямована на досягнення завдань кримінального провадження, таких як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав і свобод осіб, законних інтересів учасників кримінального провадження й відбувається здійснення мети (функції) участі суб'єкта у кримінальному судочинстві та отримання відповідних юридично значущих результатів від такої діяльності. З цього приводу також слушно вказується, що у науці кримінального процесу переважає підхід до його визначення як специфічної діяльності органів правопорядку із застосування норм права, а сам процес характеризує динамічність руху, зміна об'єкта, суб'єкта і змісту кримінальних процесуальних відносин [109, с. 14-15].

4. Процесуальні правовідносини як форма та наслідок того, що учасники кримінального провадження здійснюють відповідні юридично значущі дії з реалізації процесуальних прав або виконання процесуальних обов'язків. Загалом у науці кримінального процесу ці відносини розглядаються як форма існування кримінальної процесуальної діяльності. Зазначені відносини ґрунтуються на законодавчо визначених процесуальних правах і обов'язках учасників кримінального провадження та виникають унаслідок вчинення ними відповідних юридично значущих дій. Зокрема, науковці вказують, що юридичним змістом кримінальних процесуальних відносин є закріплені в нормах КПК України права та обов'язки їхніх учасників, а фактичний зміст — це реально здійснювані дії учасників, спрямовані на використання своїх прав і виконання обов'язків [100, с. 45]. Фактично можна стверджувати, що без вступу у відповідні кримінальні процесуальні правовідносини та участі в них суб'єкти кримінального провадження не можуть ані реалізувати надані їм права чи виконати покладені на них обов'язки, ані здійснити будь-які юридично значущі дії.

5. Цільове призначення статусу суб'єкта кримінального провадження або функціональна спрямованість діяльності учасника кримінального судочинства. Ця риса зумовлена, як уже зазначалося, діяльнісним характером кримінального процесу, в межах якого кожен із його учасників виконує властиву йому функцію (умовно кажучи, має власну «спеціалізацію»), що, власне, і сприяє досягненню мети кримінального провадження та виконанню його завдань. І хоча слід зауважити, що всі учасники кримінальної процесуальної діяльності діють задля досягнення загальних завдань кримінального провадження або захисту охоронюваних законом прав, свобод та інтересів (ст. 2 КПК України), при цьому вони виконують різні функції. Ці функції зумовлені їхнім статусом, знаходять втілення у відповідних процесуальних правах та обов'язках, що з нього випливають, а також у різному за змістом характері кримінальної процесуальної діяльності. Зазначена властивість суб'єктів кримінального провадження відображена в понятті, яке у науці кримінального процесу отримало назву «кримінальна процесуальна функція». Останню в науковій літературі визначають як «обумовлений завданнями

кримінального провадження певний самостійний напрямок діяльності суб'єкта (суб'єктів) кримінального провадження, що має самостійні завдання, визначає права та обов'язки суб'єкта (суб'єктів) і реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством» [94, с. 29]. Отже, цільове (функціональне) призначення учасника кримінального провадження є його невід'ємною властивістю, що лежить в основі визначення змісту його прав і свобод, а також характеру та спрямованості його кримінальної процесуальної діяльності.

Вважаємо, що наведені риси (різноманітність статусів суб'єктів кримінального провадження, наділення процесуальними правами та процесуальними обов'язками, здійснення учасниками кримінального провадження процесуальної діяльності, участь у процесуальних правовідносинах, цільове (функціональне) призначення статусу суб'єкта кримінального провадження) дають загальне уявлення про зміст і характерні ознаки зазначеного явища. Відповідно до мети нашого дослідження, це дозволяє охарактеризувати та сформулювати визначення поняття «суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Поряд із цим, на нашу думку, з наведених вище положень, які є основою характеристики описаного явища (ознак/рис поняття «учасник (суб'єкт) кримінального провадження»), доцільно також виокремити певні властивості, що визначають саме системний аспект кримінального провадження щодо застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Йдеться про аспекти, які додатково характеризують у рівній мірі всіх учасників кримінальної процесуальної діяльності. Так, вважаємо, що до їх числа варто віднести наступні положення як: 1) системність: учасники кримінального провадження утворюють складну систему суб'єктів, що взаємодіють у межах кримінальної процесуальної діяльності між собою, що передбачає їх взаємодію, кореспондування їх прав та обов'язків між собою (тому праву на безпеку такого учасника кримінального провадження як потерпілий має відповідати обов'язок слідчого або

прокурора вжити заходів до забезпечення безпеки потерпілого); 2) нормативно-правова регламентація: права, обов'язки та компетенція учасників кримінального провадження чітко визначені законодавством (зокрема, КПК України), що додатково акцентує увагу на важливості належного та всебічного правового закріплення як кримінального процесуального статусу того чи іншого учасника кримінальної процесуальної діяльності (потерпілого, підозрюваного, свідка, слідчого, прокурора тощо), так і механізмів та гарантій його реалізації (процесуального порядку застосування заходів забезпечення безпеки; 3) динамічність: роль, обсяг та зміст права учасників кримінального провадження можуть змінюватися під час досудового розслідування або судового розгляду залежно від стадії процесу або ситуації, що склалася (приміром, може виникнути ситуація небезпеки, яка потребує вжиття відповідних заходів безпеки чи взагалі застосування додаткових заходів чи їх скасування, а бо особа змінює свій процесуальний статус з обвинуваченого перетворюється на виправданого або засудженого, то відбувається зміна ролі, але чи всі процесуальні права втрачає така особа чи навпаки отримує додаткові), тож цей аспект має значення для належного нормативно-правового регулювання динамічної системи кримінальних процесуальних відносин та їх учасників; 4) функціональна різноманітність: учасники кримінального провадження виконують різні функції, хоча на це вже зверталася увага, зауважимо, що цей аспект має важливе значення для з'ясування характеру та змісту дій, які здійснюють учасники кримінальних процесуальних правовідносин, тож йдеться про те, що діяльність кожного з учасників має бути спрямована на виконання завдань кримінального провадження, зокрема в частині забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників (у тому числі й у контексті забезпечення їхньої безпеки), а тому цей аспект набуває особливої ваги для уточнення та належного нормативно-правового закріплення обов'язків державних органів і посадових осіб щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Узагальнюючи наведене, сформулюємо бачення розуміння змісту поняття «учасники (суб'єкти) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Так, під ним

пропонуємо розуміти взаємодіючу систему державних органів та їхніх посадових (службових) осіб, фізичних та юридичних осіб, процесуальний статус яких передбачено кримінальним процесуальним законодавством, які здійснюють процесуальну діяльність у формі використання процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, що відображують виконувані ними функції з приводу здійснення заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна окремих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Наведене визначення вважаємо формулюванням у «широкому» форматі. Для зручності пропонуємо також його «скорочену» редакцію: учасники (суб'єкти) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві — це державні органи, їх посадові особи, фізичні і юридичні особи, процесуальний статус яких визначено законом, що реалізують свої права й обов'язки з метою захисту життя, житла, здоров'я та майна осіб від протиправних посягань для забезпечення належного правосуддя.

Запропоновані висновки, на наше переконання, можуть бути покладені в основу як ключові ідеї для опрацювання та визначення базових напрямів удосконалення нормативного, організаційного, суб'єктного та системно-структурного аспектів досліджуваного інституту забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві.

Крім того, значення для досліджуваного нами аспекту кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального провадження має їх класифікація. Базовою тезою розв'язання вказаного питання буде той факт, що забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є окремою частиною — частиною кримінального провадження та проявом відповідної процесуальної діяльності. Відповідно і його учасники в загальному вигляді є учасниками цього провадження та вказаної діяльності. Тож, їх систему так само можна буде згрупувати, наприклад, з урахуванням тих критеріїв як і взагалі суб'єктів кримінального провадження. Саме тому поставлене завдання спробуємо виконати на ґрунті аналізу класифікацій, які наведено науковцями у фаховій літературі стосовно класифікації суб'єктів (учасників) кримінального провадження. Як

правило, щодо їх класифікації у науковій літературі йде мова про наступні підстави та результати їх застосування.

Перша, умовно кажучи, «нормативна» класифікація, в основу якої покладено відображення правового регулювання у КПК статусу окремих учасників кримінального провадження. Так, науковців вказують, що чинний КПК України містить визначену законодавцем класифікацію учасників кримінального процесу, а саме: 1) суд, суддя, слідчий суддя, присяжний; 2) сторона обвинувачення; 3) сторона захисту; 4) потерпілий, його представник; 5) інші учасники кримінального провадження [127, с. 40]. Такий погляд, дійсно відображуючи позицію законодавця з цього питання (гл. 3 КПК України), зосереджує увагу саме на процесуальному статусі, який може отримати особа як учасник кримінального провадження або його суб'єкт. Зокрема автори, чию позицію наведено, зауважують, що термін «суб'єкти кримінального провадження» традиційно охоплює коло державних органів та посадових осіб, які ведуть процес [127, с. 40]. Дещо не погоджуємося з таким підходом, адже у певній частині він зміщує фокус з суб'єктної характеристики інших учасників, немов виключаючи їх процесуальну правосуб'єктність, але ж це звісно не так. Приміром, у ст. 2 та ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» усіх наведених вище учасників (суб'єктів) фактично поділено на «осіб, які мають право на забезпечення безпеки», та «органи, які забезпечують безпеку». І якщо проаналізувати його положення, то, наведена вище класифікація, охоплена тими двома групами, які визначено у цьому нормативно-правовому акті. Напевно, «нормативний» критерій не є таким, що сприятиме досягненню мети нашого дослідження.

Хоча в інших джерелах вчені позначають цей класифікаційний критерій як поділ за функцію учасника кримінальних процесуальних відносин. Так, зазначається, що залежно від здійснюваних кримінальних процесуальних функцій учасники поділяються таким чином: 1) суд (суддя, слідчий суддя, присяжні); 2) сторона обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий); 3) сторона захисту (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений та їх законні представники, захисник); 4) потерпілий і його представник;

5) інші учасники кримінального провадження [98, с. 112]. І науковці характеризують цю класифікацію як таку, що заснована на функціональній ознаці, адже відображує основні кримінальні процесуальні функції. Але чи дійсно вона враховує визначення поняття цих функцій? Зокрема М.Г. Моторигіна зазначає, що вивчивши думки вчених-процесуалістів і новий КПК, норми якого базуються на принципі змагальності, можна зробити висновок, що кримінально-процесуальні функції діляться на три основні функції – обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, які відокремлені одна від одної [119, с. 421]. Погодимось з цим її висновком. Але тоді варто звернути увагу, що виходячи з такого бачення кримінальних процесуальних функцій, наприклад, потерпілий чи свідок дещо виходять за межі цієї класифікації, так само і слідчий суддя, який здійснює не функцію правосуддя, а судовий контроль (п. 18 ст. 3 КПК України). Але як свідчить системний аналіз запропонованої класифікації, її автори застосовують поняття «кримінальна процесуальна функція» у її широкому розумінні (виражені у законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження) [98, с. 17]. Підтверджуючи обґрунтованість цієї класифікації, все ж таки знову зазначимо, що вона більше відповідає нормативному критерію і як попередня позиція базується на гл. 3 КПК України, відображуючи власне кримінальний процесуальний статус учасника кримінального провадження.

Але варто звернути увагу, що в частині характеристики інших учасників кримінального провадження, представники наведеної позиції поділяють їх саме за функціональною роллю, зокрема виділяючи такі групи як: а) особи, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні й розкритті кримінального правопорушення (заявник, конфіденційний співробітник); б) особи, які захищають у кримінальному провадженні цивільно-правові інтереси (цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники й законні представники); в) особи, які володіють спеціальними знаннями (експерт, спеціаліст); г) особи, які сприяють кримінальному провадженню (свідок, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник); д) особи, які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із застосуванням запобіжних заходів (поручитель, заставодавець) [98, с. 112]. Такий більш

розгорнутий підхід, на наш погляд, є більш перспективним для досягнення мети цього дослідження.

Тож, варто вести мову що при класифікації учасників кримінального провадження, зокрема провадження по застосуванню заходів забезпечення осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто врахувати усі характерні риси їх статусу. У цьому контексті звернемо уваг на точку зору Л.М. Лобойка, О.А. Банчука, які зазначають, що учасники кримінального провадження різняться за своїм процесуальним становищем, виконанням кримінальних процесуальних функцій і завдань і найбільш вдалою є класифікація, основою якої є процесуальна функція учасника [109, с. 19].

І як вказують науковці, учасники кримінального процесу за класифікаційною ознакою відповідно до функціонального критерію учасників можна розділити на такі групи: 1. учасники, які виконують функцію правосуддя або кримінального судочинства (суд, слідчий суддя). 2. учасники, які виконують функцію кримінального переслідування або функцію обвинувачення у кримінальному провадженні (публічний обвинувач, керівник органу досудового розслідування, слідчий, потерпілий, представник потерпілого, цивільний позивач, представник цивільного позивача) – сторона обвинувачення. 3. учасники, які виконують функцію захисту (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, захисник, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача) – сторона захисту. 4. учасники, які виконують допоміжну функцію або їх ще називають учасники, які сприяють виконанню завдань кримінального судочинства [109, с. 19; 97, с. 146-147]. Як вбачається, такий підхід більш відповідає діяльнісному аспекту характеристики кримінального провадження та статусу його суб'єктів як учасників відповідних правовідносин. Також він у більшому ступені відображує саме функціональний критерій.

Зауважимо, що у деяких джерелах така класифікація подається у більш широкому вигляді. Зокрема, вказується, що відповідно до критерію функціонального призначення та ролі суб'єктів у кримінальному провадженні виділяють наступні групи: 1 група – суб'єкти кримінального суб'єкти, які виконують

функцію правосуддя; 2 група – суб'єкт, які виконує функцію судового контролю; 3 група – суб'єкти провадження, що виконують функцію кримінального переслідування; 4 група – суб'єкти кримінального провадження, що виконують функцію захисту у кримінальному провадженні; 5 група - суб'єкти кримінального провадження, які не є сторонами провадження, але зацікавлені в певному результаті кримінальної справи, оскільки захищають свої особисті або представляють права та законні інтереси інших осіб; 6 група – інші суб'єкти кримінального провадження, які залучаються до нього для сприяння здійсненню кримінального провадження [94, с. 118-119]. Вважаємо такий підхід цілком прийнятним для досягнення мети нашого дослідження, адже він наочно показує, що саме та який суб'єкт виконує при реалізації окремого «напрямку процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження».

Узагальнюючи наведені вище класифікації за функціональним критерієм, спробуємо навести максимально широко можливі групи учасників кримінальної процесуальної діяльності з урахуванням їх ролі: 1) учасники, які виконують функцію правосуддя; 2) учасники, які виконують функцію судового контролю; 3) учасники, які виконують функцію обвинувачення; 4) учасники, які виконують функцію захисту від обвинувачення; 5) учасники, які захищають у кримінальному провадженні цивільно-правові інтереси; 6) учасники, які захищають або представляють права та законні інтереси інших осіб; 7) учасники, які здійснюють допомогу у ініціюванні кримінального провадження; 8) учасники, які залучаються до кримінального провадження для сприяння його здійсненню; 9) учасники, які володіють спеціальними знаннями та надають допомогу іншим учасникам кримінального провадження; 10) учасники, які залучаються до кримінального провадження у зв'язку із застосуванням організаційно-забезпечувальних заходів (заходів забезпечення, запобіжних заходів, виконання судових рішень та міжнародної правової допомоги).

Не претендуючи на істину в останній інстанції, все ж звернемо увагу на те, що запропонована класифікація охоплює більше коло осіб, ніж наведені вище (хоча вони потенційно і включають/об'єднують окремі групи), Водночас, як вбачається,

запропонована класифікація дає можливість більш повно та більш наочно продемонструвати учасників, які реально або потенційно можуть брати участь у кримінальному провадженні на всіх його стадіях, у всіх видах та формах проваджень, які відбуваються під час його здійснення. Також відмічаємо, що така класифікація показує учасників кримінальної процесуальної діяльності у різних за характером та змістом кримінальних процесуальних відносинах, умовно кажучи, основного, допоміжного, супутнього або взаємодіючого з кримінальним судочинством характеру. На наш погляд, такий підхід вартий уваги та може стати предметом для подальших наукових досліджень.

І відмітимо, що такі висновки знаходять своє підтвердження у працях науковців, зокрема таких, що стосуються предмета нашого дослідження. Так, у науково-методичних рекомендаціях «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» щодо вказаного питання зазначається наступне: «Виходячи з аналізу закордонної та національної правозастосовчої практики суб'єкти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя можна умовно розділити на наступні основні категорії: 1) компетентні суб'єкти оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності, які в межах своєї компетенції, визначеної законодавством, мають можливість ініціювати та (або) провадити заходи безпеки, в т.ч. створювати умови для їхньої реалізації; 2) допоміжні суб'єкти, на які покладаються функції проведення заходів, ініційованих іншими суб'єктами відповідно до чинного законодавства; 3) учасники кримінального провадження та інші суб'єкти, що беруть участь у кримінальному судочинстві на загальних підставах (підозрюваний, обвинувачуваний, підсудний, потерпілий, свідок, поняті, особи, що володіють спеціальними знаннями й інші); 4) особливі суб'єкти кримінального провадження, які в активній формі сприяють правосуддю, через що наражаються на серйозну небезпеку (учасники процесу, що є особами, які заявили до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті кримінальних правопорушень; особи, які погодилися на співпрацю з судом і

правоохоронними органами під час кримінального провадження; працівники правоохоронних органів, які виконували завдання «під прикриттям» у складі організованих злочинних угруповань); 5) члени сімей та близькі родичі осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [48, с. 52]. Вважаємо, що ця класифікація та перелік учасників кримінальної процесуальної діяльності, який у ній наведено, заслуговує на увагу та підтримку. Зокрема він базується на аналізі системи кримінальних процесуальних відносин, які виникають, розвиваються та існують під час провадження з застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Тож врахуємо цю плідну думку при опрацюванні досліджуваного питання.

Також у фаховій літературі можна зустріти більш стислу класифікацію учасників досліджуваного у роботі провадження. Так, зазначається, що суб'єктів правовідносин у сфері державного захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, залежно від того, чи потребують вони державного захисту, чи здійснюють його, можна поділити на дві групи: 1) суб'єкти, які мають право на державний захист; та 2) суб'єкти, що забезпечують безпеку осіб, які підлягають захисту [98, с. 168]. І такий висновок цілком можна підтримати, адже він базується на аналізі ст. 2 та ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та ст. 2 ст. 14 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Однак, з урахуванням додаткового аналізу вказаних нормативно правових актів (відповідно п. п. а, б ч. 1 ст. 3 ст. 28 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ та ст. ст. 14, 15, 17, 24 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ) варто доповнити цю класифікацію наступними видами учасників, а саме: 1) суб'єкти, які приймають рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки; 2) суб'єкти, які здійснюють заходи забезпечення безпеки; 3) суб'єкти, які здійснюють контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства; 4) суб'єкти, які забезпечують виконання рішення про застосування заходів забезпечення безпеки і не є безпосередньо учасниками кримінального провадження. Зокрема при класифікації учасників забезпечення безпеки потерпілих

та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми, О.В. Бардацька, А.М. Орлеан виділяють суб'єктів, які наведено вище у п. 1 та п. 2 [3, с. 14],

Отже, підтримуючи наведені вище класифікації учасників (суб'єктів) кримінального процесу за функціональною ознакою, беручи до уваги позиції науковців, які власне пропонували класифікації кола суб'єктів провадження з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також враховуючи відповідні нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства, у тому числі спеціальних законів пропонуємо наступну класифікацію досліджуваних у підрозділі учасників. Вважаємо, що вона може мати наступну структуру: 1) суб'єкти, які мають право на забезпечення безпеки (державний захист); 2) суб'єкти, які приймають рішення про вжиття заходів забезпечення безпеки; 3) суб'єкти, які забезпечують безпеку осіб, які підлягають захисту (здійснюють заходи забезпечення безпеки); 4) суб'єкти, які здійснюють судовий та відомчий контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства; 5) учасники, які захищають або представляють права та законні інтереси осіб, яких узято під захист; 6) допоміжні суб'єкти, які залучаються для сприяння у проведенні заходів, ініційованих іншими суб'єктами; 7) учасники, які володіють спеціальними знаннями та надають допомогу іншим учасникам кримінального провадження; 8) суб'єкти, які забезпечують виконання рішення про застосування заходів забезпечення безпеки або залучаються до кримінального провадження у зв'язку із застосуванням організаційно-забезпечувальних заходів і не є безпосередньо учасниками кримінального провадження. На наш погляд, ця класифікація може бути узята за основу та слугувати підґрунтям для опрацювання пропозицій щодо удосконалення як змісту нормативно-правової, так і організаційної основи досліджуваного провадження. Також вона може бути використана для опрацювання кроків щодо покращення регламентації статусу (процесуальних прав та обов'язків) учасників кримінальних процесуальних відносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Зокрема, виходячи з аналізу цієї класифікації та беручи до уваги мету уведення досліджуваного інституту, можна припустити, що основна увага має бути

присвячена нормативно-правовій регламентації кола осіб, які входять до числа суб'єктів, які мають право на забезпечення безпеки (державний захист).

Так, аналізуючи КПК України та Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», фахову літературу зауважимо, що не всі дійсні учасники кримінального судочинства віднесені до числа таких осіб та включені, у перелік ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. Приміром, КПК України виділяє особу, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого (п. 28), вона має самостійний статус, адже можна вважати, що з моменту ухвалення відповідного рішення про її обмін та передачу особи під нагляд уповноваженого органу для організації та проведення її обміну як військовополоненого (ч. 5 ст. 202 КПК України), вона фактично втрачає статус підозрюваного, обвинуваченого. Також є питання щодо того, який статус з числа вказаних у ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ осіб, має особа, щодо якої кримінальне провадження закрито або вона звільнена від кримінальної відповідальності, але потребує захисту чи від колишніх спільників або навіть потерпілих. Вважаємо, що є необґрунтованим і відсутність послання у вказаній статті цього закону і на те, що до числа осіб, які мають право на забезпечення безпеки, не включені такі учасники кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України) як третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію). Але ж вони не тільки мають статус учасника кримінального провадження, а й беруть у ньому участь та відіграють відповідну роль, а вплив на них може перешкодити належному відправленню правосуддя.

Свого часу Ю.М Крамаренко пропонував розповсюдити право на забезпечення безпеки щодо осіб, які на конфіденційній основі співпрацюють з оперативними підрозділами [89, с. 250]. У чинній редакції КПК України – це особа, яка на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування (ч. 1 ст. 227). Але і досі ця прогалина має місце. Так, як зазначає В.В. Котова, до переліку ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві» не внесено ні осіб, що співпрацюють на конфіденційній основі з оперативними підрозділами, ні особу, яка виконує спеціальне завдання для викриття організованої групи [86, с. 185]. Вважаємо, що відповідні зміни до КПК України мають бути внесені.

О.П. Корецький, В.В. Корецька слушно вказують, що деяка проблема виникає і при з'ясуванні того, чи повинна забезпечуватися безпека лише представникам потерпілого, цивільного позивача та приватного обвинувача, або також іншим особам, які представляють права та законні інтереси зазначених учасників кримінального судочинства [82, с. 79]. Адже дійсно, п. п. б, в, г, г-1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачають право представників окремих «традиційних» учасників кримінального судочинства на забезпечення безпеки. Поряд з цим, наприклад, адвокат свідка таким правом не наділений, які і низки інших, приміром, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Тож це питання також потребує свого розв'язання.

Наприклад, до числа осіб, які не вказані у ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» також можна віднести і керівника експертної установи, особливо, керівника державної спеціалізованої установи. Але він відіграє важливу роль у здійсненні судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні. Так, по-перше, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [165], по-друге, п. 1.10. наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 передбачає, що контроль за своєчасним проведенням і за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладається на керівника експертної установи, а сама експертиза проводиться за письмової вказівки керівника експерта (2.3.) [150]. Отже, можна констатувати, що шляхом незаконного впливу на керівника експертної установи може бути здійснено вплив на експерта та

зміст його висновку, що перешкодить нормальному здійсненню кримінального провадження.

О.О. Гриньків пропонує, що державного захисту у кримінальному судочинстві потребують особи, які можуть володіти певною інформацією доказового характеру чи знаходяться у певних стосунках з учасниками кримінального судочинства, проте не наділені відповідним кримінально-процесуальним статусом, якщо їм загрожує реальна небезпека [31, с. 11]. Така думка заслуговує на увагу та подальше своє розширення аж до її нормативно-правового закріплення.

І такий перелік можна продовжити. Саме тому підтримаємо думку Б.М. Качмар, який цілком обґрунтовано зазначає, що перелік осіб, які потенційно мають право на забезпечення безпеки в рамках кримінального провадження не може бути вичерпним [64, с. 10]. Але далі, коли цей автор наводить редакцію ст. 2 Закону, він зокрема, пропонує розширення переліку таких осіб, лише в п. 3) цієї пропозиції вказує на інших осіб, залучені до кримінального провадження [64, с. 16]. З цього приводу О. Ромців також констатує той факт, що КПК України 2012 року не вирішив низки проблемних питань щодо забезпечення безпеки осіб-учасників кримінального судочинства, де одним з головних є питання суб'єктного складу осіб, щодо яких можуть застосовуватись заходи забезпечення безпеки, і узагальнивши позиції науковців відмічає, що науковцями та практиками неодноразово вказувалось на необхідність розширення кола вказаних суб'єктів [180, с. 509-510]. В цілому, беручи до уваги наведене вище, варто підтримати ці точки зору.

Тому, на наш погляд, дійсно більш доцільно, як слушно вказує Б.М. Качмар перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки, не робити вичерпним, як це і зараз має місце у ст. 2. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». З метою усунення цієї законодавчої колізії пропонуємо ст. 2 вказаного закону доповнити частиною третьою наступного змісту: «За наявності даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну будь-якої особи, яка бере особисту участь або залучається до кримінального провадження, заходи безпеки можуть застосовані і до інших осіб». Вважаємо, що таке розв'язання питання кола суб'єктів кримінальних процесуальних

правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, більшою мірою відповідає змісту ст. 3 Конституції України [11].

2.3. Процесуальна форма та етапи провадження з застосування (скасування) заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Кримінальне провадження за основним його значенням характеризують як «регульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду щодо здійснення досудового розслідування та судового провадження» [127, с. 8]. Таке тлумачення надається цьому поняттю у багатьох навчальних та наукових джерелах [98, с. 7; 94, с. 10; 100, с. 10; 97, с. 14]. Саме діяльність під час «досудового розслідування і судового провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» (п. 10 ч. 1 ст. 3) [102] і є сутнісною властивістю, змістовною характеристикою, способом існування та здійснення кримінального провадження або, як вказується у літературі, кримінального процесу, кримінального судочинства, які використовуються як синоніми [94, с. 9]. І ця характеристика обумовлює той підхід, який реалізовано у та з позиції якого здійснюється науковий пошук у дисертаційному дослідженні.

Так, у роботі основна увага як раз і зосереджена саме на питаннях забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як прояву кримінальної процесуальної діяльності по захисту відповідних об'єктів (життя, житло, здоров'я та майно), яка здійснюється завдяки процесуальним діями та рішенням, іншим актам процесуальної поведінки її суб'єктів (осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та органів, які забезпечують безпеку) шляхом застосування відповідних засобів та способів забезпечення безпеки особи у

кримінальному провадженні (заходів забезпечення безпеки). На доцільність такого підходу до організації наукового пошуку наведемо думку авторів навчального посібника «Кримінальний процес» Л.М. Лобойка, О.А. Банчука. Вони вказують на те, що в теорії процесу переважає підхід, який розглядає кримінальний процес як специфічну діяльність органів правопорядку із застосування норм права, де причиною цього є динамічність руху процесу [109, с. 14-15]. І такий погляд цілком підтримуємо та реалізуємо його під час визначення предмета дослідження та його розкриття.

Отже, висвітлюючи питання безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, її забезпечення доцільно розглядати «як специфічну діяльність органів правопорядку із застосування норм права», а саме норм кримінального процесуального права, якими власне така діяльність регламентована. І на цій підставі варто вказати на ту сутнісну та визначальну характеристику цієї кримінальної процесуальної діяльності, а отже і власне кримінального провадження, кримінального процесу або кримінального судочинства, яка проявляється у тому, що вона «регульована нормами кримінального процесуального законодавства» [127, с. 8]. Науковці зауважують, що кримінальне процесуальне право регулює суспільні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку з досудовим розслідуванням та судовим провадженням, де ці суспільні відносини, будучи врегульовані законом, являють собою кримінальні процесуальні правовідносини [98, с. 28]. Наслідком цього регулювання є те, що вказана діяльність отримує своє нормативне впорядкованість та унормованість. Тобто отримує правову визначеність підстав, умов та порядку застосування заходів забезпечення безпеки, а відносини, які виникають під час застосування або скасування таких заходів, стають правовими – кримінальними процесуальними відносинами.

У такий спосіб, відповідна діяльність з застосування, зміни та скасування заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, одержує своє правове опосередкування, що виступає умовою досягнення мети кримінального провадження та виконання його завдань. Погодимося з думкою науковців, що кримінальне процесуальне право організує цю діяльність таким чином, що

створюються умови для досягнення завдань кримінального провадження [98, с. 28; 100, с. 54]. У досліджуваному випадку завдяки упорядкуванню та правовому «оформленню» відповідних відносин належним чином реалізуються завдання з охорони майнових та немайнових прав учасників кримінального провадження (життя, житла, здоров'я та майна), а також забезпечується швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд (створюються необхідні умови для належного відправлення правосуддя).

Важливість урегульованості нормами кримінального процесуального права в цілому кримінального провадження та процесуальної діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як його частини, стосується надання цим видам діяльності стану правової визначеності. Остання у юридичній науці розуміється як чіткість, зрозумілість, однозначність норм права та право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права, що забезпечує впевненість суб'єкта правозастосування у своєму правовому становищі [175]. Тобто для досліджуваного нами елементу кримінального провадження стан правової визначеності процесуальної діяльності забезпечувальної та безпекової спрямованості сприяє її здійсненню відповідно до правил та норм кримінального процесуального права. Щодо учасника (суб'єкта) такої діяльності, то це забезпечує впевненість у захищеності його правового становища та у його безпеці. Стосовно правозастосувача, то це створює впевненість у можливості досягнення юридично значущого результату – виконання завдань кримінального провадження внаслідок його правозастосовної діяльності.

Наведене дає підставу констатувати, що кримінальна процесуальна діяльність з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, відбувається у суворо встановленому, загально обов'язковому та формально визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку. І тому вона становить собою юридично визначену юридичну процедуру діяльності. У науці кримінального процесу під юридичними процедурами пропонують розуміти певну послідовність, черговість вчинення тих чи інших процесуальних дій [98, с. 14].

Такий порядок (процедура), як відмічено вище, виступає засобом забезпечення чіткості, зрозумілості, однозначності застосування норм права, зокрема кримінальних процесуальних.

У теорії процесуального права, коли мова йде про визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах, то науковці вказують на поняття «кримінальна процесуальна форма» [189, с. 235]. При цьому вчені зауважують, що процесуальна форма є невід'ємною стороною кримінального судочинства, оскільки становить собою правову форму діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокурора й суду [207, с. 206]. Це важливе методологічне положення, що має бути покладено в основу аналізу будь-якого явища у сфері кримінального судочинства. І воно має власне значення для досягнення мети цього підрозділу.

Щодо змісту цього явища та його ознак, то підтримаємо думку науковців, які наводять наступне визначення поняття «кримінально-процесуальна форма» – особливий, встановлений законом процесуальний порядок розслідування, розгляду і вирішення обставин кримінального правопорушення, який полягає у визначенні: а) послідовності стадій кримінального провадження і умов переходу з однієї стадії в іншу; б) загальних умов провадження в конкретній стадії; в) підстав, умов і порядку провадження окремих процесуальних дій, за допомогою яких державні органи і посадові особи реалізують свої процесуальні повноваження, а громадяни і юридичні особи здійснюють свої права і виконують обов'язки; г) видів, змісту і форми процесуальних рішень, які можуть бути прийняті у кримінальному провадженні [94, с. 13]. У інших джерелах можна зустріти схожі за змістом означення цього поняття [127, с. 14; 98, с. 14; 106, с. 18; 100, с. 10; 97, с. 35], але наведене визначення є одним з найбільш широких. Тому врахуємо його як основу при опрацюванні відповідних висновків.

Насамперед це стосується такого висновку-узагальнення, що якщо уся кримінальна процесуальна діяльність – кримінальне провадження, здійснюється у процесуальній формі, то, поза усіляким сумнівом, будь-яка її частина також підпадає та відбувається у таких саме процесуальних та правових формах. Тож і така частина

кримінального процесу як кримінальна процесуальна діяльність, процесуальні дії з застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження також відбуваються у певній процесуальній формі. Тобто тій притаманній цій діяльності «визначеному законом порядку проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідному оформленню у процесуальних документах». Беручи до уваги дефініції, які надаються науковцями поняттю «кримінальна процесуальна форма», низка інших висновків буде стосуватися значення цього явища для досліджуваної у роботі діяльності, його впливу на структуру того процесуального порядку застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, який формується в наслідок дії цієї форми.

Яке ж значення має кримінальна процесуальна форма взагалі для досліджуваного нами частини кримінального провадження? В.М. Трофименко з цього приводу зауважує, що кримінально-процесуальна форма забезпечує найбільш доцільні умови й порядок ведення судового провадження, його юридично визначений режим, на підставі чого можна вести мову про її правову цінність, яка знаходить прояв у спрямованості кримінально-процесуальної форми на вирішення завдань кримінального судочинства, зокрема, на захист прав і законних інтересів його учасників, інтересів суспільства й держави [207, с. 207]. Д.В. Сімонович додатково також звертає увагу, що саме від дотримання процесуальної форми під час провадження залежить стан законності, а також забезпечення прав і свобод людини [189, с. 235]. Тобто встановлення для учасників кримінального провадження певних правових вимог, покладання на них обов'язку дотримуватися цих вимог у вигляді правил кримінальної процесуальної форми є запорукою виконання завдань кримінального судочинства. І що є не менш значущим, то це забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини – учасників кримінального провадження. Власне на це і спрямована досліджувана у дисертації діяльність забезпечувального характеру.

Тож не випадково у фаховій літературі йде мова про те, що створення і дотримання процесуальної форми важлива як головна процесуальна гарантія

правосуддя і прав людини, відхилення від якої тягне за собою або недостовірність результатів, або незаконне обмеження прав особи [92, с. 33]. Таку її роль можна пояснити, як зауважується науковцями, тим, що процесуальна форма відображає гносеологічні і психологічні закономірності й досягнення правозастосовної практики, втілює напрацьовані наукою і практикою найбільш ефективні засоби вирішення завдань кримінального провадження, що обумовлено її призначенням щодо забезпечення оптимальних умов здійснення кримінального судочинства [189, с. 233-235]. У такий спосіб, а саме через детальну регламентацію різних аспектів здійснення кримінальної процесуальної діяльності зокрема з застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження процесуальна форма створює оптимальні умови здійснення кримінального судочинства в цій частині. І таким чином забезпечується досягнення мети уведення досліджуваного правового інституту та забезпечення завдяки цьому захисту життя, житла, здоров'я та майна осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Які ж наслідки для кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має оформлення її у певну процесуальну форму? Приміром, Д.В. Сімонович зазначає, що кримінальна процесуальна форма являє собою правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні [189, с. 232] та додає, що кримінальна процесуальна форма має значення гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [191, с. 5]. З цією думкою та характеристикою дії кримінальної процесуальної форми ми згодні. Підтверджується вона також і узагальненням позицій науковці, у яких віднайшли своє відображення ознаки цього явища [127, с. 14; 98, с. 14; 106, с. 18; 100, с. 10; 97, с. 35].

Звернемо увагу, що основу кримінальної процесуальної діяльності або особливої юридичної процедури, як слушно зауважує В.М. Трофименко, становить комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій [205, с. 266; 206,

с. 175]. Тож спробуємо проаналізувати етапи діяльності, яка виникає у зв'язку з діями з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, з позиції виділення елементів її кримінальної процесуальної форми.

Вважаємо, що виділення цих етапів дає можливість проаналізувати їх процесуально-правове опосередкування, тобто їх процесуальну форму реалізації і у випадку встановлення прогалин або невідповідностей запропонувати кроки до їх удосконалення. Отримані результати можуть сприяти підвищенню ефективності та дієвості досліджуваного провадження. У цьому контексті відзначимо думку, що процесуальну форму необхідно удосконалювати та розвивати, щоб отримати оптимальне співвідношення її складності, тобто достатності процесуальних механізмів, що забезпечують достовірність результатів доказування в разі дотримання прав особи, що залучається до сфери кримінального судочинства і простоти, яка дає змогу провести за можливістю швидко і ефективно провадження, гарантувати доступ особи, яка не має глибоких юридичних знань, до процесуальних засобів захисту, реалізації своїх прав і законних інтересів [92, с. 33-34]. Підтримуючи цю думку, реалізуємо її в аспекті розкриття структури (елементів) досліджуваного провадження та його кримінальної процесуальної форми.

Так, аналіз Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» дає підстави попередньо виділити такі етапи досліджуваної діяльності як: 1) встановлення приводу для вжиття заходів забезпечення безпеки (заява, звернення, отримання інформації або прохання); 2) перевірка заяви (повідомлення) уповноваженим органом; 3) прийняття рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки; 4) передання рішення для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки; 5) безпосереднє застосування заходів забезпечення безпеки (встановлення переліку необхідних заходів і способів їх реалізації); 6) скасування заходів забезпечення безпеки.

У науці кримінального процесу це питання також було предметом аналізу. О.Г. Шило, В.І. Маринів у праці «Державний захист суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як

гарантія здійснення правосуддя у кримінальних справах» відмічають, що механізм забезпечення безпеки цих осіб передбачає такі елементи: надходження заяв, повідомлень або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які мають право на державний захист; перевірка отриманої інформації; прийняття рішення про застосування заходів безпеки чи відмова в їх застосуванні; конкретне застосування заходів безпеки; прийняття рішення про їх скасування; оскарження рішення про відмову в застосуванні захисних засобів чи їх скасування [242, с. 161]. У цілому їх позиція базується, як вважаємо, на аналізі відповідних норм чинного законодавства. Відмітимо, що автори як окремий етап виділяють дії, пов'язані з оскарженням рішення про відмову в застосуванні захисних засобів чи їх скасування. Вважаємо, що це є важливим елементом здійснення процесуального порядку такої діяльності.

Іншим прикладом виділення етапів досліджуваного провадження є позиція авторів науково-методичних рекомендацій «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» за редакцією М.С. Цуцкірідзе, Г.К. Тетерятник, В.В. Бурлака, В.Є. Тарасенко, С.В. Гайду, Автори цієї праці дійшли наступного висновку з означеного питання. На їх думку, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя являє собою цілеспрямований процес, який складається з окремих стадій, до якого у разі необхідності залучаються визначені Законом суб'єкти, а тому ними виділено наступні стадії цього процесу: отримання та перевірка даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну особам, які мають право на забезпечення безпеки; прийняття рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки; здійснення заходів безпеки; скасування заходів безпеки [48, с. 31]. Аналізуючи цю позицію та порівнюючи її з думкою О.Г. Шило, В.І. Мариніва, зауважимо, що до стадій процесу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб автори науково-методичних рекомендацій не включають як окрему стадію дії з перевірки отриманої інформації, а також не виділяють стадію оскарження відповідного рішення. Але в цілому основні акти-дії

процесу застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства ними наведено доволі повно.

Беручи до уваги відповідні норми Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», все ж таки стадію (етап) перевірки, поза усіляким сумнівом варто віднести до частини досліджуваного провадження. Адже за змістом та характером дій, а також їх наслідком – це безумовно самостійна складова цього провадження, яка має власне завдання і юридично значущі наслідки. Зокрема науковці стосовно процесуального порядку дій з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства звертають, що орган дізнання, слідчий, прокурор або суд, одержавши заяву чи повідомлення про загрозу безпеці особи зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більш ніж три доби, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або відмову в застосуванні заходів безпеки [199, с. 332-333]. Тобто обов'язок з перевірки заяви (повідомлення) є частиною послідовності дій цього провадження. І нехай часом він має факультативний характер, бо в окремих невідкладних випадках такі дії можуть не здійснюватися (ч. 2 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»), але і закон і науковці акцентують на його існуванні увагу.

Щодо оскарження рішення про відмову в застосуванні захисних засобів чи їх скасування як окремого етапу. Вважаємо, що як і у попередньому випадку стосовно етапу перевірки, етапу оскарження також доцільно включити в систему стадій (етапів) досліджуваного провадження, але знову таки як факультативного етапу. Цей висновок базуємо на низці міркувань. По-перше, беручи до увагу опис процедури забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб, законодавець вказує на оскарження як право учасників такого провадження, а відповідно факт подання скарги обумовлює відповідну процесуальну діяльність. Приміром, якщо в порядку ч. 5 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» скарга на рішення зацікавленою особою буде подана у порядку, передбаченому КПК України, до суду, то це становитиме окрему діяльність, яка стосується провадження регламентованого

§ 1. «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, чи прокурора під час досудового розслідування» КПК України. І що ж тоді це як не окремий етап? По-друге, візьмемо до уваги загальну будову стадій (етапів) кримінального провадження. Так, через дію засади забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України) виділяють стадії (етапи) перегляду вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку. Це призводить до появи зокрема таких стадій як провадження в суді апеляційної та касаційної інстанції. Однак, щодо них в літературі зауважується, що далеко не кожне кримінальне провадження або кримінальна справа проходить усі стадії [98, с. 27], адже система стадій у конкретному кримінальному провадженні може складатися не із всіх вказаних у кримінальному процесуальному законодавстві стадій, її структура буде залежати від конкретних обставин, які були встановлені [94, с. 36]. Відповідно до цього стадії провадження в суді апеляційної та касаційної інстанції, хоча є частинами системи кримінального провадження, але можуть розглядатися як факультативні. Тож приєднаємося до думки О.Г. Шило, В.І. Мариніва, що оскарження рішення про відмову в застосуванні захисних засобів чи їх скасування має ознаки окремого етапу цього провадження.

Також вважаємо за можливе доповнити систему стадій (етапів) досліджуваної нами кримінальної процесуальної діяльності таким елементом або етапом як контроль за забезпеченням безпеки. Такий висновок робимо з урахуванням положень ст. 28 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Обґрунтовуємо це як комплексним характером інституту забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві (що потребує не тільки реалізації заходів, а й контролю за їх застосуванням), так і тим, що під час такої контрольної діяльності будуть вирішуватися власні завдання (законності, повноти та обґрунтованості застосованих заходів), вони будуть виконуватися завдяки специфічним формам та методам процесуальної діяльності (наприклад, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, надання слідчому

письмових вказівок, вимог усунення порушень законодавства у випадку їх допущення слідчим тощо (п.п. 3, 4 ст. 39 КПК України [102]).

У такий спосіб провадження по застосуванню заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, вважаємо можливим презентувати у вигляді наступної системи взаємопов'язаних етапів: 1) етап надходження та прийняття заяв (повідомлень) або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які мають право на захист; 2) етап перевірки отриманої заяви (повідомлення) уповноваженим органом; 3) етап прийняття рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у їх застосуванні; 4) передання рішення для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки; 5) безпосереднє застосування заходів забезпечення безпеки (встановлення переліку необхідних заходів і способів їх реалізації); 6) скасування заходів забезпечення безпеки; 7) оскарження рішення про відмову у застосуванні захисних засобів чи їх скасування; 8) контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів.

Проаналізуємо ці етапи провадження з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, більш докладно з погляду їх опосередкування вимогами кримінальної процесуальної форми. При їх аналізі використаємо результати узагальнення судової практики застосування окремих аспектів досліджуваного інституту [209; 210; 211; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 226; 227; 228; 229; 230; 231; 232].

Перший етап – це надходження та прийняття заяв (повідомлень) або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які мають право на захист.

Розглядаючи досліджуване провадження як частину кримінального провадження в цілому, зазначимо, що і загальні правила, які застосовуються до цього етапу мають відповідати загальним вимогам кримінальної процесуальної форми, визначеним насамперед у ст. 214 КПК України, якою впорядковано початок досудового розслідування. Таку думку також можемо пояснити і тим, що беручи до

уваги той факт, що мова йде про інформацію про протиправні посягання, які свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну особи (ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»), то переважно йдеться саме про кримінальні правопорушення. Тож і порядок надходження та прийняття відповідних заяв (повідомлень) має відповідати встановленому у КПК України порядку.

Щодо значення понять «прийняття» та «реєстрація» заяв (повідомлень), то, наприклад, його наведено у наказі МВС України від 08.02.2019 № 100, де вказано, що це дії з отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події та присвоєння їм порядкового номера уповноваженими службовими особами органів (підрозділів) поліції [153]. Також цей наказ визначає, що заяви (повідомлення) можуть бути усні або письмові, а прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація [153]. Вважаємо, що ці правила цілком прийнятні і до досліджуваного нами випадку, але суб'єктами їх прийняття згідно ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, дізнавач, прокурор, суд, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, які потребують захисту [145]. Відмітимо, що якщо заява (повідомлення) про загрозу безпеці особи-учаснику кримінального провадження надійшли до органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого судді, суду, то відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вони мають направити заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування [145].

Окремо відмітимо, що як слушно наголошує В.М. Тertiшник, у разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, зазначеної у частині відповідному Законі, відомостей про злочин орган дізнання, слідчий, і прокурор приймає рішення

про відкриття кримінального провадження або про передачу заяви (повідомлення) за належністю [199, с. 333]. Тобто з урахуванням правил про підслідність (ст. 216 КПК України). Вважаємо, що це є гарантією прав особи на безпеку та умовою ефективності протидії відповідним особам. Приміром, А.М. Орлеан зауважує, що про наявність погроз та конкретних посягань на життя, здоров'я, житло і майно громадян, про наявність реальної загрози можуть свідчити характер злочину щодо якого здійснюється кримінальне провадження, характеристика особи, котра становить потенційну загрозу, та її зв'язки, важливість свідчень особи, якій загрожує небезпека [126, с. 88]. І така інформація має бути належним чином прийнята та зареєстрована, а уповноваженими особами вжито відповідних заходів.

Беручи до уваги реальний характер загрози та наслідки її для життя, здоров'я, житла і майна особи, вважаємо за доцільне вимогу негайності, яка фактично міститься у приписах ч. 1 ст. 214 КПК України та п. 1 роз. II наказу МВС України від 08.02.2019 № 100, нормативно закріпити у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (див. Додаток А). Тобто передбачити, що реагування уповноважених органів на заяви (повідомлення) про небезпеку учасника кримінального провадження приймаються та на них здійснюється реагування негайно.

У межах цього етапу відбувається виявлення підстав і приводів для вжиття заходів забезпечення безпеки. Науковці вказують, що законодавець чітко визначив підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки, адже для прийняття будь-якого процесуального рішення у кримінальному провадженні потрібні приводи і підстави. Так, підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, які мають право на забезпечення безпеки, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну [48, с. 31]. І дійсно підстави і приводи доволі змістовно передбачені у ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Своєю чергою, як зауважує О.Д. Котова, приводом для прийняття процесуального рішення у кримінальній справі можуть бути заяви, повідомлення чи інші документи, в яких, з дотриманням процесуальної форми, зафіксована певна інформація, що має бути обов'язково

перевірена до прийняття рішення. Таким чином, приводи – це передбачені законом джерела, які підлягають перевірці, з метою прийняття правильного, законного і обґрунтованого рішення. Для того, щоб рішення відповідало зазначеним вимогам, потрібні підстави [88, с. 13]. Зокрема, окрім власне заяв учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича та інших приводів, на наш погляд, перелік підстав можна розширити шляхом вказівки на те, що: «Приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути: «рішення слідчого, дізнавача, прокурора, коли вони визнають це за необхідне». Адже саме вони як ні хто обізнані з конкретними обставинами справи, її учасниками і розуміють необхідність усунення існуючої загрози. До того ж слідчий, дізнавач, прокурор є суб'єктами, які уповноважені приймати рішення про застосування заходів безпеки (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Зі свого боку зауважимо, що відбуватися певна неузгодженість у регламентації питання приводів для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів між Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та КПК України. Так, ст. 20 цього закону передбачає, що таким приводом може бути *заява* (виділено авт.) учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича. Поряд з цим КПК України як для підозрюваного, обвинуваченого (п. 12 ч. 3 ст. 42), свідка (п. 8 ч. 1 ст. 66), перекладача (п. 4 ч. 2 ст. 68), експерта (п. 7 ч. 3 ст. 69) тощо передбачає їх право *заявляти клопотання* (виділено авт.) про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Звісно, беручи до уваги положення Закону України «Про звернення громадян» і клопотання і заява є різновидом звернення [156]. Але враховуючи, що це право особи – право на безпеку, то з погляду кримінальної процесуальної форми вид документа, його форма має бути чітко визначені. Тож вважаємо за доцільне при формулюванні норм, які визначають процесуальний статус учасника кримінального судочинства, перелік яких наведено у ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть

участь у кримінальному судочинстві», включати формулювання за зразком п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України, яка передбачає права потерпілого, а саме: за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла. Таке формулювання більшою мірою відповідає та сприяє реалізації під час кримінального провадження змісту ст. 3 Конституції України.

Підсумовуючи характеристики першого етапу зазначимо, що його значення полягає у встановленні юридичних фактів (підстав і приводів) для виникнення особливих забезпечувальних кримінальних процесуальних відносин захисної спрямованості, а зміст процесуальних дій уповноважених осіб стосується їх своєчасного прийняття та реєстрації.

Наступним етапом досліджуваного провадження є перевірка отриманої заяви (повідомлення) або отриманої оперативної та іншої інформації про наявність загрози для осіб, які мають право на безпеку, уповноваженим органом. Вказується, що перевірка даних, що свідчать про загрозу життю, здоров'ю, житлу і майну особам, які мають право на забезпечення безпеки, є обов'язковим елементом, що визначає якість отриманої інформації та можливість її подальшого використання [48, с. 33]. З приводу змісту цього етапу законодавець наводить наступну норму: «Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у статті 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки» [145].

Однак є певні зауваження щодо процесуальної регламентації цього етапу. Так, по-перше, відсутності вказівки з боку законодавця на спосіб здійснення такої перевірки. По-друге, вважаємо, що певним чином існує невідповідність між строком з моменту отримання від особи заяви (повідомлення), що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну окремих осіб, які вказані у ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно) та строком вказаним у ст. 214 КПК України (невідкладно, але не пізніше 24 годин після

подання заяви, повідомлення). Хоча, на наш погляд, з погляду процесуальної природи джерела виникнення цих строків вони є спорідненими. Спробуємо навести наше бачення щодо можливих варіантів розв'язання цих двох питань.

З приводу способів здійснення перевірки заяви (повідомлення), що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну окремих осіб. Оскільки закон веде мову про протиправні посягання на життя, житло, здоров'я та майна осіб, які мають право на безпеку, то відповідно і способи такої перевірки мають відповідати встановленим у законі способам перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Так, якщо мова йде, що протиправне посягання здійснюється у формі кримінального правопорушення (злочину або кримінального проступку), то перевірка заяви (повідомлення), що свідчать про наявність реальної загрози особі-учаснику кримінального провадження, має бути здійсненна з урахуванням вимог ч. 3 ст. 214 КПК України. Відповідно, способами такої перевірки якщо наявні ознаки злочину може бути проведений огляд місця події, а якщо протиправні дії містять ознаки кримінального проступку, то це такі дії як 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [102].

Тому дещо не погодимося з авторами науково-методичних рекомендацій «Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» за редакцією М.С. Цуцкірідзе, Г.К. Тетерятник, В.В. Бурлака, В.Є. Тарасенко, С.В. Гайду, які вказують, що перевірка даних про загрозу безпеці може здійснюватися як у процесі оцінки первинної інформації, так і по оперативно-розшукових справах, що забезпечені негласним апаратом (особи, які мають право на забезпечення безпеки). З метою отримання та перевірки подібної інформації та документування протиправної діяльності нормативними актами передбачена можливість проведення оперативно-розшукових заходів, в т.ч. оперативно-

технічних [48, с. 34]. Фактично вони перевірку пропонують звести виключно до проведення оперативно-розшукових заходів. Однак, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст. 9 зазначає, що у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа [160]. Як вважаємо, не варто виключати можливість перевірки заяви (повідомлення), що свідчать про наявність реальної загрози особі-учаснику кримінального провадження, за допомогою оперативно-розшукових заходів. На додаток, така інформація як раз може бути отримана оперативним шляхом. Але, на наш погляд, пріоритетними мають бути саме процесуальні способи такої перевірки, вказані у ч. 3 ст. 214 КПК України. Звісно, якщо їх виявиться недостатньо, то має бути заведено оперативно-розшукову справу та вжито з метою перевірки вказаної заяви (повідомлення) оперативно-розшукових заходів. Інші способи перевірки можуть регламентуватися відомчими нормативно-правовими актами, наприклад, такими як наказ МВС України № 940 від 22 жовтня 2012 р. [149].

Стосовно визначених законодавцем строків перевірки (не більше трьох діб), то вважаємо цю норму такою, що не відповідає меті введення відповідного інституту безпеки учасників кримінального провадження. На нашу думку, ці строки мають збігатися зі строками реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення, визначеним у ст. 214 КПК України. Нагадаємо, що у цій статті законодавець встановлює строки початку досудового розслідування як «невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення», а якщо перевірка здійснювалася шляхом проведення огляду місця події, то «відомості вносяться невідкладно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста» [102]. Вважаємо, що і такий саме підхід має бути застосовано і стосовно досліджуваного нами випадку. Тож вважаємо доцільним змінити підхід до перевірки відповідної заяви (повідомлення) у межах інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Так, визнаючи необхідність такої перевірки для ухвалення процесуального рішення, все ж таки ставити на перше місце безпеку особи. Такий підхід передбачає

негайне прийняття рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки, а вже після його ухвалення провести у строк не більше трьох діб таку перевірку. Це буде сприяти як уточненню обґрунтованості прийнятого рішення, так і визначить підстави для застосування додаткових заходів забезпечення безпеки. До речі, схожа за змістом правова ситуація та механізм її розв'язання реалізовані щодо проникнення до житла чи іншого володіння особи, де у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [102] дозволяється вживати відповідні заходи, а вже потім оцінювати питання про їх допустимість. У досліджуваному нами провадженні як раз мова йде про існування загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну відповідних осіб. Тому ч. 2 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» має бути змінена у бік посилення пріоритету захисту майнових та немайнових благ особи.

Щодо значення цього етапу, то воно полягає у підтвердженні юридичних фактів (підстав і приводів) у вигляді встановлення наявності або відсутності даних (підстав), що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну особи та джерел, з яких ці дані походять (приводів). Але, на наше переконання, пріоритет цих цінностей, визначений у ст. 3 Конституції України, дає підстави для певних змін у змісті етапів досліджуваного провадження.

Після перевірки заяви (повідомлення) та підтвердження наявності реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну відповідної особи відбувається етап прийняття рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у їх застосуванні. Враховуючи процесуальну природу діяльності під час цього етапу, його процесуальна форма має відповідати вимогам гл. 5 «Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення» (ст. 110), а також гл. 29 «Судові рішення» (ст. ст. 369-372) КПК України. Важливість цього етапу полягає у тому, що саме рішення є тим кроком, який юридично формулює або іншими словами перетворює приводи та підстави, як слушно вказує Н.В. Глинська, у виражену і встановлену законом форму індивідуального правозастосовчого акту, в

якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових завдань кримінального судочинства виражають владне волевиявлення про дії або бездії, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства [23, с. 24]. Тобто рішення про застосування і скасування заходів безпеки. Але зауважимо, що у ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» це питання належним чином не врегульовано. Тому вважаємо важливим аспектом цього етапу вказати у цьому законі, що відповідне рішення має відповідати вимогам, зазначеним у ст. ст. 110, 369-372 КПК України, але з урахуванням вжиття заходів до нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист (забезпечення конфіденційності відомостей про особу).

Отже, значення етапу прийняття рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у застосуванні заходів безпеки полягає в офіційному закріпленні уповноваженим на їх застосування органом (ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») свого владного волевиявлення про застосування або скасування заходів безпеки у формі кримінального процесуального рішення. Останнє має відповідати вимогам до таких рішень, передбаченим КПК України.

Після ухвалення рішення, як і взагалі у кримінальному провадженні настає стадія виконання рішення. То щодо досліджуваного провадження, то це дія, коли ухвалене рішення (постанова або ухвала) повинно бути передано для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Так, в роботі вже відмічалось, що ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» розрізняє органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, та органи, які здійснюють заходи безпеки. До останніх зокрема відносяться органи та служби, розгорнутий перелік яких наведено у ч. 3 ст. 3 вказаного Закону України. Зокрема з цією метою у складі структур таких органів створюються спеціальні підрозділи. Приміром, у складі Національної поліції України створюються підрозділи поліції особливого призначення, до завдань яких

зокрема віднесено забезпечення безпеки взятих під захист осіб, членів їх сімей на підставах та в порядку, визначених законодавством України [152], а в структурі Служби безпеки України таку функцію виконує Центр спеціальних операцій боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів [134].

Однак, є питання до процесуальної форми передання для виконання рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у застосуванні заходів безпеки. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у ст. 22 це питання обходить. Звісно, воно може регламентуватися відомчими нормативно-правовими актами, наприклад, наказ МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» від 06.07.2017 № 570 [161]. Але, як відомо, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ст. 1 КПК України). Тож спосіб передання вказаного рішення має бути визначеним у актах кримінального процесуального законодавства. Вважаємо, що правовою основою правил такого передання є насамперед ст. ст. 21, 36, 40, 40-1 КПК України, які встановлюють обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та інших фізичних осіб виконувати законні вимоги та процесуальні рішення суду, прокурора, слідчого, дізнавача. Також процесуальну форму передання рішення для виконання становлять ті вимоги, якими регламентована взаємодія правоохоронних органів – це доручення прокурора, слідчого, дізнавача. Таке доручення дізнавач, слідчий, прокурор має надсилати разом з відповідною постановою керівнику спеціального підрозділу для виконання. Стосовно суду, то, на наш погляд, доцільно застосовувати механізм, визначений ст. 535 КПК України, яка передбачає, що суд разом з своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення [102]. Завершує цей етап надсилання органом, який здійснює заходи, до слідчого, дізнавача, прокурора, суд, інформації про вжиті заходи безпеки та їх результати (ч. 3 ст. 22 Закону України

«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»). Але при всьому варто зауважити, що при передачі відповідних відомостей (рішень, доручень, інформації) мають бути безумовно вжиті заходи до збереження конфіденційності відомостей про осіб, взятих під захист.

Тож значення цього етапу полягає у формуванні умов для виконання рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у застосуванні заходів безпеки та залучення до його безпосередньої реалізації уповноважених на це осіб.

Етап безпосереднього застосування заходів забезпечення безпеки (встановлення переліку необхідних заходів і способів їх реалізації). Як зауважують науковці, з моменту отримання відповідного рішення (постанови або ухвали) про забезпечення безпеки органи, які здійснюють заходи безпеки, мають безпосередньо застосувати конкретні заходи забезпечення безпеки (встановити перелік необхідних заходів і способів їх реалізації). Орган, якому доручено здійснювати заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами і необхідністю усунення існуючої загрози [199, с. 333]. Відмітимо, що беручи до уваги те, що, як зауважує А.М. Орлеан, заходи безпеки можна поділити на: процесуальні заходи безпеки та позапроцесуальні заходи безпеки [126, с. 88], то відповідно і різниться орган та механізм їх застосування. Так, суто процесуальні заходи безпеки, приміром, закриті судові засідання або проведення упізнання особи поза візуальним та аудіоспостереженням того, кого впізнають, здійснює безпосередньо суд або дізнавач, слідчий, прокурор. Тоді як застосування таких позапроцесуальних заходів безпеки як, приміром, особиста охорона, охорона житла і майна, покладаються на спеціальні підрозділи. Водночас згідно з вимогами ч. 3 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлення переліку необхідних заходів (процесуальних та позапроцесуальних) і способів їх реалізації здійснює керуючись конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози. Щодо останнього моменту, то в цьому контексті звернемо увагу на важливість перевірки відповідної

заяви (повідомлення) та оцінки отриманих в результаті її проведення даних, які будуть характеризувати характер, ступінь реальності загрози життю, здоров'ю, житлу і майну відповідних осіб. Саме ці дані й повинні бути враховані, звісно поряд з доведеними обставинами кримінального провадження, при встановленні переліку необхідних заходів забезпечення безпеки та способів їх реалізації.

Отже, значення етапу безпосереднього застосування заходів забезпечення безпеки власне і полягає у реальній реалізації конкретних правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Зміст діяльності уповноважених осіб стосується як здійснення процесуальних (регламентованих нормами кримінального процесуального законодавства), так і позапроцесуальних (регламентованих нормами законодавства та підзаконних нормативно-правових актів [163]) заходів безпеки.

Наступним етапом досліджуваного провадження є етап скасування заходів забезпечення безпеки. Підставою для виникнення відповідних правовідносин, які припиняють застосування цих заходів безпеки є так само як і для застосування – підстави (закінчення строку конкретного заходу безпеки; усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист; систематичне невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що забезпечують безпеку, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування) та приводи (заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича, щодо якого були застосовані заходи безпеки або отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб) (ст. 21 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»). Знову звертаємо увагу на необхідність отримання відповідних даних, які підтверджують наявність підстав та знаходять своє відображення у приводах для цього. У тому числі це не виключає необхідності проведення їх перевірки, як процесуальними, так і оперативно-розшуковими заходами. Це важливо. Тому варто підтримати думку, яку висловили О.О. Гриньків, А.О. Ляш, що безпідставне або передчасне рішення може зашкодити життю, здоров'ю чи іншим інтересам особи,

яка підлягає захисту, чи яку убезпечують від протиправних посягань згідно з чинними законами України [32, с. 152].

Відмітимо, що як про рішення про застосування, такі про рішення про скасування заходів забезпечення безпеки в письмовій формі повідомляється заявник. Слушно з цього приводу вказується фахівцями, що в законі не передбачена процесуальна форма такого повідомлення, тому необхідно доповнити частину 5 ст. 23 Закону реченням такого змісту: «До письмового повідомлення додають копію відповідної постанови чи ухвали» [88, с. 15]. З цією пропозицією варто погодитися, адже вона створює підґрунтя для належної реалізації наступного етапу – етапу оскарження відповідного рішення.

Отже, етап скасування заходів забезпечення безпеки здійснюється шляхом ухвалення та направлення відповідного процесуального рішення особі, узятій під захист. Таке рішення про припинення застосування заходів забезпечення безпеки приймається через досягнення мети цього провадження (усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну відповідних осіб) або встановлення юридичних фактів, які свідчать про недоцільність їх застосування (закінчення строку конкретного заходу безпеки або систематичне невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що забезпечують безпеку). Значення цього етапу полягає у закріпленні певного юридично значущого результату, який свідчить про припинення процесуальних відносин з приводу застосування заходів забезпечення безпеки. Його процесуальною формою є прийняття відповідного процесуального рішення, яке має відповідати вимогам до таких рішень, передбаченим КПК України.

Етап оскарження рішення про відмову у застосуванні заходів забезпечення безпеки чи їх скасування, який був означений як факультативний, Поряд з цим розглядаємо його як невід'ємну частину провадження по застосуванню заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Його значення полягає у наданні можливості зацікавленим особам оскаржити відповідні дії або бездіяльність уповноважених державних органів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, та органів, які здійснюють заходи безпеки. Тим самим цей етап, виступаючи проявом такої засади кримінального провадження як

забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України), є гарантією прав особи, яка потребує захисту як учасник кримінального провадження.

Процесуальна форма цього етапу стосується подання, прийняття та розгляду уповноваженими особами (прокурором, вищим органом, що забезпечує безпеку (наприклад, керівником органу досудового розслідування або керівником правоохоронного органу, в структурі якого створено спеціальний підрозділ), а також судом) скарг від осіб, вказаних у ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Враховуючи комплексний характер досліджуваного інституту, варто зазначити, що фактично лише оскарження до суду відповідного рішення регламентовано КПК України та має свої процесуальні форми, передбачені цим кодексом у главі його 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування». Решта способів оскарження фактично має характер адміністративної процедури. Однак це не відповідає характеру цих відносин та статусу їх учасників. Саме тому доцільно передбачити загальний процесуальний порядок оскарження рішення про відмову у застосуванні засобів забезпечення безпеки чи їх скасування, що варто відобразити у базовому законі. До того ж привертає до себе увагу та процесуальна роль, яку відіграє на досудовому розслідуванні прокурор (здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням), що надає йому значні можливості для нагляду за законністю застосування заходів безпеки та розгляд відповідних скарг.

Останній етап, який був виділений – етап контролю за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів. Його значення полягає, по-перше, у забезпеченні дотримання умов, порядку та підстав застосування або скасування заходів забезпечення безпеки задля сприяння виконання відповідним інститутом мети його запровадження, по-друге, гарантування дотримання прав та законних інтересів осіб узятих під захист та забезпечення реального захисту життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, по-третє, здійсненні контролю за діяльністю органів, які

застосовують заходи забезпечення безпеки, щодо відповідності цих заходів конкретними обставинами справи та необхідності усунення існуючої загрози особи та спрямованості їх на створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Але зауважимо, що виходячи зі змісту ст. 28 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» суб'єктами контролю виступають відповідно Національна поліція, Служба безпеки України чи центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань, тобто органи адміністративної юрисдикції. Фактично мова йде про контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів, який здійснюється шляхом застосування позапроцесуальних заходів забезпечення безпеки. На нашу думку, це не відповідає кримінальному процесуальному характеру досліджуваного інституту та процесуальній формі реалізації частини заходів. Таке становище позбавляє можливості зокрема прокурора, керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання здійснювати відповідний процесуальний контроль. Тож вважаємо, що ця норма може бути удосконалена завдяки розширенню кола органів та їх посадових осіб, які уповноважені здійснювати контроль у цій сфері, зокрема шляхом зміни її редакції на таку: «Контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів здійснюють в межах їх компетенції прокурор, керівник органу досудового розслідування та керівник органу дізнання, слідчий суддя, суд, а також відповідно Національна поліція, Служба безпеки України чи центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань».

Зокрема, якщо передбачити можливість прокурора, керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання здійснювати відповідний контроль за застосуванням заходів забезпечення безпеки, то доцільним є використання можливостей Єдиного реєстру досудових розслідувань. Останній утворений та ведеться відповідно до вимог КПК України з метою забезпечення зокрема оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування [151]. У тому числі як вважаємо, і такого закону, контроль

за додержанням якого слід здійснювати під час кримінального провадження, як Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Тож з метою належного забезпечення контролю у цій сфері вважаємо за доцільне доповнити р. 1. «Відомості, які вносяться до Реєстру» наказу Офісу Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298 у його п 1. речення наступного змісту: «До Реєстру вносяться відомості про: застосування, зміну та скасування заходів забезпечення безпеки (статті 7-19 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») з дотриманням вимог щодо забезпечення конфіденційності даних про особу».

На цій підставі відмічаємо, що значення етапу контролю за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів полягає у дотриманні законності застосування відповідних заходів забезпечення безпеки. Також цей етап виступає проявом такої процесуальної гарантії (прав особи та виконання завдань кримінального судочинства) у кримінальному провадженні як відомчий процесуальний контроль. Процесуальну форму цього етапу становлять як дії передбачені КПК України в порядку здійснення процесуального контролю прокурором, керівником органу досудового розслідування та керівником органу дізнання, так і дії в порядку адміністративного контролю органами виконавчої влади, які залучені до діяльності у цій сфері з приводу застосування заходів забезпечення безпеки.

Узагальнюючи наведене, варто зазначити важливу роль виділення системи етапів провадження із застосування (або скасування) заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також визначення процесуальної форми їх реалізації на теоретичному та методологічному рівнях. Поряд із цим, проведений аналіз засвідчив необхідність пошуку шляхів подальшого вдосконалення діяльності із забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Частиною вирішення цього завдання є опрацювання питань напрямів підвищення дієвості цього правового інституту, зокрема з урахуванням закордонного досвіду у цій сфері. Це розглядається як перспективний напрям подальших наукових досліджень зазначеного питання [14].

Висновки до розділу 2

У нормативно-правових актах, судовій практиці та правовій доктрині виділяється ціла низка явищ, які або визнані або пропонується визнати об'єктами захисту під час забезпечення безпеки особи у кримінальному провадженні. Але між наявним фактичним станом та бажаною моделлю системи об'єктів захисту під час забезпечення безпеки учасників кримінального провадження існують певні розбіжності у кількісному складі таких явищ. Це не сприяє повноті та всебічності правового врегулювання відповідних суспільних відносин, які виникають у зв'язку з потребою всебічного забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві та не гарантує дієвості й ефективності такого захисту. Такий стан, безумовно, перешкоджає належному відправленню правосуддя.

Проведений у підрозділі аналіз засвідчив, що до явищ – об'єктів захисту під час забезпечення безпеки у нормативно-правових актах, судовій практиці та правовій доктрині зокрема відносяться: життя, здоров'я, житло, майно, власність, честь і гідність, нормальне здійснення процесуальної діяльності учасником кримінального провадження, реалізація процесуальних прав та виконання юридичних обов'язків, сфера діяльності та особистих інтересів, особисте життя, законні інтереси тощо. Враховуючи правову природу цих явищ та беручи до уваги мету інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також його роль як процесуальної гарантії прав особи у кримінальному провадженні та гарантію створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, вважаємо, що ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» повинна включати опис об'єктів захисту, який би забезпечив максимальне охоплення тих цінностей, благ та інших явищ, протиправний вплив на які у зв'язку з участю особи у кримінальному судочинстві може як завдати шкоду особисто їй, так і перешкодити належному відправленню правосуддя.

Як вбачається, виявлення ознак та наведення характеристики поняття «учасники (суб'єкти) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». (широке та скорочене) зосереджують увагу на таких ключових аспектах: по-перше, на процесуальному статусі особи (органу) як учасника правовідносин у сфері кримінального судочинства, що дає змогу залучати до провадження із застосування заходів безпеки широке коло суб'єктів кримінального провадження з урахуванням їхніх функцій та ролі під час досудового розслідування і судового розгляду; по-друге, на важливості належного та всебічного визначення у кримінальному процесуальному законодавстві процесуального статусу цих осіб, зокрема в контексті забезпечення або реалізації права особи на безпеку в межах кримінального провадження, а також обов'язку держави таку безпеку забезпечити; по-третє, на відображенні ключового змісту (захист від протиправних посягань) та головної мети (забезпечення належного правосуддя) інституту забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві; в четвертих, на те, що реалізація прав й обов'язків учасниками кримінальних процесуальних правовідносин може мати місце виключно у визначеній законом кримінальній процесуальній формі провадження з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Звернута увага, що класифікація учасників (суб'єктів) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має значення для подальшого дослідження цього питання та удосконалення кримінальної процесуальної їх діяльності як суб'єктів кримінального провадження. Вважаємо, що її здійснення дає змогу більш комплексно поглянути на систему учасників досліджуваної діяльності, дозволяє з'ясувати характер взаємозв'язків між окремими суб'єктами (визначити особливості ролі та значення того чи іншого суб'єкта), а також встановити повноту нормативно-правового відображення їх процесуального статусу в кримінальному процесуальному законодавстві саме як учасників досліджуваного особливого провадження та специфічних за змістом кримінальних процесуальних

правовідносин з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Наслідком впливу кримінальної процесуальної форми на діяльність з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є: формування правового режиму застосування заходів забезпечення безпеки; визначення підґрунтя виникнення, розвитку та припинення правовідносин з приводу застосування заходів забезпечення безпеки; визначаються процесуальні підстав, умов і порядку застосування окремих заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні як певної правової процедури; визначення підстав ухвалення та обґрунтування, видів, змісту і форми процесуальних рішень, які можуть бути прийняті під час застосування або скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист; уведення в дію комплексу гарантій дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, щодо яких засовуються заходи забезпечення безпеки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Зарубіжний досвід і міжнародні стандарти забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та можливість застосування їх в Україні (на прикладі програм захисту свідків та потерпілих)

Дієвість та швидкість кримінального провадження значною мірою визначається повнотою та всебічністю встановлення обставин кримінального правопорушення. Це дозволяє об'єктивно та неупереджено оцінити докази та ухвалити законне, обґрунтоване та справедливе рішення у конкретному кримінальному провадженні. Особливе значення в цьому аспекті має можливість учасників кримінальної процесуальної діяльності належним чином реалізовувати свої права та виконувати покладені на них процесуальні обов'язки. Зокрема це стосується можливості безперешкодного надання показань свідками, потерпілими, підозрюваними, обвинуваченими, проведення незалежних експертних досліджень, отримання висновків спеціалістів, вільне залучення понять, відсутність перешкод для виконання особами функцій присяжних тощо. Тобто мова йде про таку організацію та здійснення кримінальної процесуальної діяльності, коли створюються всі необхідні умови для належного відправлення правосуддя. Відмітимо, що створення таких умов не тільки забезпечує досягнення завдань кримінального судочинства щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. Ці умови також формують основу для забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, належної їх реалізації.

Поряд з таким, умовно кажучи, «нормальним» перебігом кримінальної процесуальної діяльності, у цій сфері можуть зустрічатися випадки незаконного

впливу на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Це ситуації, коли внаслідок протиправних дій заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, житла, здоров'я та майна цих осіб. І такі випадки не є поодиноким явищем. Зокрема про це свідчать статистичні дані, зібрані науковцями. Приміром, за даними Н. С. Карпова, О. І. Габро, 50,3 % осіб, які були учасниками кримінального провадження, підлягали тиску з боку злочинців, 35,3 % правоохоронців наштовхувалися на їх протидію у формі давання завідомо неправдивих показань чи відмові від давання показань; 31,4 % – у формі підкупу, залякування, насильства щодо потерпілих, свідків та їх близьких родичів; 20,7 % – у спробі вплинути на процес розслідування через засоби масової інформації. І лише 12,6 % опитуваних осіб запевнили, що не наражались на будь-які форми протидії [62, с. 256]. Своєю чергою вказується, що за матеріалами опитування прокурорів та слідчих, у 40% проваджень по злочинах проти життя і здоров'я особи мав місце протиправний вплив на свідків. Його було вчинено у формі: 43% – насильства; 8% – погрози розголосу відомостей; 24% - підкупу. Внаслідок таких дій, близько 30% осіб – змінювали свідчення та до 30% – ухилялися від участі у кримінальному провадженні [135, с. 208]. В іншому джерелі наведено такі дані щодо причин дачі завідомо неправдивих показань, відмови або ухилення від дачі показань свідками і потерпілими. Так, ними були такі причини, як: погрози зацікавлених осіб – 42%; прохання, умовляння, родинні або товариські почуття – 36%; підкуп – 32%; небажання бути учасником кримінального процесу – 19%; жалість, бажання пом'якшити участь обвинуваченого – 15%; бажання приховати будь-які свої непристойні дії – 8%; службова або матеріальна залежність від обвинуваченого – 6%; негативне ставлення до правоохоронних органів та судової системи – 4%; інше – 3%². На питання, в чому виражалися погрози, були одержані наступні відповіді: в застосуванні фізичного насильства – 45%; у знищенні або пошкодженні майна – 23%; у створенні неприємностей на службі – 14%; в розголошенні компрометуючих даних – 6%; іншому – 12% [124, с. 130].

Отже, як мета, так і об'єкти посягання, а також способи його здійснення є доволі різними, але наслідки від цього однакові – це посягання на життя, житло,

здоров'я та майно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що впливає не можливість створення всіх необхідних умов для належного відправлення правосуддя, а отже перешкоджає ухваленню законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення у кримінальному провадженні. З цього приводу науковці зазначають, що незахищеність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від фізичного та психологічного впливу осіб, які вчинили злочин, стала істотною перешкодою на шляху здійснення правосуддя у багатьох державах світу. У зв'язку з цим проблема державного захисту учасників кримінального судочинства перебуває у центрі уваги багатьох міжнародних, урядових і неурядових організацій, що, зокрема, засвідчує низка міжнародно-правових документів [32, с. 12].

Однак, як свідчать результати нашого дослідження, якщо порівнювати окремі норми національного законодавства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства з міжнародно-правовими документами та досвідом інших країн, то викладені в законодавстві норми не завжди відповідають сучасним вимогам. Так, Україна взяла курс на відповідність її правової системи європейським стандартам в галузі кримінального процесу у тому числі і щодо захисту свідків та потерпілих [8]. Як зазначалося у першому розділі, основні європейські стандарти містяться в Рекомендаціях Rec(1997)13 та Rec(2005)9 Комітету міністрів Ради Європи. Вони визначають принципи, якими необхідно керуватися при захисті свідків та інших осіб. Належне їх впровадження на національному рівні є гарантією поєднання ефективного та справедливого судочинства з одночасним убезпеченням свідків та потерпілих від незаконного впливу [7, с. 43-44]. І така позиція щодо необхідності врахування при формуванні національної моделі забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів у цій сфері висловлюється й у працях інших науковців.

Так, Г.В. Рибікова, А.С. Смітюх, досліджуючи актуальну проблематику забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, зауважують, що попри те, що в Україні останнім часом здійснюється реформування в тому числі і сфери кримінального судочинства, спостерігається значне розширення і приведення національного законодавства щодо забезпечення безпеки учасників кримінального

проведення у відповідність з європейськими та міжнародними нормами, все ж нашій державі слід перейняти досвід зарубіжних країн в зазначеній сфері, зокрема, щодо впровадження програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу, які стали б дієвим засобом підвищення ефективності протидії злочинності, давали б правоохоронним органам розширені повноваження зі створення спеціальних умов для забезпечення безпеки осіб, які є учасниками проведення, та співпрацюючи із правоохоронними органами, надаючи їм необхідну інформацію ризикують життям. І як зазначають ці автори, для впровадження та реалізації зазначеної програми в Україні подібно як у США, Великобританії, ФРН, Італії, Канаді та багатьох інших державах з метою удосконалення вітчизняного законодавства в зазначеній сфері варто зважити на досвід інших країн [172, с. 119].

Також звернемо увагу на позицію В. Любавіної, А. Чурілової, які узагальнивши зарубіжний досвід убезпечення свідків у кримінальному процесі, дійшли висновку, що у більшості зарубіжних країн до осіб, які володіють певною юридично значущою інформацією, застосовується велика кількість різноманітних гарантованих державою заходів з метою забезпечення їх перебування як свідка та безпечного існування. Впровадження такого захисту стало гострою потребою українського суспільства [111, с. 253], Погоджуючись з ними зазначимо, що використання зарубіжного досвіду та рекомендацій міжнародних організацій дозволять виявити прогалини та колізії у законодавчому регулюванні кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та розробити шляхи їх подолання на національному рівні шляхи.

Однак, варто зауважити, що, як доречно наголошують В.Т. Нор та Н.Р. Бобечко, лиш сліпе запозичення елементів моделей кримінального процесу зарубіжних держав (особливо англо-американської) без урахування особливостей правової системи України, історичних традицій вітчизняного державотворення, рівня професіоналізму та правосвідомості правозастосувачів менталітету населення та інших чинників є неефективним. Законодавцеві не варто бездумно копіювати зарубіжний досвід, а перед введенням відповідних новел слід зрозуміти, чому в кримінально-процесуальному законодавстві інших держав діє той чи інший

інститут. Лише за такого підходу, ґрунтуючись на власному досвіді, нововведення легше інтегрувати до вітчизняної моделі кримінального судочинства, узгодити їх із наявними процесуальними інститутами, обґрунтувати доцільність змін кримінально-процесуального законодавства [122, с. 118-119]. Тож погоджуючись з цією думкою, здійснимо аналіз наявних в інших країнах моделей забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а з урахуванням їх узагальнення спробуємо навести бачення можливості його застосування в Україні.

Так, як свідчить аналіз світової практики у досліджуваній сфері, найбільш широко представлено інститут захисту учасників кримінального судочинства було свого часу розроблено та впроваджено у США.

Звертається увага, що передумовою створення програми захисту свідків (ПЗС) стала наполеглива боротьба з американсько-італійською мафією у 1960-х роках. Результатом реалізації якої стало те, що обов'язок свідка свідчити у суді був підкріплений відповідними гарантіями з боку держави, що дозволило не тільки посилити довіру до уряду, а й забезпечило подальші викриття мафіозних кланів. Надалі законодавство США пройшло еволюційний шлях, розширювало перелік засобів та заходів, що убезпечують свідків, а також створило комплексну систему норм, що дозволяє говорити про міжгалузевий характер цього інституту [234, с. 8]. Тобто відмічаємо, що гостра соціальна проблема, а саме приборкання злочинності у її найбільш небезпечному організованому вигляді, викликала потребу та визначила організаційно-правову форму протидії спробам злочинців впливати на свідків. Фахівці звертають увагу, що спочатку вказана програма поширювалася лише на свідків чи на справи стосовно організованої злочинності [121, с. 25]. І як можна зробити висновок, успішний досвід реалізації цієї програми та відповідних заходів дав потужний поштовх для її подальшого удосконалення. На додаток, як зауважує М. Вечеря, на основі програми захисту свідків, що функціонує в Сполучених Штатах були розроблені подібні програми в Словаччині, Австралії, Канаді, Південній Африці тощо [19, с. 326]. Тож можна зауважити, що підхід законодавця США виявився досить ефективним та прогресивним.

Стосовно організаційного аспекту здійснення цієї програми, то вказується, що федеральна програма захисту свідків реалізується спеціальною Службою маршалів США, яка має власну штаб-квартиру, десятків регіональних відділень та офіс у відділі поліції кожного міста, де працює інспектор із захисту свідків, аналогічний відділ має ФБР [182, с. 279]. Тобто як і в Україні питання застосування заходів забезпечення безпеки покладаються на особливі спеціальні підрозділи, що створюються з цією метою у складі структур правоохоронних органів.

Щодо розвитку правової регламентації моделі захисту свідків та інших осіб, то законодавець США вів доволі активну роботу. Так, О.О. Гриньків, А.О. Ляш наводять наступну хронологію ухвалення відповідних актів з означеного питання: 1968 році Комплексний закон «Про контроль над злочинністю» (1968), У 1970 році Конгрес США прийняв закон «Про контроль за організованою злочинністю» (1970), який згідно з Титулом V наділяв Генерального прокурора США правом виділяти кошти на забезпечення захисту свідків, котрим загрожує небезпека. Надалі, на виконання вищезазначеного закону, в США було прийнято наступну низку правових актів: Програма щодо захисту свідків (1982), закони «Про захист жертв і свідків злочинів» (1982), «Про реформу системи забезпечення безпеки свідків» (1984), «Про контроль за злочинністю» (1984), «Про права потерпілих і реституції» (1990) [32, с. 24]. Можна відмітити, що така увага до цього питання свідчить не тільки про актуальність вказаного аспекту кримінального судочинства для системи судочинства США, а й про намагання законодавця всіляко її удосконалити. На жаль, вітчизняний Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», наприклад, в частині заходів забезпечення безпеки, які визначено у розділі III цього закону, з часу його ухвалення у 1993 році фактично не зазнав змін.

Щодо заходів захисту в США, то науковці вказують, що серед них застосовуються такі як: переселення на нове місце проживання свідка (його родини, близьких через яких може здійснюватися тиск) і забезпечення його іншими засобами захисту, якщо існує загроза його життю; видача свідку та його родичам нових документів, що засвідчують особу; надання свідку транспорту для перевезення

майна свідка до нового місця проживання; надання житла; виплата грошей на життєво необхідні поточні витрати (наприклад, переїзд); надання допомоги з працевлаштування, заборона розголошення інформації про свідка та його місце проживання, повна заміна біографії, пластична операція; надання інших послуг, необхідних за новим місцем проживання; у випадках, коли заходи захисту застосовуються до неповнолітнього, проводиться психологічне обстеження, яке визначає потенційний вплив цієї програми на стосунки між дитиною та батьками [245, с. 50; 182, с. 279]. У цілому вони відповідають визначенням у ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» переліку заходів забезпечення безпеки. Але відмітимо, що у законодавстві США використовується дещо ширша система заходів, особливо в частині забезпечення потреб особи, які виникли через її участь у програмі захисту. Вважаємо, що такий досвід вартий наслідування.

Акцент на забезпеченні потреби особи-учасниці програми захисту свідків дало О.О. Гриньків, А.О. Ляш підстави констатувати, що основна мета прийняття закону «Про захист жертв і свідків злочинів» (Victim and Witness Protection Act (1982)) надання громадянам відносно безпечних та більш прийнятних форм участі у кримінальному процесі, підвищення їхньої захищеності та значимості у судочинстві [32, с. 24]. На наш погляд, це доволі важлива констатація. Вона акцентує увагу не тільки на необхідності створення завдяки застосуванню заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, позиція вказує і на необхідність приділення належної уваги забезпеченню прав, свобод та законних інтересів таких осіб, до яких застосовуються вказані заходи забезпечення безпеки, що певним чином змінює саму ідеологію досліджуваного інституту.

Варто зауважити, що як і в Україні, у США програма захисту свідків – це не виключно процесуальна система заходів. Вказується, що, наприклад, порушення заборони розголошення інформації про свідка та його місце проживання вважається федеральним злочином (штраф у розмірі 5000 доларів США або позбавлення волі на 5 років, або обидва види покарання одночасно) [245, с. 50; 182, с. 279]. Тобто відбувається поєднання процесуальних та кримінально-правових засобів

забезпечення безпеки осіб, яких узято під захист. Аналогічно і у вітчизняному кримінальному законодавстві встановлена кримінальна відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист ст. 381). Також науковці звертають увагу, що окрім ефективних правових і практичних заходів забезпечення безпеки свідків, які застосовують у США, важливу роль відіграє створення ефективного механізму фінансування цих заходів та посилення кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я чи майно учасників кримінального процесу [19, с. 326-327]. Тож констатуємо той факт, що інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не є виключно інститутом кримінального процесуального права, а це комплексний інститут, що і визначає необхідність його комплексного впорядкування та удосконалення. Науковці вказують, що аналіз програми захисту свідків дозволяє говорити про міжгалузевий характер цього інституту [234, с. 8]. І його комплексність має власне значення. Так, А.В. Свінцицьким слушно звернута увага, що у США програма захисту свідків може бути використана в адміністративному та цивільному судочинстві у випадку, якщо показання свідка можуть спричинити застосування до нього насильства [182, с. 280]. Вважаємо, що така практика заслуговує на увагу. І це вказує на те, що досвід США у цій сфері є одним з найспішніших.

Зокрема, найбільш розгорнутий аналіз історії створення та реалізації програма захисту свідків, відповідного законодавства США з означеного питання міститься в роботі О.О. Гриньків, А.О. Ляш [32, с. 23-31]. Оцінюючи загалом законодавство США вчені констатують, що воно реально гарантує ефективне забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [32, с. 24]. Схожий висновок зроблено і М. Вечерею, що програма захисту свідків США є досконалим інструментом із недопущення різного роду впливу на особу, що дає свідчення у кримінальному провадженні в якості свідка, а також врегульовує питання відшкодування шкоди особам, що її зазнали в результаті надання показів, які викривають злочин [19, с. 327]. Оцінюючи досвід США, С.І. Фурс зазначає, що нині Федеральна програма безпеки свідків (WITSEC) є найтривалішою програмою у світі, можна говорити про поступове розширення в законодавстві США кола осіб та заходів, що

використовувалися для захисту свідків з одночасним перетворенням базового закону на комплексний міжгалузевий акт, що регулює наступні питання [234, с. 10-11]. Приміром вчені наводять такі статистичні дані, що з моменту реалізації програми захисту свідків «WITSEC» в 1971 році її можливостями скористалися 18 400 осіб, з них 8 500 свідків і 9 900 членів їх сімей. В середньому через програму, таким чином, проходили 438 осіб за рік [121, с. 24].

Тож загальні підходи, форми реалізації та практики застосування у США програми захисту свідків варті уваги й адаптації до національної системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, але звісно з урахуванням власного національного досвіду у цій сфері. При цьому є думка, що вітчизняна практика застосовування Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» як і сам цей нормативно-правовий акт підлягають істотному оновленню.

Щодо Великобританії, то як відмічається у літературі, у цій країні відповідні програми діють за дровам напрямками. По-перше, надання допомоги особам, які постраждали від злочинів, є частиною кримінальної політики держави, у зв'язку з чим ухвалено «Хартію прав жертв». По-друге, це власне реалізація програм захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. У низці норм законодавства цієї держави містяться положення, зокрема якими передбачено право потерпілого заявляти клопотання про нерозголошення у судовому засіданні його анкетних даних. Приміром, суд у Великобританії, якщо вважає за необхідне, може заборонити пресі публікувати біографічні відомості особи, яка вчинила злочин, навіть після її звільнення. Програма захисту у Великобританії розповсюджується не тільки на потерпілих і свідків, але і на осіб, які вчинили злочин і яких необхідно уберегти від помсти [32, с. 49-50].

Як і у США обов'язок здійснення заходів забезпечення безпеки покладено на співробітників спеціальної служби безпеки свідків (жертв злочинів), які супроводжують осіб, яким надають захист, до судових інстанцій, інформують їх про процесуальні рішення у справі, наприклад, про звільнення обвинуваченого під заставу, а також консультують щодо дотримання заходів безпеки [32, с. 49].

Цікавий досвід, на який звертають увагу науковці стосується того, що аналогічно до законодавства США, у Великобританії створено телефонну лінію допомоги жертвам злочинів, за номером якої вони можуть у будь-який час звернутись із будь-яким запитанням, з'ясувати, де відбувають покарання їхні кривдники, а також про ймовірний час їх звільнення. [32, с. 49-50]. На наш погляд, як організаційний захід така телефонна лінія допомоги жертвам злочинів, яких узято під захист, може бути створена і в Україні.

Щодо законодавства ФРН, то, як вказують науковці, у Німеччині відповідні інститути та правова база були створені значно пізніше, ніж у США. Довгий час у Німеччині подібні заходи впроваджувалися спецпідрозділами поліції, керуючись у своїй діяльності відомчими нормативними актами МВС та Міністерства юстиції [111, с. 256]. У дослідженні ми відмічали, що до ухвалення у 1993 році Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» в Україні фактично мала місце схожа ситуація.

Однак, як зауважує М. Вечерея, 18 грудня 1986 року був прийнятий Закон «Про захист потерпілих», яким у кримінальне законодавство цієї країни було введене поняття «відшкодування збитків» і «примирення потерпілих» у перелік обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність [19, с. 327]. У зв'язку з цим КПК було доповнено новим розділом «Інші права потерпілого» [234, с. 11]. Цей Закон визначає, що заходи безпеки можуть бути застосовані до свідків, які дають або можуть дати важливі свідчення з метою розкриття особливо небезпечних злочинів, а також до їхніх родичів та близьких, якщо їхнє життя, здоров'я чи благополуччя перебувають під загрозою [182, с. 281]. Якщо визначене у законі ФРН коло осіб, які підпадають під захист, у цілому відповідає національній правовій практиці (свідки, їхніх родичів та близькі), то об'єкти захисту в певній частині дещо різні (життя, здоров'я чи благополуччя осіб, що перебувають під загрозою). Це дає підстави підтвердити висновок щодо доцільності розширення переліку об'єктів захисту, якщо існує загроза будь-яким майновим та немайновим правам особи у зв'язку з її участю у кримінальному судочинстві.

У 1998 році у ФРН прийнято закон «Про регулювання питань забезпечення безпеки свідків, яким загрожує небезпека», згідно з яким до осіб, які підлягають захисту, належать свідки (потенційні свідки), які дають або можуть дати істотні показання з метою розкриття особливо тяжких злочинів, зокрема насильницьких злочинів терористичного характеру та інших, вчинених організованими групами, а також їхні родичі та близькі, якщо їхньому життю, здоров'ю и добробуту загрожує небезпека. Цим законом було передбачено процедуру прийому до програми захисту свідків і після її завершення [32, с. 34].

Вчені відмічають, що вказані нормативно-правові акти законодавства ФРН («Про захист потерпілих» (1986), «Про регулювання питань забезпечення безпеки свідків, яким загрожує небезпека» (1998) забезпечили створення спеціальних органів охорони свідків (координаційні пункти охорони свідків), передбачивши їхні цілі, завдання й функції. Зазначені підрозділи були створені при кримінальній поліції земель і Федеральному управлінні кримінальної поліції. Вони самостійно визначали заходи охорони свідків і координували діяльність відповідних підрозділів поліції в зазначеній сфері. Ця практика охорони свідків давала змогу виключити зайві контакти осіб, яких узято під захист, із різними структурними підрозділами правоохоронних органів, тим самим забезпечуючи їм належну безпеку, а також можливість безперешкодної співпраці й сприяння в розкритті злочинів [184, с. 195].

Відмітимо, що законодавець ФРН ставить застосування заходів захисту в залежність від цінності свідка та спроможності його дати необхідні показання з метою розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів. Допускаємо, що певна кореляція між характером і інтенсивністю захисту та значущістю особи для кримінального судочинства повинна мати місце. Зокрема у ч. 3 ст. 22 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачено, що орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози [145]. Тому з урахуванням досвіду ФРН вважаємо доцільним доповнити цю частину словами: «, а також значення пояснень, показань і висновку особи для з'ясування

певної обставини і їх важливість для попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень».

З 1 січня 2002 року в Німеччині діє закон «Про координацію захисту вразливих свідків», який розкриває прямий механізм убезпечення свідків. Відповідно до п. 1 § 1 («Сфера застосування») цього Закону безпека особи, без ідентифікації якої значно ускладнюються встановлення майнових прав у кримінальному провадженні чи ідентифікація обвинуваченого, за умови, що згода особи отримана та існує загроза її життю, здоров'ю, свободі чи особистому майну. Особистий захист відповідно до цього закону забезпечується поліцейськими підрозділами або згідно з федеральним законом (на основі законів земель) компетентними органами захисту свідків [111, с. 256-257].

Науковці відмічають, що особам, узятим під захист, окрім застосування власне заходів забезпечення безпеки також надається необхідна соціальна допомога [184, с. 195]. Схожу практику (наприклад, проведення психологічного обстеження неповнолітнього, яке визначає потенційний вплив програми на стосунки між дитиною та батьками) було відмічено при аналіз досвіду США. Вважаємо, що комплексний характер інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства цілком допускає здійснення правоохоронними органами не тільки правових, організаційно-технічних заходів, а і соціальних заходів також. Тому практика застосування Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» в цій частині може бути розширена та удосконалена.

М.В. Ноздренко звертає увагу, що на сьогодні служби з питань захисту свідків в Німеччині утворені як на федеральному рівні, так і в кожній окремій землі та мають значну матеріальну підтримку і повну укомплектованість особовим складом. Таким чином було вирішено питання співробітництва свідків з органами, що здійснюють кримінальне судочинство [121, с. 26]. Цікаво відмітити досвід ФРН, що заходи, вжиті щодо захисту свідка, не повинні впливати на зміст його показань. Тому принципово важливо, що у Німеччині підрозділ із захисту свідків організаційно незалежний від підрозділу, який займається розслідуванням. Тільки він володіє

анкетними даними, які використовуються як прикриття, і місцезнаходження особи; доступ до інформації для третіх осіб можливий тільки через підрозділ із захисту свідків. Тому до рівня надійності співробітників підрозділів із захисту свідків ставляться високі вимоги [121, с. 26]. Додатково вказується, що усі документи, пов'язані із захистом свідка, повинні зберігатися у таємниці та не можуть бути частиною кримінальної справи, а той, хто займається забезпеченням захисту свідка, не має права розголошувати відомості щодо застосовуваних заходів [32, с. 35]. Хоча схожий механізм існує в національному праві, але ця практика заслуговує на увагу і після її опрацювання варта до застосування в національному кримінальному провадженні.

Слід зауважити, що відповідно до § 54 КПК ФРН співробітники поліції, але тільки з дозволу вищого органу (за винятком відомостей по агентурній роботі), будучи державними службовцями спеціальних служб, можуть давати свідчення про обставини, відомості про які становлять службову таємницю у тому числі одержані ними на конфіденційній основі. Зокрема щодо свідчень, отриманих від агентурного робітника, без розголошення відомостей про нього. Також допускається допит секретного агента поліції (інформатора) спеціально уповноваженим суддею-доповідачем із наступним оголошенням змісту протоколу допиту в суді. При цьому вони виступають у судовому засіданні під псевдонімом, зберігаючи свою анонімність. Процесуальним законом також передбачено допит працівників правоохоронних органів з метою отримання показань про відомості [32, с. 37-36; 19, с. 327]. Схожа практика передбачена і ст. 256 КПК України, що вказує на намагання вітчизняного законодавця не тільки врахувати зарубіжний досвід, а й використати найбільш ефективні його зразки.

Вважаємо цікавим для досягнення мети нашого дослідження досвід ФРН в частині того, що законодавство цієї країни передбачає випадки обов'язкового застосування програм захисту свідків по окремих категоріях злочинів, які є особливо суспільно небезпечними для особи, суспільства, держави. Так, звертається увага, що до злочинів, у справах про які в обов'язковому порядку повинні бути застосовані заходи захисту свідків, відносяться тяжкі злочини та злочини, що караються

стратою, включаючи терористичні акти і насильницькі злочини, а також злочини, скоєні організованою групою [121, с. 26]. На наш погляд, така практика заслуговує на підтримку та адаптацію у національне законодавство. Адже дійсно, факт вчинення тяжких та особливо тяжкі злочинів доволі часто пов'язується з вчиненням дій щодо його приховування, з активною протидією розслідуванню та судовому розгляду у тому числі шляхом протиправного впливу на учасників кримінального провадження. Зокрема науковці зауважують, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень з боку підозрюваних стала не лише поширеним явищем, а й тенденцією, що розширюється з ускладненням форм та методів негативного впливу. Це зрештою негативно позначається на повноті та якості досудового розслідування, спотворюючи об'єктивну істину у кримінальних провадженнях, та підриваючи авторитет правоохоронних органів. У цьому процесі використовуються і такі методи як підкуп, шантаж, залякування, фізична ліквідація свідків, потерпілих, вплив на співробітників правоохоронних органів, суддів тощо [30, с. 318-319]. І активне запобігання таким явищам з боку дізнавача, слідчого, прокурора, суду, обов'язкове застосування по окремих категоріях кримінальних проваджень системи заходів забезпечення безпеки, як вважаємо, здатне позитивно вплинути на повноту, всебічність та швидкість досудового розслідування, а також стан безпеки його учасників. Тож такий досвід ФРН заслуговує на увагу.

Щодо змісту програм захисту свідків, яка діє у ФРН, а також реалізується на регіональному (місцевому) рівні, то науковці зауважують, що у цій країні застосовуються дві системи забезпечення безпеки свідка: довготривалий захист, який забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона за місцем його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі суду), і друга система заходів забезпечення безпеки, яка повністю ізолює свідка від зовнішнього світу та спрямована на сприяння підзахисній особі у виборі нового місця проживання, роботи, в занятті власним бізнесом, а також у наданні необхідної допомоги матеріального плану [184, с. 196]. Звертається також увага, що програма захисту свідків у ФРН передбачає ряд вимог: добровільність участі особи в програмі захисту свідків; здійснення регулярного моніторингу виконання укладених

договорів; матеріальна та фінансова допомога особі з метою підтримки належного рівня захисту; відповідальність обох сторін за забезпечення режиму конспірації щодо всіх заходів захисту свідків тощо [184, с. 143-144]. Окремо звернута увага, що Міністерство внутрішніх справ ФРН щорічно витрачає на програми захисту понад 50 млн. євро, а за необхідності має можливість виділити вдвічі більше [19, с. 327]. Тож як у США механізм захисту учасників кримінального судочинства, що передбачений законодавством ФРН, також становить собою різнопланову систему заходів, у тому числі процесуального та позапроцесуального характеру. До того ж як і у США матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації вказаних програм створює усі передумови для їх належного здійснення та надійного захисту особи-учасника кримінального провадження.

Тож, як можна зауважити, система захисту свідків, яка діє у ФРН, нагадує аналогічну програму США, але має певну власну особливість здійснення зокрема організаційну. Але загалом науковці зауважують, що у Німеччині, як і в США, були розроблені комплексні програми та створені спеціальні підрозділи для убезпечення людей, які беруть участь у кримінальному правосудді та сприяють йому [111, с. 257]. І таку схвальну оцінку можна підтримати.

Щодо законодавства Республіки Австрія, то науковці характеризують систему захисту учасників кримінального судочинства цієї країни як таку, що регламентована у Федеральному законі № 526 цієї країни (згідно з яким були внесені зміни до КПК Австрії), Цей акт чітко визначене коло свідків, які можуть бути включені до програми захисту свідків. Згідно з цим законом свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють значною інформацією щодо справ про злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, про злочини проти державного устрою, про злочини у сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Як додатково відмічається, заходи безпеки в Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав: переміщення свідка на безпечну територію, переселення в інше місце проживання (інше місто, або навіть інша держава); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з

наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [19, с. 328; 111, с. 252].

О.О. Гриньків, А.О. Ляш щодо програм захисту свідків в Австрії додатково звертають увагу на те, що відносно особи, яку захищають, така програма діє щодо неї доти, доки наявна потенційна небезпека, а для здійснення заходів забезпечення безпеки у цій країні створено спеціальний підрозділ. Також автори вказують, що переміщення свідка в безпечне місце пов'язане з наданням йому фінансової підтримки, що має забезпечити звичний рівень життя, без зміни його фінансового становища. Фінансову допомогу виплачують із суспільних фондів до того часу, поки він не адаптується до нової обстановки і не почне заробляти на прожиття. Якщо одержання коштів через фонди неможливе, допомогу надають із бюджету програми захисту свідків [32, с. 44-45]. Тобто відмічаючи певну схожість підходів між заходами забезпечення безпеки в Австрії та Україні, все ж зазначити більш широкий та комплексний підхід до реалізації таких програм австрійського законодавця. Це стосується їх комплексного характеру, а також приділення уваги не тільки потребам і інтересам правосуддя, а й особи, яка бере у ньому участь.

В Італії у 1984 році була прийнята Програма щодо захисту свідків, керівництво якої було покладено на Міністерство внутрішніх справ, а у 1992 році закон «Про внесення термінових змін у новий Кримінально-процесуальний кодекс і заходи щодо боротьби з мафіозною злочинністю». Прийняття цього нормативно-правового акту було обумовлено складною на той момент криміногенною обстановкою в країні. Зокрема цей Закон регламентував особливі правила щодо членів мафіозних груп, які погодилися співпрацювати зі слідчими і правоохоронними органами, адже допомога таких осіб була одним із ключових моментів, що дають змогу ефективно використовувати весь комплекс заходів, спрямованих на боротьбу з цим видом злочинності [184, с. 195].

Щодо реалізації цих програм в Італійській Республіці, то науковці зауважують, що залежно від конкретних небезпечних обставин, в яких опиняється

особа, італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги, наприклад, таким заходом є спостереження за будинками осіб, які співпрацюють зі слідством, яке може проводити кожного дня у рамках повної «спеціальної програми захисту», що є найвищою і найбільш виразною формою забезпечення захисту для осіб, що співпрацюють з правосуддям. Уповноважений орган на підставі відомостей, наданих поліцією і прокуратурою, визначає небезпеку, яка погрожує «співпрацюючим» з правосуддям особам, констатує причини для надання їм «спеціальної програми захисту» та оцінює значимість і важливість показань, отриманих від осіб, які потребують захисту. Після реальної перевірки всіх фактів і обставин уповноважений орган вирішує питання про включення особи до спеціальної програми захисту, яка містить наступні заходи: особиста охорона органом судової поліції; зміна місця проживання або переведення з однієї виправної установи в іншу; використання тимчасових документів прикриття; забезпечення новими особистими документами зі зміною загальних анкетних даних; розміщення співпрацюючої особи у безпечному місці; збройний супровід під час її пересування; щомісячну допомогу, що залежить від кількості членів сім'ї і відповідає середньому прожитковому мінімуму, або попередньому рівню життя до включення у програму; державну медичну допомогу; за необхідності – надання нових документів, що засвідчують особу для членів усієї сім'ї. Основною умовою включення особи до програми захисту є те, що вона повинна говорити правду і тільки правду. Особа, що співпрацює з правосуддям, підписує угоду. Програми захисту реалізує Центральне управління захисту, яке є спеціальним загальнодержавним органом, підпорядкованим МВС Італійської Республіки, яке має територіальні підрозділи в усіх районах країни. Його завданням є забезпечення інтересів осіб, що співпрацюють із правосуддям (будь-яка інформація щодо його діяльності та територіальних підрозділів на місцях надається лише за письмовою згодою керівника цього Управління) [1, с. 139-145; 121, с. 26; 184, с. 196; 1; с. 140]. Відмітимо, що у цій країні також окрім власне правових, організаційно-технічних заходів забезпечення безпеки застосовуються і інші заходи соціального, фінансового та психологічного характеру.

Розглядаємо це як перспективний напрям подальшого удосконалення національної системи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

П.В. Серебрянський додатково зауважує, що крім вказаних вище заходів, за вказівкою прокурора в обов'язок органу судової поліції могло бути поставлено завдання щодо забезпечення особистої безпеки особи, узятої під захист. Згідно із зазначеним правовим актом, присутність безпосередньо в залі судового розгляду осіб, які погодилися співпрацювати з правосуддям, було не обов'язковою. Вони могли давати свідчення «на відстані» за допомогою технічних засобів. Також передбачався більш суворий режим роботи з документами, які належать особам, які співпрацюють із правосуддям. Закон зобов'язував Міністерство юстиції спільно з МВС видавати спеціальний декрет, що визначає особливі правила утримання співпрацюючих «мафіозі» в місцях ув'язнення [184, с. 195-196].

Окремо відмітимо цікавий досвід Італії в тій частині, що до винесення Центральною національною комісією рішення про включення особи до спеціальної програми захисту можливе надання особі термінових заходів захисту, що містять: нове конспіративне і безпечне місце проживання для особи, що співпрацює, та для її сім'ї; збройний супровід під час пересування; періодична фінансова підтримка [1, с. 139-145; 121, с. 26]. Вважаємо таку практику позитивною та такою, що може бути застосована в Україні.

Також як позитивний досвід застосування заходів безпеки щодо учасників кримінального процесу в Італії та ФРН науковці виділяють наступний організаційний аспект, який полягає у створенні спеціального державного органу, який безпосередньо підпорядковується тільки Міністрам юстиції та внутрішніх справ, а також ефективний правовий механізм захисту не тільки громадян, а й самих злочинців, які погодилися співпрацювати з органами кримінального переслідування. [184, с. 196]. Вважаємо, що відмежування органів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, та органів, які здійснюють заходи безпеки, про що йдеться у ст. 3 Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є цілком обґрунтованим. Але варто вжити заходів

щодо подальшого відокремлення та забезпечення незалежності та самостійності органів, які здійснюють заходи безпеки, як це має місце у практиці інших країн.

Щодо законодавства Французької Республіки, то як зазначають науковці, ст. 105, ст. 107, ст. 286 КК цієї країни передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності «учасника кримінального співтовариства, який заявив про його існування до порушення всякого кримінального переслідування і який сприяв затриманню співучасників (спільників). У ст. 62-1 КПК цієї країни, яка введена в дію на основі Закону від 21 січня 1995 року, допускається можливість анонімних свідчень. Так, допит відбувається без вказування відомостей про місце проживання свідка, якщо він про це клопоче, а в протоколі вказується тільки адреса комісаріату чи бригади жандармерії, де відбувається допит також у протоколі допиту зазначають, що показання отримано від особи, яка заслуговує на довіру, але побажала залишитися невідомою. Це є досить дієвим стимулом до дачі особою таких свідчень та надає можливість правоохоронним органам значно спростити процедуру захисту свідка. У кожному поліцейському відділку ведеться спеціальний банк даних, куди заносяться дані про реальне місце проживання свідка, який хоче зберегти це в таємниці [19, с. 328; 111, с. 252; 32, с. 48-49]. Схожі за правовою природою процесуальні заходи притаманні і національному кримінальному провадженню (ч. 1 ст. 252, ч. 1 ст. 252, ч. 1 ст. 252, ч. 5 ст. 290, ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК України КПК України).

Реалізацію, координацію та керівництво наявними програмами захисту осіб, які сприяють кримінальному судочинству, у Франції, як зазначається у літературі, здійснює Бюро у справах жертв злочинів при Міністерстві юстиції. Окрім цього, у цій державі засновано Міжміністерський комітет, Національний інститут допомоги жертвам та посередництва, які надають допомогу і координують діяльність близько 150 товариств та відділів, які підтримують як державні органи, так і органи самоврядування. Щорічно Національний інститут надає допомогу близько 75 тис. осіб. [32, с. 48-49]. Такий підхід, як свідчить проведений вище аналіз є типовим для більшості країн, які мають власні програми програмами захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

О.О. Гриньків, А.О. Ляш у своєму дослідженні наводять цікавий досвід Бельгії. Так, державну програму захисту свідків у цій країні було розроблено відносно недавно – у 2002 році. Зокрема її підставою стала Палермська Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої в Італії у грудні 2000 року. Цю програму застосовують лише у справах щодо злочинів терористичного спрямування, корупційних злочинів, вчинених організованими групами або таких, що мають транснаціональний характер. У середньому на захист однієї особи держава витрачає 60–100 тисяч євро. Зазвичай здійснюється переміщення особи (сім'ї) за межі держави. При цьому витрати на сім'ю з 2-х чоловік складають 37 тисяч євро, а на сім'ю з трьох чоловік – близько 50 тисяч євро [32, с. 45]. Тобто можна відмітити, по-перше, що як правова основа у цій країні враховано чинні міжнародні стандарти та практики з означеного питання, по-друге, що застосування заходів забезпечення безпеки корелює тяжкості вчиненого злочину та ступеню загрози осіб-учасників кримінального провадження, по-третє, що програми захисту свідків у Бельгії не тільки мають нележане правове та організаційне. Як свідчить наведений приклад, належне фінансове забезпечення її реалізації. Останній момент є вкрай актуальним для національної правозастосовної практики, що передбачає його вирішення на законодавчому рівні.

Узагальнюючи аналіз закордонного досвіду забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, погодимося з думкою, що досвід зарубіжних країн демонструє, що співробітництво потерпілих/свідків та правоохоронних органів є більш плідним у тих з них, де розроблено й впроваджено в життя довгострокові Програми захисту учасників кримінального провадження (США, Італія, Великобританія, Німеччина, Іспанія, Словаччина та інші) [3, с. 5]. Наведене свідчить про актуальність та необхідність подальшого дослідження проблематики забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та опрацювання заходів до його удосконалення.

У межах дослідження цього питання звернемо увагу, що вказана проблематика також віднайшла своє відображення на рівні міжнародно-правових актів, які містять відповідні стандарти та практики забезпечення права особи у

кримінальному судочинстві у тому числі і права на безпеку. У цьому контексті щодо актуальності вказаного питання зазначається, що міжнародне співтовариство злочинців XX століття підтримало курс на розвиток і впровадження інституту захисту учасників кримінального процесу, розпочало активне обговорення актуальних досліджень і створення загальних принципів і рекомендацій. Це зумовлено транскордонним характером багатьох особливо тяжких злочинів (особливо тероризму) та загальною глобалізацією, а також у Європі необхідністю уніфікації законодавства та співпраці між державами в рамках ЄС. Важлива роль у створенні інституту, відповідального за убезпечення людей, які сприяють злочинам належить відповідним актам, які встановлюють права та інтереси громадян, які беруть участь кримінальному правосудді та сприяють йому [111, с. 257].

Зазначимо, що питання прав і свобод особи у кримінальному провадженні, зокрема і стосовно досліджуваного у дисертації питання визначено у таких актах як: Загальна декларація прав людини [49]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [118]; Кодекс поведінки службовців органів правопорядку [72]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [77]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [76]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [75]; Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду [173]; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [78]; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [35] та ряд інших. Ці міжнародно-правові документи згідно ч. 2 ст. 1 КПК України є частиною кримінального процесуального законодавства України. Їх функція, як зауважує Д.В. Сімонович полягає у тому, що ці стандарти прав людини у кримінальному процесі забезпечують виявлення та усунення прогалин і колізій законодавства у частині забезпечення прав людини, сприяють відновленню порушених прав людини у сфері кримінального судочинства, забезпечують повагу державних органів до прав людини, а також є засобом встановлення меж гарантування конвенційних прав людини [188, с. 9]. І з такою їх оцінкою варто погодитися.

Приміром у ст. 30 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми прямо передбачено, що на виконання обов'язків визначених згідно з Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод, кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії під час судового слідства: а) захисту особистого життя жертв і, у випадку потреби, їхньої особи; б) безпеки жертв і захисту від залякування [78]. І нами було вже звернута увага на те, що відповідне право на безпеку цілком виважено варто включити у зміст процесуальних прав учасників кримінального провадження як частину їх процесуального статусу. З цього приводу погодимося з думкою О.П. Кучинської, що загальновизнані міжнародні стандарти та принципи кримінального провадження у галузі прав людини, встановлені ратифікованими міжнародно-правовими договорами, є невід'ємною частиною кримінального процесуального статусу особи, такі учасники кримінального судочинства, як підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник та інші вправі посилалися на них безпосередньо [107, с. 57]. Тож право на безпеку та право на її забезпечення слід визнати частиною кримінального процесуального статусу особи-учасника кримінального судочинства. Адже як слушно звернута увага у фаховій літературі, до учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми, на яких мають поширюватися зобов'язання держав-учасниць щодо вжиття заходів забезпечення безпеки за конвенцією Ради Європи 2005 року, відносяться: потерпілі, заявники і свідки, члени родини потерпілих і свідків, особи, які співпрацюють з судовими органами, члени організацій, які займаються протидією торгівлі людьми [3, с. 7]. Тож можна зауважити, що вказаний міжнародний стандарт має діяти щодо широкого кола осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Але відмітимо, що поряд з конвенційними актами важливу роль у сфері кримінального судочинства, особливо в контексті досліджуваного нами питання, відіграють міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру. Так, до їх числа відносимо такі як: Рекомендація № R(85)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу [168], Рекомендація № R(97)13 Комітету Міністрів Ради

Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту [169], Рекомендація Rec(2005)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям [171], Rec(2006)8 Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів [246], Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2012/29/EU щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року [36] тощо.

Щодо ролі цих актів, то варто погодися з думкою, що особливу увагу в рекомендаціях приділено жертвам злочинів, адже їхня головна мета – зміцнити довіру до правосуддя. Зокрема йдеться про необхідність відшкодування завданої потерпілому фізичної, психологічної, матеріальної і соціальної шкоди, а також про заходи, які доцільно вживати задля заохочення жертви до співпраці з правоохоронними органами. І як цілком обґрунтовано зауважують науковці, головним надбанням цих Рекомендацій щодо становища особи у рамках кримінального права і процесу є розроблення керівних принципів перегляду відповідного національного законодавства та практики. [111, с. 257; 32, с. 17]. Так, ухвалюючи Рекомендацію Rec(2005)9 щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, Комітет Міністрів Ради Європи прямо рекомендує державам-членам формулюючи норми внутрішнього законодавства та здійснюючи перегляд своєї кримінальної політики і процесу, керуватися принципами і заходами, викладеними в цій Рекомендації, а також забезпечити розповсюдження інформаційних матеріалів про ці принципи й заходи серед усіх зацікавлених органів, як-от: судові органи, органи слідства і обвинувачення, об'єднання адвокатів та відповідні суспільні інститути [171],

Отже, як актуальне завдання для кримінальної процесуальної науки та практик визначимо аналіз окремих положень вказаних вище актів. Метою цього є їх врахування, а також опрацювання на їх основі та впровадження у національне кримінальне процесуальне законодавство визначених у конвенційних та рекомендаційних актах стандартів та практик забезпечення захисту осіб, які

співпрацюють з правосуддям. І це завдання слід вважати одним із найвищих пріоритетів у цій сфері.

Як узагальнення зазначимо, що наявні в Україні інструменти для забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві мають спільні риси з загальносвітовою та європейською практикою. Тож вбачається актуальним закріплення в законодавстві найбільш суттєвих міжнародних та європейських стандартів, що дає широкі перспективи до подальшої гармонізації та зближення законодавств України та країн Ради Європи і ЄС. Проте, на цей час відсутній комплексний характер правового регулювання, що слід вважати головною проблемою на шляху до ефективного захисту. І варто погодитися з думкою, що досвід зарубіжних держав свідчить, що правовий інститут захисту учасників кримінального процесу являється міжгалузевим, він торкає відносини, які регулюються різними галузями права: кримінальним, кримінально процесуальним, кримінально виконавчим, адміністративним, цивільним тощо [187, с. 221]. Тож необхідним кроком, як вважаємо, є уніфікація, зближення законодавства України та міжнародних стандартів, актів ЄС шляхом розроблення концепції перетворення чинного інституту захисту свідків, потерпілих тощо як аналог програми, що діє в США, Великобританії та країнах Європи. Необхідним є врахування вимог того переліку рекомендацій, що надані Радою Європи з досліджуваного питання. При цьому, перенесення досвіду необхідно проводити з урахуванням відмінності правових систем та традицій, зокрема, це стосується неможливості втілення в українському законодавству принципу «пріоритету свідка» та використанні окремих засобів захисту [7]. Наведене свідчить про актуальність вивчення міжнародної судово-експертної практики та впровадження відповідних стандартів у вітчизняне законодавство [7, с. 43-44]. І така позиція в цілому щодо підходів до удосконалення національного кримінального судочинства висловлюється у працях інших науковців. Приміром, О.П. Кучинська зауважує, що імплементація міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством, у кримінальну процесуальну діяльність є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних відносин з Радою

Європи та Європейським Союзом [107, с. 57]. З її думкою варто погодитися. Саме тому завершальну частину нашого дослідження присвяtimo узагальненню його результатів з метою опрацювання пропозицій щодо кроків з удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

3.2. Шляхи удосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Конституція України у ст. 3 проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Це виступає однією з умов розбудови України як демократичної та правової держави. При цьому наведені положення Основного Закону покладають на органи державної влади та їх посадових осіб відповідні обов'язки гарантувати та охороняти життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини у будь-якій сфері суспільного життя. Це повною мірою стосується і сфери кримінального судочинства.

Зокрема серед основних завдань кримінального провадження виділено завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників, яка, як вважаємо, є засобом реалізації положень ст. 3 Конституції України у цій сфері. На погляд автора, що ґрунтується на узагальненні результатів дисертаційного дослідження, одним з прав учасників кримінального провадження, своєрідною гарантією інших їх прав та свобод є право на забезпечення безпеки особи у кримінальному судочинстві. Здійснення вказаного права здійснюється завдяки такій сукупності норм кримінального процесуального права як інститут забезпечення безпеки учасників кримінального провадження або інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Метою реалізації правових норм, які утворюють його основу, є захист життя, житла, здоров'я та майна таких

осіб від протиправних посягань та забезпечення створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Питанням забезпечення безпеки учасників кримінального провадження присвячені численні наукові праці (монографії, науково-методичні та науково-практичні видання, публікації у наукових журналах, тези наукових доповідей), які було проаналізовано у підрозділі 1.1. цього дослідження. Відмітимо, що проведене узагальнення фахової літератури свідчить, що у наукових дослідженнях не завжди приділялася належна та всебічна увага питанням забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, часом зміст цих досліджень потребує свого оновлення. Сучасний стан розвитку юридичної думки, зокрема, науки кримінального процесу, та правозастосовної практики вимагає перегляду відповідних понять та теоретичних конструкцій. І такий перегляд має відбутися з урахуванням тенденцій подальшого розвитку кримінального процесуального права України на ґрунті загально визнаних засад та міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства.

Стосовно нормативно-правового регулювання вказаного інституту, то воно відбувається на рівні КПК України та спеціального Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також низки підзаконних нормативно-правових актів. Поряд з цим, проведений у дисертації аналіз (підрозділ 1.3.) цієї правової основи засвідчив певну неповноту нормативно-правового регулювання кримінальних процесуальних відносин в цій частині. Зокрема це стосується необхідності приведення базового Закону, який зараз регламентує вказані питання, у відповідність до змісту і форми чинного КПК України. Існує також необхідність більш системного відображення в змісті інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, процесуального статусу усіх його учасників. Не буде заявим і нормативне закріплення на рівні завдань та засад кримінального провадження обов'язку уповноважених органів держави та їх посадових осіб забезпечити безпеку учасників кримінального провадження.

У дисертації також покроково проаналізовано основні елементи кримінальних процесуальних правовідносин, які виникають у зв'язку з діями з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства (об'єкт, суб'єкт цих відносин, а також кримінальний процесуальний порядок їх виникнення, розвитку та припинення). І як було вказано на певні недоліки з приводу неповноти визначення у чинному законодавстві кола об'єктів, які підлягають захисту через вчинення щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, протиправних дій. Також автор звертав увагу на недостатньо повне охоплення у ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» кола учасників кримінального провадження, які мають право на забезпечення безпеки. Також була відмічена деяка неповнота, а часом колізійний характер підходів до визначення у нормах кримінального процесуального законодавства процесуального порядку (процесуальної форми) застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Нарешті, нами у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження було проведено узагальнення зарубіжного досвіду і міжнародних стандартів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Як висновок, ми підтримали позицію тих науковців, які вказують про необхідність використовувати досвід зарубіжних країн як чинника адаптації інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, до сучасних вітчизняних реалій [32, с. 198], а також впровадження ефективних практик захисту свідків, потерпілих та інших учасників кримінального судочинства, що наявні у світовій практиці.

Тож відмітимо, що, на наше переконання, цей інститут потребує свого вдосконалення. І таку позицію висловлюється іншими науковцями, які досліджували вказане питання.

О. Шило та В. Мариніва за результатами аналізу актів чинного законодавства якими регламентовано державний захист суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, констатують створення і розвиток в законодавстві України міжгалузевого інституту державного захисту суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, що беруть участь

у кримінальному судочинстві [242, с. 160]. Його запровадження ними оцінюється позитивно. Поряд з цим науковці звернули увагу на наступні проблеми реалізації інституту державного захисту особи у кримінальному судочинстві: приведення національного механізму забезпечення безпеки суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у відповідність до міжнародних стандартів у цій галузі; внесення змін і доповнень до чинного КПК України з метою удосконалення правової регламентації умов, підстав та порядку застосування відповідних заходів, а також їх системи; удосконалення процедур застосування та скасування заходів безпеки, а також удосконалення процесуального порядку оскарження застосування та скасування заходів безпеки та судового контролю за їх застосуванням [242, с. 157-163]. І ці висновки ми повністю підтримуємо.

Приміром, М. Вечеря звертає увагу, на досить незадовільний стан речей у національному судочинстві, щодо врегулювання забезпечення захисту свідкам та потерпілим у кримінальному судочинстві, що створює проблеми з реалізацією вказаного інституту [19, с. 329]. Вважаємо, що підставою для цього є ті недоліки й проблеми правового та організаційного характеру, на які було вказано вище.

П.В. Серебрянський, висвітлюючи питання шляхів вдосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, вказує на наступні наявні проблеми у цій сфері, які потребують свого вирішення. По-перше, недосконалість правового регулювання означеного питання, приміром, у законах немає чіткого представлення відносно системи здійснення захисних заходів, що є результатом відсутності розробленої на рівні держави єдиної концепції захисту учасників кримінального процесу, по-друге, неузгодженість нововведень та чинного законодавства з нормами міжнародного права, що обумовлює орієнтацію на міжнародні стандарти охорони прав і свобод людини, по-третє, створення ефективної системи захисту учасників кримінального процесу неможливо без відповідного організаційного, інформаційного, ресурсного і інших видів забезпечення даної діяльності [187, с. 220-223]. У іншій своїй праці П.В. Серебрянський додатково зауважує, що важливим і необхідним моментом розвитку

і реалізації інституту безпеки особи у кримінальному процесі стає розробка і прийняття певного кола законодавчих актів і формування організаційно-правової структури, а також інфраструктури даного інституту, що повинен містити чітко визначений термінологічний інструментарій [186, с. 175]. Тож, як можна зробити висновок з узагальнення позиції цього автора, наведені ним проблеми та недоліки досліджуваного інституту є типовими. Це також додатково підтверджує обґрунтованість наших висновків щодо наявних проблем та недоліків у цій сфері.

А.М. Орлеан дослідивши питання процедури забезпечення безпеки учасників кримінального провадження в контексті адаптації законодавства України до європейських стандартів дійшов такого висновку, що: в цілому аналіз української та європейської нормативної бази у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження свідчить про значну кількість прогалин вітчизняного законодавства та досить чітке й ґрунтовне закріплення основних європейських стандартів, що зумовлює наявність широких перспектив для проведення подальших наукових досліджень питань адаптації у розглядуваному напрямі [126, с. 92]. Тому можна констатувати певну застарілість змісту цього інституту та засобів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу відносно наявних сучасних практик у цій сфері, які віднайшли своє закріплення зокрема у європейських стандартах. Власне це нами також було підкреслено за результатами аналізу відповідного питання.

О.Д. Котова, аналізуючи норми чинного кримінального процесуального законодавства України дійшла висновку, що стан національного законодавства щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, далеко не ідеальний. Недоліками, на її думку, є недостатній комплексний характер застосування засобів забезпечення безпеки та відсутність єдиної концепції безпеки. Тому, як зауважує О.Д. Котова, на сучасному етапі перед Україною стоїть завдання адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських стандартів з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальних провадженнях. недоліки у законодавстві України відносно [88, с. 2, 10]. З цими висновками щодо наявних недоліків досліджуваного інституту, які наведені О.Д. Котовою, ми цілком

згодні. До того ж вони підтверджуються проведенням в роботі аналізом окремих аспектів його реалізації.

Узагальнюючи результати доволі змістовного монографічного дослідження «Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві», О.О. Гриньків, А.О. Ляш наводять наступні недоліки й проблеми у практиці застосування вказаних заходів забезпечення безпеки: необхідність використання досвіду зарубіжних країн для належної адаптації національного інституту захисту; удосконалення нормативно-правової основи досліджуваного інституту завдяки прийняттю єдиного закону України про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства на базі чинних Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів»; розробити та прийняти «Державну програму забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та створити Департамент із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; внести зміни у чинне кримінально-процесуальне законодавство та інші нормативно-правові акти в частині визначення порядку міжвідомчої взаємодії та співпраці із правоохоронними органами зарубіжних держав у цій сфері [32, с. 198-205]. І з цими пропозиціями і висновками ми цілком згодні. Зауважимо, що вони також відповідають тим результатам, які ми отримали під час проведеного нами дисертаційного дослідження.

Тож, як засвідчують здійснений у роботі аналіз нормативно-правових актів у цій сфері зокрема і міжнародних, а також правозастосовної практики, що також підтверджується узагальненням праць науковців, то інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також регламентована ним кримінальна процесуальна діяльність потребують свого вдосконалення, а часом і оновлення. І це дійсно так.

Але погодимося з думкою, що зміни до кримінально-процесуального законодавства мають набути науково обґрунтованого, концептуального та системного характеру, спрямовуватися на вирішення поточних проблем правозастосування, відповідати вимогам часу та враховувати перспективний

розвиток суспільних відносин у сфері кримінального судочинства [122, с. 119]. Саме тому, задля дотримання цих методичних порад науковців, в роботі було проведено вивчення теоретичного аспекту досліджуваного питання, проаналізована практична площина реалізації інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також узагальнені позитивний досвід інших країн та міжнародні стандарти у цій сфері.

З урахуванням наведеного вище та висновків інших частин роботи, наведемо загальне бачення шляхів удосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

З приводу визначення основних напрямів удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Насамперед засадничим положенням для цього, як вважається, є низка теоретико-методологічних положень: по-перше, це визнання пріоритету забезпечення безпеки особи у кримінальному провадженні як певного імперативу діяльності державних органів та їх посадових осіб, а також як завдання кримінального провадження, що є відображенням та засобом реалізації у цій сфері положень ст. 3 Конституції України; по-друге, формування цього інституту має відбуватися на ґрунті та у формі системи взаємно пов'язаних та взаємодіючих елементів, які відображують структуру правовідносин, які виникають у зв'язку з застосуванням відповідних заходів безпеки (об'єкт захисту, суб'єкт захисту та суб'єкти забезпечення захисту, зміст їх прав та обов'язків у форматі процесуального порядку забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві); по-третє, врахування при його удосконаленні наявних та найбільш ефективних закордонних практик та міжнародних стандартів як у сфері кримінального судочинства, так і власне з питань забезпечення захисту та безпеки його учасників.

Вважаємо, що такий підхід здатен забезпечити системний розвиток цього інституту як засобу гарантування прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

Коротко наведемо бачення реалізації вказаних аспектів у контексті визначення загальних напрямів удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Так, сутність та зміст цього інституту мають відображувати пріоритет забезпечення безпеки особи у кримінальному провадженні. Це передбачає посилення уваги з боку уповноважених державних органів та їх посадових осіб (дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду) до захисту особи та забезпечення її права на безпеку в кримінальному судочинстві. Такий крок насамперед можна реалізувати шляхом визначення на рівні ст. 2 КПК України як завдання кримінального провадження охорону прав, свобод, законних інтересів та забезпечення безпеки його учасників. Також, можливо це зробити завдяки закріпленню або на рівні окремої засади кримінального судочинства чи завдяки охопленню і включення відповідного положення (права на забезпечення безпеки) у зміст засади верховенства права (ст. 8 КПК України). І схожі пропозиції віднаходять своє відображення у фаховій літературі [28]. Вважаємо, що такий підхід вартий підтримки

Щодо погляду на цей інститут як на систему норм, які регулюють елементи кримінальних процесуальних правовідносин, що виникають у зв'язку з застосуванням заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Вважаємо, що варто удосконалити правове регулювання, більш чітко визначити у кримінальному процесуальному законодавстві таких елементів цих правовідносин як:

- об'єкт вказаних правовідносин, максимально охопивши ним матеріальні та нематеріальні блага особи та її законні інтереси, захистивши широке коло об'єктів від будь-яких форм протиправної поведінки у зв'язку з участю особи у розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень;

- щодо суб'єктів цих правовідносин, то, з одного боку, максимально широко надати будь-якому з учасників кримінального судочинства, згадування про які міститься у кримінальному процесуальному законодавстві, суб'єктивного права на

забезпечення безпеки, а з іншого – визначити обов’язок уповноважених державних органів та їх посадових осіб (дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд) вживати вичерпних заходів щодо забезпечення максимальної безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні;

- зміст кримінальної процесуальної діяльності з застосування заходів забезпечення безпеки, який з процесуальної точки зору варто реалізувати у вигляді окремої процедури забезпечувального характеру (наприклад, в межах розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України), де чітко визначити права та обов’язки, а також основні вимоги до процедури застосування (скасування) відповідних заходів, вимоги до процесуальних документів та їх змісту тощо;

- юридичні факти, які є підставою для виникнення розвитку або припинення правовідносин, які виникають у зв’язку з застосуванням заходів забезпечення безпеки і які мають охоплювати не тільки стан реальних загроз життю, житлу, здоров’ю та майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а будь-які потенційні небезпеки для цих осіб, що перешкоджають їх нормальній участі у кримінальному провадженні.

Ще одним напрямом удосконалення досліджуваного у дисертації інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є більш широке впровадження наявних світових практик та вимог міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства, повністю погоджуємося з науковцями, позиції яких наведено в роботі, що це є актуальним та вкрай необхідним кроком підвищення ефективності захисту та забезпечення безпеки осіб-учасників кримінального судочинства.

Від себе доповнимо, що це питання може бути реалізовано у контексті вдосконалення самої процедури застосування заходів безпеки, системи таких заходів безпеки тощо. З узагальнення зарубіжного досвіду реалізації програм захисту свідків вважаємо можливим також передбачити включення та врахування у змісті норм цього інституту особливостей реалізації практик забезпечення безпеки особи у кримінальних провадженнях з розслідування окремих видів кримінальних

правопорушень (корупційних; злочинів, вчинених злочинними організаціями; насильницьких злочинів; злочинів проти статевої свободи та недоторканності особи, пов'язаних з торгівлею людьми тощо), а також щодо окремих категорій учасників кримінального поводження (заявників, викривачів, свідків, потерпілих тощо) [15].

Враховуючи тему та предмет дисертаційного дослідження, зауважимо щодо основного засобу та напряду покращення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та підвищення ефективності застосування окремих, заходів забезпечення безпеки, особливо процесуального характеру, що передбачені власне КПК України. Так, на наше глибоке переконання, ним слід вважати удосконалення процесуальної форми та порядку застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. І це цілком можливе з урахуванням наведених вище пропозицій. Їх належна реалізація дозволить не тільки покращити правове регулювання цієї частини кримінального провадження, а й гарантувати учасникам кримінального провадження реальну охорону їх прав, свобод, законних інтересів та забезпечення безпеки та створити необхідні умови для належного відправлення правосуддя. Або, як слушно вказує О.Д. Котова реалізувати ефективність забезпечення безпеки, яка, на її думку, є однією з найактуальніших проблем, від якої залежить чи будуть притягнуті до відповідальності особи за вчинені злочини, що потребує відповідного організаційного, ресурсного, інформаційного та інших видів забезпечення [88, с. 14-15].

Беручи до уваги важливість та визначальну роль у впорядкуванні саме процесуального аспекту інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства кримінальної процесуальної форми, в контексті основного питання цього підрозділу, наведемо наше бачення її значення. Приміром, Д.В. Сімонович зазначає, що кримінальна процесуальна форма являє собою правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні [189, с. 232] та додає, що кримінальна процесуальна форма має значення гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [191, с. 5]. Погоджуючись з цією позицією, як

вважаємо, можемо визначити шляхи удосконалення кримінально процесуального інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Тож, враховуючи попередньо отримані у роботі результати, підкреслимо наступні аспекти значення процесуальної форми для досліджуваного інституту як засобу підвищення його ефективності.

По-перше, кримінальною процесуальною формою визначається правовий режим застосування заходів забезпечення безпеки. Останній у юридичній науці розуміють як нормативно закріплений винятковий порядок державного регулювання особливих суспільних відносин, який об'єктивується через структуровану сукупність різноманітних регулятивно-правових методів, комплекс котрих визначено специфікою відносин, що регулюються [70, с. 257] або зміст цього поняття уточняється за допомогою поняття «порядок правового регулювання», пов'язаного з особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх здійснення [21, с. 122]. Як результат формується порядок виникнення, розвитку та припинення правовідносин з приводу застосування заходів забезпечення безпеки. Він втілюється у певну правову процедуру. Наприклад, вказується, що порядок і процедура провадження процесуальних дій визначається законодавством, відповідно, порядок, установлений законодавством у теорії кримінального процесу, отримав назву «кримінальна процесуальна форма» [189, с. 232]. Стосовно досліджуваної у дисертації частини кримінального провадження, то такі порядок і процедура зокрема передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також окремими статтями КПК України. Зокрема з їх аналізу можна вивести наступну послідовність дій під час провадження з застосування заходів безпеки до учасника кримінального судочинства: подання клопотання про застосування заходів безпеки – розгляд уповноваженим органом цього клопотання – ухвалення рішення про застосування заходів забезпечення безпеки – безпосереднє застосування заходів забезпечення безпеки – скасування заходів забезпечення безпеки.

По-друге, цією формою визначаються процесуальні підстави, умови і порядок застосування окремих заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

У науковій літературі звертається увага, що процесуальні умови можна поділити на два види: загальні (наприклад, загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій) та спеціальні, які встановлені кримінальним процесуальним законом для конкретного виду процесуальних дій [98, с. 15]. Як вбачається, то це стосується тих юридично значущих фактів та обставин, які дозволяють ініціювати відповідну процедуру та застосувати заходи забезпечення безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Попередньо, до їх числа можемо віднести такі умови як загальні: 1) відкриття кримінального провадження шляхом внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) залучення окремих осіб, які таких, що мають статус учасника (суб'єкта) кримінального провадження (підозрюваного, потерпілого, свідка тощо) і які вказані у ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». А також спеціальні: 3) отримання даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; 4) прийняття рішення про застосування або скасування заходів безпеки. Інші елементи цих умов (спеціальні умови) передбачено розділом IV «Застосування і скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Приміром, аналізуючи різновекторні висловлювання з дослідженого питання, Д.В. Сімоновичем зроблено висновок про наявність зокрема процесуальних форм окремих процесуальних дій [191, с. 12] або, як вважаємо, окремих процесуальних проваджень.

По-третє, результатом дії процесуальної форми є визначення підстав ухвалення, видів, змісту і форми тих процесуальних рішень, які можуть бути прийняті у кримінальному провадженні під час застосування або скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист. Приміром, В.В. Тимошко зазначає, що процесуальними рішеннями під час досудового розслідування є правові акти, які приймаються уповноваженими суб'єктами з підстав і у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, задля забезпечення ефективності такого розслідування і вирішення завдань кримінального провадження [200, с. 87]. Тобто такі рішення є засобом здійснення відповідної діяльності з захисту осіб, які

беруть участь у кримінальному судочинстві, Вони є тими юридичними фактами, які обумовлюють виникнення (застосовування заходів забезпечення), розвиток (зміну чи доповнення заходів забезпечення) та припинення (скасування заходів забезпечення безпеки) досліджуваних правовідносин. Н.В. Глинська, характеризуючи поняття кримінальне процесуальне рішення, визначає його як виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовчий акт, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства, надають відповіді на питання, що виникли по справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездії, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства [23, с. 24]. Наприклад, владне волевиявлення про застосування або скасування заходів забезпечення безпеки. Відповідно до процесуальної форми до таких рішень ставляться певні вимоги в частині їх змісту, структури та порядку і підстав ухвалення та доведення до відома учасників кримінального провадження.

В-четвертих, це створення та уведення в дію комплексу гарантій дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, щодо яких застосовуються заходи забезпечення безпеки. Звернемо увагу на позицію В.М. Трофименка, який відзначає, що для вирішення завдань кримінального провадження допускаються лише ті процесуальні засоби, які узгоджуються з правами й законними інтересами особи, містять гарантії від незаконного втручання, фізичного або психічного тиску, застосування засобів, принижуючих її честь і гідність. І тому значення процесуальної форми полягає також і в тому, що вона спрямована на єдність слідчо-прокурорської й судової практики, що, у свою чергу, створює необхідні умови для реалізації принципу рівності всіх перед законом і судом [207, с. 207]. Тобто процесуальна форма здійснення кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є гарантією законності такої діяльності та гарантією забезпечення безпеки особи у випадку наявності реальної загрози її майновим або немайновим правам через її участь у кримінальному провадженні. Приміром, ст. 28 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які

беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачає, що контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів здійснюють відповідно Національна поліція, Служба безпеки України чи центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань [145]. Це важливий аспект реалізації досліджуваного нами питання.

Відповідно до вище вказаного, вдосконалення кожного з аспектів кримінальної процесуальної форми (процесуальний режим, процесуальний порядок, процесуальні рішення, процесуальні гарантії) застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, слід вважати першим та найбільш дієвим кроком у напрямку удосконалення цього інституту. Зокрема це стосується як створення умов для належного відправлення правосуддя, так виконання такого завдання кримінального провадження як охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Поряд з цим, як висновок-узагальнення у дисертації, наведені у цьому підрозділі міркування та висновки з інших частин дослідження також дають підстави відмітити наступні моменти здійснення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та відповідної кримінальної процесуальної діяльності по реалізації його норм, а саме: 1) особливості предмета правового регулювання (застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження); 2) своєрідність статусу учасників відповідних відносин (особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та органи, які забезпечують безпеку); 3) специфічні засоби здійснення такої діяльності (заходи забезпечення безпеки); 4) власні підстави, умови та порядок здійснення такої діяльності (розділ IV «Застосування і скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»); 5) специфіка процесуальних рішень (рішення про застосування або про скасування заходів забезпечення безпеки); 6) власна мета (забезпечення безпеки та захист особи учасника кримінального судочинства від протиправних посягань), яка стосується забезпечення виконання завдань кримінального провадження (належне відправлення правосуддя).

Все це, на наш погляд, дає підстави вести мову про своєрідність, самостійність та процесуальну особливість кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. У цьому контексті та за таких умов й ознак у науці кримінального процесу для позначення окремих явищ, які характеризують відносно відокремлені частини кримінального провадження, використовується таке поняття як «кримінальне процесуальне провадження».

Найбільш змістовно його опрацьовано у роботах В.М. Трофименка. Насамперед вчений вказує, що структуру кримінального процесу та його процесуальну форму можна характеризувати не тільки в плані часових меж його окремих етапів (стадій), а й за предметною ознакою, тобто за процесуальними провадженнями, що виділяються за певними критеріями [207, с. 205]. І з урахуванням аналізу наукових джерел та законодавства науковець сформулював наступну авторську дефініцію поняття «кримінального процесуального провадження» як цілісна відносно автономної полістадійної частина кримінального процесу, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які, будучи спрямованими на вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату, здійснюються уповноваженими суб'єктами з приводу процесуальних відносин (які можуть бути пов'язані чи не пов'язані із матеріально-правовими відносинами), що відрізняються предметною характеристикою, в особливому процесуальному порядку, результати яких формалізуються у відповідних процесуальних рішеннях [205, с. 266; 206, с. 175]. І такий погляд та висловлену В.М. Трофименком позицію варто підтримати.

Аналізуючи наведене В.М. Трофименком визначення вказаного поняття, відмітимо, що за тими ознаками, які у ньому відображено (частина кримінального процесу, комплекс взаємопов'язаних процесуальних дій, спрямування на досягнення конкретного правового результату, залучення до вирішення завдань кримінального провадження, предметна характеристика дій, особливий процесуальний порядок, відповідні процесуальні рішення), на наш погляд, кримінальна процесуальна діяльність по реалізації норм інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь

у кримінальному судочинстві, цілком може бути охарактеризована як кримінальне процесуальне провадження.

Звісно, нам можуть заперечити, що як правило провадження – це елемент кримінального процесу більшого за обсягом та вищого рівня (наприклад, стадія кримінального провадження або її етап). Однак, звернемо знову увагу на напрацювання В.М. Трофименка. Зокрема науковець зауважує: «що необхідно зазначити, що характеристика системи кримінального процесу наявністю в ньому основних проваджень не вичерпується. До неї також включаються окремі провадження, в основі яких знаходяться правові відносини, що мають іншу спрямованість і безпосередньо не пов'язані з тими, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Характеристика сутності цих проваджень складає зміст предмета окремих наукових досліджень, які, з урахуванням складності цієї проблематики, є вкрай актуальними» [205, с. 269]. Цю його думку ми підтримуємо. І досліджуваний нами аспект кримінальної процесуальної діяльності та кримінального провадження має іншу, власну спрямованість і безпосередньо не пов'язані з тими відносинами, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, але ними обумовлений.

Тож, знову підкреслимо, що досліджувана нами діяльність та інститут кримінального процесуального права цілком можуть бути охарактеризовані як провадження. І таке самостійне процесуальне провадження здійснюється у специфічній кримінальній процесуальній формі. Це впливає на можливість формування специфічного процесуального порядку його реалізації, який за своїм характером та змістом оформлюється та втілюється в окреме самостійне процесуальне провадження, а саме процесуальне провадження з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

На підтвердження цієї констатації наведемо позицію Д.В. Сімоновича. Автор, досліджуючи питання окремих (особливих) проваджень, обґрунтовано щодо їх характеристик зауважує, що це такі провадження, які не вирішують основне завдання кримінального судочинства про встановлення винуватості та призначення покарання, проте без їх вирішення в межах кримінального провадження неможливо

досягнути завдань кримінального судочинства (апеляційне оскарження, застосування запобіжного заходу, оскарження до суду дій слідчого тощо) [190, с. 229]. Вважаємо, що така кримінальна процесуальна діяльність, яка аналізується у цьому дослідженні, цілком відповідає ознакам та має властивості, на які вказує Д.В. Сімонович і які В.М. Трофименко відносить до ознак кримінального процесуального провадження. Це дає нам підстави віднести кримінальну процесуальну діяльність з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, до різновиду окремих (особливих) проваджень.

Тож, з урахуванням наведеного, проаналізувавши в роботі це провадження (розділ 1-2), виходячи з підтриманої нами позиції В.М. Трофименка, запропонуємо уточнену його характеристику.

Зокрема, на наш погляд, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, визначається як самостійне процесуальне провадження через такі його ознаки як: 1) власна мета у вигляді досягнення конкретного правового результату (забезпечення безпеки та захист особи-учасника кримінального судочинства від протиправних посягань), яка стосується забезпечення виконання загальних завдань кримінального провадження (належне відправлення правосуддя); 2) відносна самостійність як цілісної частини кримінального провадження, яка стосується особливих правових та процесуальних відносин, що мають забезпечувальну спрямованість; 3) складається з комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій та рішень з застосування заходів забезпечення безпеки; 4) здійснюються уповноваженими суб'єктами (органи, які забезпечують безпеку та особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві); 5) має власну предметну особливість процесуальних відносин, не пов'язаними із матеріально-правовими відносинами (застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження); 6) має особливий процесуальний порядок (підстави, умови та порядок) здійснення такої діяльності (розділ IV «Застосування і скасування заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист» Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»); 7) реалізується завдяки специфічним засобам здійснення такої діяльності (заходи

забезпечення безпеки); 8) формалізація результатів цієї процесуальної діяльності у відповідних специфічних процесуальних рішеннях (рішення про застосування або про скасування заходів забезпечення безпеки).

Підсумовуючи наведене у підрозділ відмітимо, що: інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також регламентована ним кримінальна процесуальна діяльність у його чинній формі та з урахуванням змісту його правової основи потребує свого вдосконалення, а часом і оновлення; основою концепції захисту особи у кримінальному провадженні має стати пріоритет забезпечення її безпеки з урахуванням вимог міжнародних стандартів та світових практик у цій сфері; забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, характеризується як самостійне процесуальне провадження, що вимагає його належного нормативно-правового опосередкування саме у статтях КПК України в межах розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України.

Вважаємо, що саме такий підхід сприятиме всебічній реалізації у сфері кримінального судочинства положень ст. 3 Конституція України, якою людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. І на глибоке переконання автора такий підхід до утвердження та забезпечення прав і свобод особи не тільки у сфері кримінального судочинства є однією з умов розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави.

Висновки до розділу 3

Звертається увага на те, що у багатьох країнах створення, запровадження, розвиток та удосконаленню інституту захисту свідків та аналогічних програми, що діють у США, Великобританії та країнах Європи, обумовлено потребою, по-перше, ефективного запобігання та протидії злочинності, особливо найтяжчим її проявам, по-друге, у створенні належних умов для здійснення кримінального судочинства, по-

третє, вирішенням завдання з захисту прав і свобод особи у цій сфері. У багатьох країнах опрацьовано та впроваджено у практику дієві механізми забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (переважно як програма захисту свідків). Врахування та впровадження зарубіжного досвіду визнається одним з перспективних напрямів удосконалення вітчизняного кримінального провадження в цілому та зокрема досліджуваного інституту. Однак адаптація такого досвіду має відбуватися з урахуванням національних правових традицій, наявних ефективних практик застосування засобів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Підтверджується перспективність розвитку інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як міжгалузевого. Це передбачає не тільки опрацювання питання єдиної нормативно-правової основи його існування, зокрема завдяки об'єднанню положень Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у єдиний, комплексний нормативно-правовий акт. Важливим є також опрацювання та запровадження системи правових, організаційних, технічних, соціальних, економічних, психологічних заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна таких осіб від протиправних посягань, а також їх підтримку упродовж певного періоду дії цих заходів. Важливим є також розв'язання питання щодо застосування норм інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в інших юрисдикціях, зокрема, цивільного, адміністративного, господарського, конституційного судочинства.

Доведено, що інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також регламентована ним кримінальна процесуальна діяльність у його чинній формі та з урахуванням змісту його правової основи потребує свого вдосконалення, а часом і оновлення. Це знаходить своє підтвердження в аналізі нормативно-правових актів у цій сфері зокрема і міжнародних, а також правозастосовної практики та узагальненням праць науковців. Це актуалізує перед законодавцем питання вжиття заходів до розробки концепції державного захисту

суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також опрацювання на її ґрунті нової нормативно-правової основи здійснення відповідної діяльності забезпечувального характеру.

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, характеризується як самостійне процесуальне провадження через такі його ознаки як: 1) власна мета (належне відправлення правосуддя); 2) відносна самостійність; 3) становить комплекс взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень; 4) здійснюються уповноваженими суб'єктами (органи, які забезпечують безпеку та особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві); 5) має власний предмет процесуальних відносин (застосування/скасування заходів забезпечення безпеки); 6) має особливий процесуальний порядок (підстави, умови та порядок) здійснення; 7) реалізується завдяки специфічним засобам її здійснення – заходам забезпечення безпеки; 8) формалізується у відповідних процесуальних рішеннях (про застосування або про скасування заходів забезпечення безпеки). Це вимагає його належного нормативно-правового опосередкування саме у статтях КПК України.

ВИСНОВКИ

1. Обґрунтовується позиція, що поява інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у національному праві окрім потреби у протидії злочинності та створені належних умов для здійснення кримінального судочинства, було обумовлено вимогою відображення у кримінальному процесуальному праві тієї зміни пріоритетів у суспільному житті, яка відбулася з моменту здобуття Україною незалежності, де людина її, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека були визнані найвищою соціальною цінністю. Запровадження цього інституту забезпечило можливість створення умов для належного відправлення правосуддя шляхом захисту від протиправних посягань прав і свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Онтологічною основою цього інституту є те, що він регламентує умови реалізації обов'язку держави з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

У результаті узагальнення наукових праць, присвячених проблематиці забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, до основних складових, які характеризують та визначають зміст та прояви відповідного явища у сфері кримінального процесу, віднесено питання: поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як правового інституту та особливого різновиду правозастосовної діяльності; нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також роль і значення системи джерел, які містять відповідні норми, що забезпечують врегулювання відповідних правовідносин; об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, їх процесуальні права та юридичні обов'язки; підстави та порядок застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, умови та вимоги до ухвалення відповідних процесуальних рішень; міжнародний досвід в частині забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та можливість його застосування в Україні;

шляхи удосконалення та пріоритетні заходи щодо підвищення дієвості інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та ефективності застосування окремих заходів забезпечення їх безпеки.

2. Обґрунтовується думка, що поняття «забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства» розглядається як частина кримінального провадження забезпечувального характеру. Звернута увага на комплексний характер забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яке містить елементи правового, процесуального, організаційно-технічного характеру. Пропонується виділяти структуру вказаного елементу кримінального провадження, а саме: суб'єктний склад, засоби здійснення, об'єкт забезпечення, діяльнісна (процедурна), правова складові та мета застосування. Звертається увага, що сутність та зміст забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства обумовлений визнанням на рівні Конституції України людини та її безпеки найвищою соціальною цінністю та покладення у зв'язку з цим на державу, органи державної влади, їх посадових осіб обов'язку утвердження і забезпечення прав і свобод людини, в частині забезпечення її безпеки зокрема у сфері кримінального судочинства. Ця властивість має віднайти своє відображення в змісті цього явища. Стосовно значення кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, то завдяки застосуванню відповідних заходів забезпечення безпеки: по-перше, відбувається захист життя, житла, здоров'я та майна учасника кримінального провадження від протиправних посягань, по-друге, створюються умови для належного здійснення правосуддя (кримінального провадження), по-третє, забезпечується виконання завдань кримінального провадження. Це характеризує вказаний інститут кримінального процесуального права як різновид кримінальних процесуальних гарантій прав особи, а законодавчо закріплена мета його застосування – створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, розкриває його сутність і як гарантії виконання завдань кримінального провадження. Визнання безпеки особи пріоритетним об'єктом захисту у всіх її проявах та забезпечення гарантування безпеки особи у кримінальному провадженні дає підстави вести мову про виділення як елементу статусу особи у кримінальному

судочинстві права на безпеку поряд з іншими процесуальними права, у тому числі і тісно пов'язаним з ним правом на забезпечення безпеки.

3. Як складова частина процесуальної діяльності, яка має місце під час кримінального провадження, застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, може здійснюватися виключно у правовій, юридично визначеній формі. Наслідком такого опосередкування нормами кримінального процесуального й низки інших галузей права вказаної діяльності та правовідносин є наступні юридично значущі ситуації, стани та наслідки: створюється правова основа процесуальної діяльності по захисту життя, житла, здоров'я та майна учасників кримінального провадження від протиправних посягань чим забезпечується реалізація такого завдання кримінального провадження як охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників; визначаються умови, підстави, порядок, форми застосування та види заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто утворюється відповідна процесуальна форма та порядок їх застосування; визначається зміст, характер та коло правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, тобто закріплюються зміст та коло заходів безпеки; регламентується кримінальний процесуальний статус учасників відповідних відносин з приводу застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в частині визначення їх прав та обов'язків, обумовлених реалізацією вказаних заходів; в цілому створюються необхідні умови для належного відправлення правосуддя та виконання завдань кримінального провадження.

Відповідно до отриманих результатів вказуємо на важливе значення нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як його основи та засобу закріплення відповідного правового інституту. Відмічаємо, що закріплений в Основному Законі пріоритет утвердження та забезпечення прав і свобод людини, її життя і здоров'я, честь і гідності, недоторканності і безпеки, реалізується у кримінальному процесі у формі обов'язку держави та забезпечується завдяки діяльності уповноважених державних органів та

їх посадових осіб у тому числі на усіх стадіях та формах кримінального судочинства. Це обумовлює необхідність відображення вказаної основоположної конституційної норми щодо забезпечення безпеки особи у кримінальному провадженні на рівні його завдань шляхом внесення доповнень до ст. 2 КПК України, як складової засади верховенства права, завдяки внесенню в цій частині доповнень до ст. 8 КПК України, а також базова його регламентація має бути здійснена в межах інституту заходів забезпечення кримінального провадження.

4. У результаті проведеного дослідження питання об'єктів захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, опрацьовано та пропонуються наступні визначення, які характеризують такі важливі для розкриття теми дисертації поняття як: об'єкт захисту у кримінальному провадженні – це визначені у кримінальному процесуальному законі явища, забезпечення охорони та захисту яких через їх значущість для людини, суспільства, держави є завданням кримінального провадження, що передбачає вчинення відповідних дій та вжиття певних заходів з боку уповноважених державних органів та їх посадових осіб; об'єкт захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, – це явища, предмети, які мають певну цінність та значення для осіб-учасників кримінального провадження, як і самі ці особи, нормальному існуванню яких, через участь відповідних осіб у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень створюється загроза від протиправних дій і тому вони є предметом охорони (захисту) задля забезпечення їх недоторканності та нормального існування (буття), а також створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

У роботі обґрунтована точка зору, що з урахуванням реалізації у кримінальному процесуальному праві як його ідеологічної основи засади гуманізму та здійснення нормативно-правової регламентації кримінального провадження з позиції людиноцентризму до числа об'єктів захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто віднести широке коло явищ, які насамперед забезпечують охорону всього спектра прав та законних

інтересів особи-учасника кримінального провадження, а також завдяки цьому сприяють створенню необхідних умов для належного відправлення правосуддя. До числа таких об'єктів захисту пропонується віднести: життя, здоров'я, власність, інші особисті немайнові та майнові права та інтереси цих осіб, а також належне здійснення наданих учасникам кримінального провадження прав і виконання покладених на них законом обов'язків. Запропоновано цей перелік об'єктів захисту закріпити у нормативному вигляді у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

5. У роботі сформульовано поняття «учасники (суб'єкти) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Так, під ним пропонуємо розуміти взаємодіючу систему державних органів та їхніх посадових (службових) осіб, фізичних та юридичних осіб, процесуальний статус яких передбачено кримінальним процесуальним законодавством, які здійснюють процесуальну діяльність у формі використання процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, що відображують виконувані ними функції з приводу здійснення заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна окремих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Наведене визначення вважаємо формулюванням у «широкому» форматі. Для зручності запропоновано також його «скорочену» редакцію: учасники (суб'єкти) кримінальних процесуальних правовідносин з забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві — це державні органи, їх посадові особи, фізичні і юридичні особи, процесуальний статус яких визначено законом, що реалізують свої права й обов'язки з метою захисту життя, житла, здоров'я та майна осіб від протиправних посягань для забезпечення належного правосуддя. З метою усунення законодавчої колізії щодо обмеженості кола осіб, які можуть бути суб'єктами застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві, пропонуємо ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити частиною третьою наступного змісту: «За наявності даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу

і майну будь-якої особи, яка бере особисту участь або залучається до кримінального провадження, заходи безпеки можуть застосовані і до інших осіб». Вважаємо, що таке розв'язання питання кола суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин з приводу забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, більшою мірою відповідає змісту ст. 3 Конституції України.

6. Встановлено, що кримінальна процесуальна форма діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має важливе значення для досягнення мети існування вказаного правового інституту. Зокрема для досліджуваної частини кримінального провадження вона має наступне значення: виступає запорукою виконання завдань кримінального судочинства щодо створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; є гарантією забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини – учасників кримінального провадження; створює оптимальні умови здійснення кримінального судочинства в частині забезпечення безпеки його учасників завдяки забезпеченню захисту життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань. У дисертації наведено бачення системи етапів провадження з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, реалізація яких відбувається у відповідній процесуальній формі. До системи таких етапів пропонується віднести: 1) етап надходження та прийняття заяв (повідомлень) або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну осіб, які мають право на захист; 2) етап перевірки отриманої заяви (повідомлення) уповноваженим органом; 3) етап прийняття рішення (постанови або ухвали) про застосування заходів забезпечення безпеки або про відмову у їх застосуванні; 4) передання рішення для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки; 5) безпосереднє застосування заходів забезпечення безпеки (встановлення переліку необхідних заходів і способів їх реалізації); 6) скасування заходів забезпечення безпеки; 7) оскарження рішення про відмову у застосуванні захисних засобів чи їх скасування; 8) контроль за забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів. У теоретичному

плані виділення системи етапів провадження з застосування та скасування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, відіграє важливу роль на теоретичному та методологічному рівнях щодо визначення та подальшого удосконалення процесуальної форми його здійснення. Вказується, що дотримання процесуальної форми діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, на кожному її етапі виступає запорукою досягнення мети введення цього правового інституту.

7. Узагальнюючи закордонний досвід забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, відмітимо, що у більшості країні цей інститут існує у вигляді комплексної системи правових, організаційно-технічних, соціальних, психологічних, економічних заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна таких осіб від протиправних посягань, а також їх підтримку упродовж певного періоду дії цих заходів. Систему заходів забезпечення безпеки утворюють різні за характером, але однакові за спрямованістю способи та методи убезпечення учасників кримінального провадження від протиправного впливу на їх права та свободи, які у тому числі спрямовані на створення умов для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Проведений аналіз підтверджує можливість застосування в Україні закордонного досвіду забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Однак, поряд з цим, він вказує на потребу і надалі удосконалювати правові та організаційні форми реалізації цього інституту та розширювати систему заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Також відмічаємо, що для України, особливо в сучасних умовах збройної агресії, гостро стоїть питання фінансування відповідних, особливо організаційно-технічних заходів. Доведено, що важливим завданням для кримінальної процесуальної науки та практик є аналіз та врахування окремих положень міжнародних конвенційних та рекомендаційних актів. Метою такого аналізу є опрацювання та впровадження у національне кримінальне процесуальне законодавство визначених у цих актах стандартів забезпечення захисту осіб, які співпрацюють з правосуддям, а також найбільш дієвих практик забезпечення безпеки цих осіб. Тож вбачається актуальним закріплення у кримінальному

процесуальному законодавстві найбільш суттєвих міжнародних та європейських стандартів, що дає широкі перспективи до подальшої гармонізації та зближення законодавств України та країн Ради Європи і ЄС. І це завдання слід вважати одним із найвищих пріоритетів у цій сфері.

8. Обґрунтована позиція, що створення ефективної системи захисту учасників кримінального процесу неможливо без відповідного організаційного, інформаційного, ресурсного і інших видів забезпечення даної діяльності. Ці питання стосуються формування і забезпечення діяльності спеціальних підрозділів, покликаних реалізувати заходи безпеки; функціонування соціально-правової системи захисту учасників кримінального процесу; створення спеціальних фондів для надання допомоги жертвам підданим протиправному впливу тощо. Зокрема необхідним кроком до вдосконалення діючого інституту захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, вбачається розробка договору (меморандуму), що укладатиметься з особою, до якої будуть застосовуватися заходи захисту. У ньому слід викласти умови перебування під захистом (не з'являтися у людних місцях; не спілкуватися з деякими особами; слідкування за житлом тощо); в разі порушення умов договору особа повинна притягатися до відповідальності (штраф, арешт тощо). Необхідним також є розширення переліку засобів (заходів) забезпечення більш гнучкими методами роботи, як от допомога психолога, повідомлення про місцеперебування підозрюваного (обвинуваченого, засудженого, звільненого), соціальне забезпечення особи на час її переміщення/переховування.

9. У результаті проведеного дослідження обґрунтовується позиція, що кримінальна процесуальна діяльність з приводу застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, має ознаки відносно відокремленого та самостійного забезпечувального провадження захисної спрямованості. Останнє має отримати власну процесуальну форму його здійснення в межах розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України. У роботі підтверджено, що таке самостійне процесуальне провадження з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві здійснюється у специфічній та притаманній йому кримінальній

процесуальній формі. Основу такої процесуальної форми становлять загальні вимоги кримінального провадження, визначені кримінальним процесуальним законодавством. Це має наслідком формування специфічного процесуального порядку застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Саме подальше врахування та нормативно-правове відображення процесуальних особливостей кримінальної процесуальної діяльності з застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, і є основним напрямом розвитку та удосконалення досліджуваного інституту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров М. Ю. Досвід роботи Італії та Німеччини щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією*. 2003. № 7. С. 139–145.
2. Бандурка О. М. В. С. Зеленецкий, Н. В. Куркин Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. Харьков: КримАрт, 2000 г., 404 с. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 402–404.
3. Бардацька О. В., Орлеан А. М. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми. Київ, 2010. 55 с.
4. Бояров В. І., Рохненко О. В. Про деякі проблеми захисту окремих учасників кримінального судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 5. С. 35–37.
5. Бояров В. І. Коментар до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». *Законодавство України*. К., 2002. № 1. С. 76–130.
6. Бунін О. І., Матвєєва А. В. Практика застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду та правоохоронних органів і осіб, які беруть участь у судочинстві [узагальнення судової практики]. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 6. С. 19-29.
7. Бурдоль В. В. Актуальність теми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Період трансформаційних*

процесів в світовій науці: задачі та виклики: збірник наукових праць з матеріалами III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, 12 липня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 42-44.

8. Бурдоль В. В. Інститут захисту свідків в кримінальному процесі. *Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень: збірник наукових праць з матеріалами VII Міжнародної наукової конференції*, м. Миколаїв, 19 липня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 61–59.

9. Бурдоль В. В. Нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 2. С. 53-64. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.07>

10. Бурдоль В. В. Об'єкти захисту під час забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Європейські перспективи*. 2024. №4. С. 283-290. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.40>

11. Бурдоль В. В. Поняття та система учасників (суб'єктів) кримінальної процесуальної діяльності з забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Наше право*. 2025. № 1. С. 242–249. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.37>

12. Бурдоль В. В. Поняття, сутність та значення забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 3. С. 50-59. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.3.05>

13. Бурдоль В. В. Правовий режим та особливості правозастосування норм інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 78-81. <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.21>

14. Бурдоль В. В. Процесуальний порядок та етапи застосування (скасування) заходів безпеки під час кримінального провадження та шляхи його удосконалення. *Право.UA.* 2025 р., №1. С. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.31>

15. Бурдоль В. В. Шляхи удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Актуальні дослідження правової та історичної науки : тези доп. учасників міжнар. наукової інтернет-конференції* (12 березня 2025 р.) URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4111

16. Бурдоль В. В. Щодо співвідношення понять «власність», «майно» та «житло» при формуванні системи охорони прав особи у кримінальному судочинстві. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 7 черв. 2024 р.), С. 75-77.

17. Бурик З. Розвиток концепції людиноцентризму в системі публічного управління. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2023. № 6, С. 21–34. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-6-21-34>

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

19. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 325-330.
20. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
21. Гайдамака І. Юридична конструкція правового режиму. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 30–33.
22. Гевко В. В. Характеристика загроз учасникам кримінального провадження. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 172–178.
23. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 237 с.
24. Гловюк І. Як Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" співвідноситься з кримінальним процесуальним кодексом України в контексті СНПК? : експертний коментар. Аналітичний центр ЮрФем. Київ. 2024. 25 с.
25. Гогусь О. В. Розвиток законодавства про безпеку суб'єктів кримінального судочинства як один із напрямків судово-правової реформи. *Вісник Дніпропетровського юридичного інституту*. Дніпропетровськ, 1998. № 8. С. 56–64.
26. Гогусь О. Перспективи розвитку і шляхи вдосконалення законодавства про державне забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства. *Право України*. 1999. № 6. 35–37.
27. Гогусь О.О. Окремі питання щодо державного забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства у справах про хабарництво.

Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Львів, 2007. С. 517–519.

28. Голубов, А. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як завдання кримінального провадження. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2024. 4 (Груд 2024), С. 161-171. DOI:<https://doi.org/https://doi.org/10.34015/10.34015/2523-4552.2024.4.15>.

29. Голубов А. Є. Щодо способів захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 10 груд. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 258–260

30. Гребенюк А. В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень: поняття, види, суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 318-323. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/76>

31. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід. 2010. 20 с.

32. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: [монографія]. Тернопіль : Астон, 2012. 260 с.

33. Гурджі Ю. О. Правовий захист особи в кримінальному процесі України: теорія та методологія : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09 . Одеса, 2007. 40 с.

34. Гуцуляк Ю. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та залучаються до здійснення завдань

оперативно-розшукової діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 6. С. 96-99.

35. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (прийнято резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року) : Декларація, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй. URL : 16.12.1966. <https://khpg.org/1080460475> (дата звернення: 24.09.2024).

36. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року (переклад українською мовою) : в Аналітичний центр ЮрФем. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0-2012-92.pdf> (дата звернення: 24.09.2024).

37. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 19 с.

38. ДСТУ 2293:2014 Охорона праці. Терміни та визначення основних понять. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf (дата звернення: 22.02.2024)

39. Дубенко О. І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2009. 18 с.

40. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року Веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 11.02.2024).

41. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року Веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 11.02.2024).

42. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року Веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 11.02.2024).

43. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року Веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804 (дата звернення: 11.02.2024).

44. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року : Веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=260042 (дата звернення: 11.02.2025).

45. Жукевич І. В. Проблеми визначення поняття «процесуальне право» у правовій науці України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 47–53.

46. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : міжнародний та вітчизняний досвід : (аналітичний огляд). [М. О. Свірін, Л. М. Шестопалова, А. І. Пясецький та ін.] ; НДІ проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2006. 119 с.

47. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : навчальний посібник / В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, В. М. Андрущук та ін. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2007. 194 с.

48. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя: науково-методичні рекомендації / Цуцкірідзе М.С., Тетерятник Г.К., Бурлака В.В., Тарасенко В.Є., Гайду С.В. та ін. Одеса: Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2022. 65 с.

49. Загальна декларація прав людини : Декларація, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй, 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 24.09.2024).

50. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

51. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

52. Закревська Т.О. Щодо поняття охорони прав, свобод та законних інтересів свідка у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. том 2. С. 60–63

53. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення №1-п Зведений за 2020 рік : Портал Судова влада України, Судова статистика. URL:

https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 11.02.2024).

54. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення №1-п Зведений за 2021 рік : Портал Судова влада України, Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 11.02.2024).

55. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення №1-п Зведений за 2022 рік України : Портал Судова влада України, Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 11.02.2024).

56. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення №1-п Зведений за 2023 рік : Портал Судова влада України, Судова статистика. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 11.02.2024).

57. Зеленецький В. С., Куркін М. В. Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу Харків: Харьков: КримАрт, 2000. 404 с.

58. Зеленецький В. С., Куркін М. В. Поняття безпеки та її забезпечення суб'єктам кримінального процесу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 1997. № 2. С. 84–88.

59. Іванець М. Правове забезпечення особистої безпеки працівників органів прокуратури як елемент кадрової політики. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 1 (13). С. 91–95.

60. Ільченко О. В., Анісімова Ю. В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: процесуальні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2022. №1. С. 332–335.

61. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 86–95.

62. Карпов Н. С., Габро О. І. Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 254–266.

63. Карпов Н.С. Законодавство України у сфері забезпечення безпеки свідків та потерпілих. *Вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. К., 2006. № 1. С. 90–97.

64. Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

65. Качмар Б. М. Щодо дефініції «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1(10), 2016. С. 246–248.

66. Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 27–33.

67. Кістол А. А. Соціальна система як об'єкт безпеки. *Управління фінансово-економічною безпекою*. 2015. Вип. 1. С. 75–78.

68. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.8.20

69. Кметь О. О. Стан наукових досліджень соціального та правового захисту осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1 (78) С. 153–160. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-78-1-153-160>

70. Коваленко Н. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 254–258

71. Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 2. С. 47-51.

72. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку : Генеральна Асамблея ООН, резолюція № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL : https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/PS_05__4_2_001.pdf (дата звернення: 24.09.2024).

73. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X, Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 24.07.2024).

74. Козюбра М. І. Дихотомія букви і духу права: виникнення проблеми, її аспекти та напрями вирішення. *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 77 : Юридичні науки. С. 3–8.

75. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй, 31.10.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 24.09.2024).

76. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй, 15.11.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 24.09.2024).

77. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція, Міжнародний документ, Протокол, Рада Європи, 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.09.2024).

78. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : Конвенція, Міжнародний документ Рада Європи 16.05.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 24.09.2024).

79. Коновалова Г. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_12.

80. Конституція України : Конституція України, Конституція, Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.09.2024).

81. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

82. Корецький О. П., Корецька В. В. . Безпека учасників кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», 2021 (32). С. 75-82. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-11>

83. Корнєв і Карпенко проти України, заява № 17444/04 від 21 жовтня 2010 року : Рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_637#Text (дата звернення: 29.06.2024)

84. Корнієнко П. С. Співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 60–63.

85. Коровайко О. І. Щодо значення міжнародно-правових актів у сфері прав людини для кримінального процесу України. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 109–115.

86. Котова В. В. Загальні правила застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 184–191.

87. Котова В. В. Спеціальні правила забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 37–41.

88. Котова О. Д. Поняття та порядок застосування засобів забезпечення безпеки в кримінальному провадженні: автореф. дип. роботи. Миколаїв, 2021. 17 с.

89. Крамаренко Ю. М. Шляхи вдосконалення процесуального забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя*, 2004. № 2. С. 245–252.

90. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

91. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 457 с.

92. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

93. Кримінальний кодекс : Закон, кодекс від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.07.2024).

94. Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.] ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2020. 582 с.

95. Кримінальний процес : підруч. / Бойко О. П., Гаркуша А. Г., Захарко А. В., Литвинов В. В., Рогальська В. В., Сербін М. М., Солдатенко О. А., Федченко В. М., Черняк Н. П./ кер. авт. кол. д-р юрид. наук, доц. О. Ф. Кобзар. У 2-х ч. Ч. 1. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. 337 с.

96. Кримінальний процес : підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д.

Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ:, «ЦУЛ», 2022. 780 с.

97. Кримінальний процес : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. 492 с.

98. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

99. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.

100. Кримінальний процес: підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ:, «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.

101. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

102. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

103. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс від 11.06.2003 № 1129-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 24.07.2024).

104. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон, кодекс від 28.12.1960 № 1003-05. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення 26.09.2024).

105. Крисюк Ю., Лобач А. Дихотомія букви і духу закону. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2. С. 29–34.

106. Кубрак, П. М. Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П. М. Кубрак. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 244 с.

107. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 57–61.

108. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398.

109. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навчальний посібник. К.: Ваїте, 2014. 280 с.

110. Лоскутов Т. О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 30(2). С. 137–140.

111. Любавіна, В., Чурілова, А. Міжнародний досвід убезпечення свідків у кримінальному процесі. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024.

112. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. пос. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с..

113. Малютін І. Проблеми практичної реалізації Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». *Право України*. 2002. № 12. С. 98–102.

114. Матюшкова Т. П. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: криміналістичні аспекти. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 73- 78. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.11>

115. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.

116. Михайлов П. С. Безпека учасників кримінального провадження як правове поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022 № 69: С. 408–411. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.68>

117. Міждержавні двосторонні договори у сфері надання взаємної допомоги у кримінальних справах : Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора . URL : <https://old.gp.gov.ua/ua/mijdvost.html> (дата звернення: 24.09.2024).

118. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй, 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Textt (дата звернення: 24.09.2024).

119. Моторигіна М. Г. Сутність кримінально-процесуальних функцій. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 419–422.

120. Музичук Е. О. Судовий прецедент як джерело права в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*. Харків, 2018. С. 51–52.

121. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право*. 2015. № 5. С. 24–27.

122. Нор В. Т., Бобечко Н. Р. Кримінально-процесуальне право України: надбання, загрози, очікування. *Право України*. 2017. № 5. С. 112-121.

123. Огляд даних судової статистики щодо застосування окремих норм Кримінального процесуального кодексу України (КПК) станом на 01.10.2013 року : *Підготовлено Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ*. м. Київ, жовтень 2013 р.. URL : <https://rm.coe.int/168009860b> (дата звернення:11.02.2024).

124. Одерій О. В., Мудрецький Р. В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія. Київ: «КНТ». 2021. 224 с.

125. Орищенко Є.В. Міжнародний досвід убезпечення учасників кримінального судочинства. *Науковий вісник академії внутрішніх справ*. К., 2005. № 6. С. 61–72.

126. Орлеан А. М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3 (7). С. 87-92.

127. Основи кримінального процесу : навч. посіб. / О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна, В. В. Романюк, Г. І. Глобенко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2023. 132 с.

128. Панасюк Т.І. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України: автореф. дис. Спец. 12.00.09. К., 2009. 20 с.

129. Пасечник М. Л. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2(27). С. 180-182. DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(27\).215](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(27).215)

130. Пашков С. М., Шем'яков О. П. Адміністративно-правові аспекти провадження щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 176–180.

131. Пелипенко Н. В., Бойков А. Г. Убезпечення учасників кримінального судочинства в Україні : тенденції та перспективи. *Науковий вісник нац. академії внутрішніх справ України*. К., 2005. № 6. С. 16–21.

132. Петрішак І. В. Адміністративно-правовий механізм державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук, спец.12.00.07. Запоріжжя, 2021. 210 с.

133. Петков С. В., Іванов І. В., Делія Ю. В. Забезпечення прав людини правоохоронними органами : монографія. Київ : КНТ, 2022. 241 с.

134. Питання Служби безпеки України : Указ Президента України від 27 грудня 2005 року № 1860/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1860/2005#Text> (дата звернення: 11.02.2024).

135. Підтримання прокурором державного обвинувачення: підручн. [для студентів вищих юридичних навчальних закладів] / Є. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьяков, М. Туркот та ін. - К. : Національна академія прокуратури України, 2014. - 512 с.

136. Подобний О. О. Безпека учасників кримінального судочинства як завдання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 63–69.

137. Подорожна Т. С. Вплив концепції верховенства Конституції на теорію конституціоналізму як необхідна умова забезпечення правопорядку в державі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 36–38. URL: http://lsej.org.ua/1_2014/12.pdf

138. Практика застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві : Роз'яснення Верховного суду України від 24 листопада 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0019700-99#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

139. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України, Закон від 23.02.2006 № 3477-IV, редакція від 16.10.2012. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, № 30, ст. 260

140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон від 13.01.2000 № 1381-XIV. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-14#Text> (дата звернення 26.09.2024).

141. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3781-12#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

142. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 24.07.2024).

143. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#n153>. (дата звернення: 24.07.2023).

144. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>. (дата звернення: 24.07.2023).

145. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон від 23 грудня 1993 року № 3782-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0065414-18#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

146. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві : постанова Пленуму Верховного суду України від 18 червня 1999 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-99#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

147. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність

суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного суду України від 26 червня 1992 року № 8.

148. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ від 23.12.2020 № 383, Служба безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення: 11.06.2024).

149. Про затвердження Інструкції з організації реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : наказ МВС України № 940 від 22 жовтня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 06.10.2024).

150. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерство юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

151. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Офіс Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

152. Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення : наказ МВС України від 04.12.2017 № 987: URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1565-17#Text> (дата звернення: 06.10.2024).

153. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерство внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення: 06.07.2024).

154. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

155. Про захист прав споживачів: Закон від травня 1991 року № 1023-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

156. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

157. Про Конституційний Суд України : Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 35, ст.376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

158. Про критичну інфраструктуру: Закон від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

159. Про міжнародні договори України : Закон України, Закон від 29.06.2004 № 1906-IV, редакція від 15.02.2022. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 50, ст. 540

160. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

161. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n9> (дата звернення: 06.10.2024).

162. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 24.07.2024).

163. Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист : постанова Кабінет Міністрів України від 26 червня 1995 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.07.2024).

164. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : : постанова Пленуму Верховного суду України від 02 липня 2004 року № 13. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

165. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.11.2024).

166. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол, Міжнародний документ від 20.03.1952. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 06.07.2024).

167. Процюк І. В. Закон як основний нормативний правовий акт. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 88 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 106-115.

168. Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 387 засіданні заступників міністрів 28 червня 1985 року. Офіц. веб-сайт Верховного суду. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_85_11_1985_06_28.pdf (дата звернення: 24.09.2024).

169. Рекомендація № R (97) 13 Рекомендація № R (97) 13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 600 засіданні заступників міністрів 10 вересня 1997 року. Офіц. веб-сайт Верховного суду. URL :

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_97_13_1997_09_10.pdf (дата звернення 26.09.2024).

170. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям : Офіц. веб-сайт Верховного суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf (дата звернення 26.09.2024).

171. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям : Офіц. веб-сайт Верховного суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf (дата звернення 26.09.2024).

172. Рибікова Г. В., Смітюх А. С. Актуальні питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко.* – Миколаїв : Іліон, 2016. С. 116–120.

173. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 24.09.2024).

174. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII : Рішення, Конституційний Суд України, від 22 травня 2018 року

№ 5-р/2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 24.07.2024).

175. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>

176. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство") : Рішення Конституційний Суд України від 09.07.1998 № 12-рп/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (дата звернення: 11.02.2024).

177. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України : Рішення, Конституційний Суд України, 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 24.07.2024).

178. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо

офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) : Рішення, Конституційний Суд України, 01 грудня 2004 року № 18-пп/2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 24.07.2024).

179. Романов М. В. Право засудженого на особисту безпеку. *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. вид. 2014. № 6. С. 169–172. URL: http://lsej.org.ua/6_2014/46.pdf.

180. Ромців О. Забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: проблеми правового регулювання. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 508–513.

181. Свінцицький А. В. Нормативне підґрунтя забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 240–242. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/58>

182. Свінцицький А. В. Порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо інституту безпеки учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. №3(12), 276–283. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(12\)-2023-276-283](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(12)-2023-276-283)

183. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3(15). С. 119–128.

184. Серебрянський П. В. Порівняльно-аналітична характеристика правового регулювання застосування заходів безпеки до учасників

кримінального процесу (зарубіжний досвід формування правової доктрини). *Право і суспільство*. 2016. № 3(1). С. 193–198.

185. Серебрянський П. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6(3). С. 117–119.

186. Серебрянський П. Поняття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. *In: Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2018, nr. 2-1(30), pp. 172-175. ISSN 2345-1130.

187. Серебрянський П. В. Шляхи вдосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. *Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Держава і право : проблеми становлення і стратегія розвитку»* (м. Ужгород, 25-26.12. 2015) / ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2015. С. 220-223.

188. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.

189. Сімонович Д. В. Кримінальна процесуальна форма. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Вип. 5-2. Т.3. 2014. С. 233-235.

190. Сімонович Д. В. Особливі порядки кримінального провадження у системі кримінального судочинства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3-2, т. 2. С. 227–230.

191. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2016. 42 с.

192. Сліпченко А. С. Визначення поняття "майно" у праві ЄС та вітчизняному праві. *Форум Права*. 2020. № 61(2). С. 122–130. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883825>.

193. Степанова Ю. П. Кримінально-правовий захист військовослужбовців та працівників ДПСУ від протиправних посягань, вчинених у зв'язку з їх службовою діяльністю. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2023, № 1(19). С. 206–182.

194. Степанова Ю. П. Кримінально-правовий захист військовослужбовців та працівників ДПСУ від протиправних посягань, вчинених у зв'язку з їх службовою діяльністю. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023, № 1(19). С. 206–182. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281121>

195. Суслов та Батікян проти України, № 56540/14 і № 57252/14 від 06 жовтня 2022 року: Рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i26#Text (дата звернення: 29.06.2024)

196. Таран Л. К. Право засуджених на особисту безпеку : проблемні питання. Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 4: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, 14.06.2018). URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2342 (дата звернення: 29.06.2024)

197. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.

198. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

199. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровська юридична академія МВС України, 2002. 432 с.

200. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 10-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 698 с.

201. Тимошко В. В. Особливості прийняття процесуальних рішень під час досудового розслідування воєнних злочинів. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 24 лист. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 85-87.

202. Тимчаль М. В. Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08. Львів:, 2019. 222 с.

203. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 31–46.

204. Трасковський В. Л. Взаємодія спеціальних підрозділів судової міліції «Грифон» з оперативними підрозділами міліції під час убезпечення

учасників кримінального судочинства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. К., 2005. № 6. С. 93–95.

205. Трофименко В. Актуальні питання системи кримінального процесу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2014. Вип. 25. С. 265–269.

206. Трофименко В. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 169–177.

207. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 202–209.

208. Усенко О. В. Проблема захисту учасників кримінального процесу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією [теорія і практика] : наук.-практ. журн.* К., 2003. № 7. С. 133–138.

209. Ухвала Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська від 29.03.2024, судова справа № 199/9337/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117981496> (дата звернення: 04.01.2025).

210. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 13.04.2020 р., судова справа № 359/2286/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88750791> (дата звернення: 04.01.2025).

211. Ухвала Городоцький районний суд Хмельницької області від 09 жовтня 2019 р., судова справа № 672/714/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84836563> (дата звернення: 04.01.2025).

212. Ухвала Диканський районний суд Полтавської області від 30 червня 2023 року, судова справа № 529/1660/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111940022> (дата звернення: 04.01.2025).

213. Ухвала Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області 15 червня 2022 року судова справа № 175/367/19: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106041880> (дата звернення: 04.01.2025).

214. Ухвала Заставнівський районний суд Чернівецької області від 22.11.2023 судова справа № 716/915/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115114872> (дата звернення: 04.01.2025).

215. Ухвала Індустріальний районний суд міста Дніпропетровська від 01 вересня 2021 року, судова справа № 175/3125/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99343915> (дата звернення: 04.01.2025).

216. Ухвала Кагарлицький районний суд Київської області від 21 березня 2019, судова справа № 368/122/19: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80663424> (дата звернення: 04.01.2025).

217. Ухвала Київський районний суд м. Харкова від 27 грудня 2024 р., судова справа № 953/10478/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124105148> (дата звернення: 04.01.2025).

218. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 27 травня 2024 року, судова справа № 333/6738/23. Єдиний державний реєстр

судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119290389> (дата звернення: 04.01.2025).

219. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 13 вересня 2021 р., судова справа № 180/2142/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99532843> (дата звернення: 04.01.2025).

220. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 09 вересня 2021 р. судова справа № 180/2030/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99508500> (дата звернення: 04.01.2025).

221. Ухвала Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області від 04.12.2019 р., судова справа № 484/4360/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86087546> (дата звернення: 04.01.2025).

222. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 05 березня 2019 року, судова справа № 757/9245/19-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80283437> (дата звернення: 04.01.2025).

223. Ухвала Святошинський районний суд м. Києва від 14 грудня 2023 року, судова справа № 759/23486/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115766857> (дата звернення: 04.01.2025).

224. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 04 січня 2022 року, судова справа № 243/5540/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102506250> (дата звернення: 04.01.2025).

225. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 27 жовтня 2021 року, судова справа № 243/5540/21.: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100630000> (дата звернення: 04.01.2025).

226. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 28 жовтня 2021 року, судова справа № 243/5540/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100803168> (дата звернення: 04.01.2025).

227. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 29 листопада 2021 року, судова справа № 243/5540/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101481440> (дата звернення: 04.01.2025).

228. Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси 29.12.2021, судова справа № 523/3813/21.: Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102285870> (дата звернення: 04.01.2025).

229. Ухвала Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області від 09.05.2023 р., судова справа № 607/877/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110816198> (дата звернення: 04.01.2025).

230. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 14 лютого 2019 року, судова справа № 686/4099/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79831238> (дата звернення: 04.01.2025).

231. Ухвала Центрально Міський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області 19.10.2023 року, судова справа 216/4263/232.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114379518> (дата звернення: 04.01.2025).

232. Ухвала Червонозаводський районний суд м. Харкова 12 грудня 2024 року судова справа № 646/4/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123803877> (дата звернення: 04.01.2025).

233. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

234. Фурс С. І. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: порівняльно-правовий аналіз. Одеса, 2018. 33 с.

235. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с.

236. Цивільний кодекс України : Закон, кодекс від 16 січня 2003 року № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.07.2024).

237. Цимбал Б. М. Методологія й імперативи формування публічного управління безпекою особистості в умовах забезпечення сталого розвитку України : монографія. Х.: ФОП Бровін О.В., 2023. 202 с.

238. Цимбал Б. М. Особливості системи безпеки особистості у публічному управлінні. *Публічне управління: український вимір : матеріали науково-практичної конференції* (7 грудня 2022 року, м. Харків). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 72–73.

239. Шагін проти України, № 20437/05 від 10 грудня 2009 року: Рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_612#Text (дата звернення: 15.06.2024)

240. Шалінська І. В. Акти "м'якого права" та міжнародний правопорядок. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : *Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-2(1). С. 55–57.

241. Шило О. Г., Новожилов В. С. Міжнародне право в системі джерел кримінального процесуального права України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 89–98.

242. Шило О., Маринів В. Державний захист суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Вісник Академії правових наук України*. Х., 2000. № 2(21). С. 157-166.

243. Case of Boshkoski v. North Macedonia, (Application no. 71034/13, 4 June 2020) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2271034/13%22\],%22itemid%22:\[%22001-202700%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2271034/13%22],%22itemid%22:[%22001-202700%22]}) (date of application: 15.06.2024).

244. Case of Van Colle v. The United Kingdom (Application no. 7678/0913, November 2012). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-114473%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-114473%22]}) (date of application: 15.06.2024).

245. Harasymiv Olena, Soroka Svitlana, Ryashko Olena Ensuring the safety of persons in criminal proceedings: a comparative analysis. *Visegrad Journal on Human Rights*.. 2021 № 6. С. 49–52.

246. Rec (2006) 8. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 967 засіданні заступників міністрів 14.06.2006. Додаток до Рекомендації Rec (2006) 8. Офіц. веб-сайт Верховного суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2006_8_2006_06_14.pdf (дата звернення 26.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України

У результаті проведеного дисертаційного дослідження з метою удосконалення нормативно-правового регулювання застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, пропонуються наступні зміни та доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України з урахуванням тематики роботи:

1) ч. 1 ст. 1 КПК України викласти в наступній редакції:

2. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу, інших законів України та практики Європейського суду з прав людини.

2) ст. 2 КПК України викласти в наступній редакції:

Стаття 2. Завдання кримінального провадження

1. Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав і свобод, законних інтересів, життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки учасників кримінального провадження,

3) ст. 7 КПК України викласти в наступній редакції:

Стаття 7. Загальні засади кримінального провадження

1. Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:

1) верховенство права та забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження;

4) ст. 2 КПК України викласти в наступній редакції:

Стаття 8. Верховенство права

1. Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи, честь і гідність,

недоторканність і безпека визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

2. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, керівник органу досудового дізнання, дізнавач, інші службові особи органів державної влади зобов'язані забезпечити кожному належну реалізацію прав і свобод, передбачених Конституцією України та цим Кодексом, а також вжити всіх передбачених законом заходів для захисту життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки учасників кримінального провадження.

5) Пропонується текст ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» викласти в наступній редакції:

Стаття 1. Поняття забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, власності, інших особистих немайнових або майнових прав та інтересів цих осіб, а також належне здійснення наданих їм прав і виконання покладених на них законом обов'язків від будь-яких протиправних посягань, з метою охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

5) Пропонується текст ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити частиною третьою наступного змісту:

«3. За наявності даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну будь-якої особи, яка бере особисту участь або залучається до кримінального провадження, заходи безпеки можуть застосовані і до інших осіб».

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з НПП
Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Андрій ГУМЕННИЙ

«18» березня 2025 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії Бурдоля Вадима В'ячеславовича на тему «Застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні» зі спеціальності 081 Право в освітній процес Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Комісія у складі:

- 1) завідувача кафедри, д.ю.н., проф. Павликівського Віталія Івановича;
- 2) професора кафедри, к.ю.н., доцента Лукашевича Сергія Юрійовича;
- 3) доцента кафедри, к.ю.н., Федосенко Наталії Анатоліївни

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії Бурдоля Вадима В'ячеславовича на тему «Застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні» використовуються співробітниками кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Кримінальне право», а також похідних від них спеціальних курсів, зокрема «Актуальні проблеми правозастосування та правової професії».

Дисертація є одним з перших комплексних досліджень кримінальних процесуальних питань та правової основи застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

Зокрема, здобувачем узагальнено та проаналізовано стан наукових досліджень питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Виявлено основні напрями наукових досліджень та окреслено

найбільш актуальну проблематику досліджуваного в дисертації правового інституту.

Досліджено поняття забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, його сутність та значення в системі кримінальної процесуальної діяльності. Це поняття розглядається як частина кримінального провадження забезпечувального характеру. Звернуто увагу на комплексний характер забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яке включає елементи правового, процесуального, організаційно-технічного характеру. Пропонується виділяти структуру цього елемента кримінального провадження, а саме: суб'єктний склад, засоби здійснення, об'єкт забезпечення, діяльнісна (процедурна), правова складові та мета застосування.

Обґрунтовано, що з урахуванням реалізації у кримінальному процесуальному праві засади гуманізму та регламентації кримінального провадження з позиції людиноцентризму до об'єктів захисту під час забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства належить широкий спектр явищ, які забезпечують охорону прав та законних інтересів особи-учасника кримінального провадження. На підставі отриманих даних розроблено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Таким чином, отримані під час дисертаційного дослідження результати вирішують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для подальшого розвитку й удосконалення нормативної регламентації кримінально-процесуального застосування заходів забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

Комісія констатує, що сформульовані в дисертаційному дослідженні Бурдоль Вадима В'ячеславовича висновки, а також запропоновані зміни і доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України можуть бути використані для підготовки навчальної, науково-практичної та методичної літератури з кримінального процесу.

Члени комісії:

Віталій ПАВЛИКІВСЬКИЙ
Сергій ЛУКАШЕВИЧ
Наталія ФЕДОСЕНКО

«12» березня 2025 р.